

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal

Cilt/Volume:

23

Sayı/Number:

1

Ay/Month:

Temmuz

Yıl/Year:

2023

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

Beyond the Horizon Scientific Journal

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ

DergiPark
AKADEMİK

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

ASOS
indeks

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Adam Sofronijevic (Dr. Belgrad Üniversitesi Sırbistan), **Ali Fikri Akşirin** (Uzm.Dr. Ankara Büyükşehir Belediye Hastanesi), **Ali Gököz** (Dr. Emekli Sandığı Yönetim Kurulu Üyesi TTB Onur Kurulu Üyesi), **Ali Rıza Erdoğan** (Dr. Türkiye Ulusal Verem Savaşı Dernekleri Federasyonu), **Ayşe Karaduman** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi), **Ayşegül Ataman** (Prof. Dr. Lefke Avrupa Üniversitesi KKTC), **Babak Kashefi Mehr** (Doç. Dr. Tebriz Üniversitesi, İran), **Cengiz Özbesler** (Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Esra Akı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Filiz Demiröz** (Dr. Öğr. Üyesi Emekli Öğretim Üyesi), **Fulya Temel** (Prof. Dr. G.Ü Mesleki Eğitim Fakültesi Çocuk Gelişimi ve Eğitim Bölümü), **Gizem Çelik** (Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Ercüment Erbay** (Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Gonca Bumin** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Gülşen Varol** (Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Bölümü), **Hakan Acar** (Prof. Dr. Liverpool Hope University & EASSW European Association of Schools of Social Work), **Hayyam Kıratlı** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Göz Anabilim Dalı), **Helga Rittersberger** (Prof. Dr. ODTÜ Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü), **Hicran Çavuşoğlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Hülagü Kaplan** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hülya Kayıhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ergoterapi Bölümü), **Hülya Koç** (Prof. Dr. Dokuz Eylül Üniv. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **Hüsamettin Çetin** (Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **İbrahim Cılga** (Prof. Dr. Emekli Öğretim Üyesi), **İsmail Tufan** (Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Gerontoloji Bölümü), **İsmihan Artan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Kadriye Armutlu** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kasım Karataş** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Kezban Bayramlar** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Yüksekokulu Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Kübra Cihangir Çamur** (Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü), **M. Emin Demirci** (Körler Federasyonu Yönetim Kurulu Üyesi), **Melike Tekindal** (Doç. Dr. İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Mine Uyanık** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Mintaze Kerem Günel** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Muammer Çetingök** (Prof. Dr. University of Tennessee, Knoxville ABD), **Nilüfer Darıca** (Prof. Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Eğitim Fakültesi), **Oğuzhan Zengin** (Doç. Dr. Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü), **Özlem Cankurtaran** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Pınar Bayhan** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü), **Refia Selma Görgülü** (Prof. Dr. Doğu Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi), **Sayra Lotfi** (Dr. Öğr. Üyesi Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Selahattin Gelbal** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi), **Sema Buz** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Sevilay Şenol Çelik** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi), **Turhan İçli** (Avukat Engelliler Federasyonu Başkanı), **Tülin Düger** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Türkan Akbayrak** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü), **Vedat Işıkhani** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Veli Duyan** (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü), **Yüksel Baykara Acar** (Prof. Dr. Liverpool - İngiltere), **Zafer Erden** (Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü).

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Günay GÜNEY
Prof. Dr. Hande ŞAHİN
Doç. Dr. Serhat ERDEM
Doç. Dr. Beyza KOÇ
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat SÖNMEZ

Dr. Arş. Gör. Adil ÇAMUR
Dr. Fikret YAMAN
Dr. Hakan Karaağaç
Dr. Hilal KÖK

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi

Beyond the Horizon Scientific Journal
Türkiye Körler Federasyonu Yayını
Journal of Turkish Federation of the Blind Person

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

Körler Federasyonu Adına
On Behalf of Turkish Federation of the Blind Person

SAHİBİ/PUBLISHER
Av. (Attn) Suha SAĞLAM

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITIES
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

DERGİ YAYIN EDİTÖRÜ / EDITOR
Doç. Dr. (Associate Prof.) Özgür ALTINDAĞ

SEKRETER / SECRETARY
Hayriye ERÇETİN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD

- Prof. Dr. Kasım Karataş** [Başkan] (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Muammer Çetingök (Tennessee Üniversitesi / ABD - University of Tennessee / Knoxville USA),
Prof. Dr. Ayşegül ATAMAN (Lefke Avrupa Üniversitesi / KKTC - European University of Lefke - Turkish Republic of Northern Cyprus)
Prof. Dr. Esra Akı (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. İsmihan Artan (Hacettepe Üniversitesi / Türkiye - Hacettepe University / Turkey),
Prof. Dr. Hakan Acar (Liverpool Hope Üniversitesi / İngiltere - Liverpool Hope University / England)
Prof. Dr. Yüksel Baykara Acar (Liverpool - İngiltere / England)
Doç. Dr. Babak Kashefi Mehr (Tebriiz Üniversitesi / İran - Tabriz University of Medical Science - Iran)
Dr. Adam Sofronijevic (Belgrad Üniversitesi – Sırbistan / University of Belgrade - Serbia)

Cilt/Volume: 23 Sayı/Number: 1 Ay/Month: Temmuz Yıl/Year: 2023

E-ISSN 2791-9994

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

ULUSLARARASI/SÜRELİ YAYIN - INTERNATIONAL/PERIODIC PUBLICATION

YAYIN DİLİ / PUBLISHING LANGUAGE

TÜRKÇE / İNGİLİZCE

YAYINLANMA ARALIĞI/PUBLICATION PERIOD

Yılda İki / Twice a year

BASIM TARİHİ/PUBLICATION DATE

29.07.2023

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6 Çankaya – ANKARA

Tel: (0312) 231 82 43

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Doç. Dr. Özgür ALTINDAĞ

Ufkun Ötesi Bilim Dergisi Engelliler Konfederasyonu

Korkut Reis Mah. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı No: 32/6

Çankaya – ANKARA

Tel: +90 0312 231 82 43

Faks: +90 0312 231 82 46

<http://ufkunotesibilimdergisi.blogspot.com/>

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/uobild>

E-Posta/Email: ufkunotesibilimdergisi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

İç Kapak	i
Danışma Kurulu ve Bu Sayının Hakemleri	ii
Künye	iii
İçindekiler	v
Melis Ay YÜZÜGÜLDÜ, Nurper ÜLKÜER Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutumları ile Çocuk İstismarı ve İhmali Hakkında Bilgi ve Farkındalık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	1-21
<i>Review of the Relationship Between Parents' Attitudes Towards Parenting and Their Knowledge and Awareness About Child Neglect and Abuse</i>	
Metin ERDEM, Bedrettin KESGİN, Oğuzhan ZENGİN Klinik Sosyal Hizmet Alanında İntiharın Yeri	22-41
<i>Suicide in Clinical Social Work</i>	
Hatip YURGİDEN Uzay Turizminin Uzay Ekonomisine Olan Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme	42-61
<i>An Evaluation on the Effects of Space Tourism on the Space Economy</i>	
Burak Can KORKMAZ Türkiye’de Engelli İstihdamında Yaşanan Zorluklar	62-81
<i>Challenges of Employment of People with Disabilities in Turkey</i>	
Dergi Yayın Kuralları	82-84

Özgün Makale (Nicel Araştırma)

Unique Article (Quantitative Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 11.04.2023

Kabul Tarihi – Accepted: 28.07.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Ay Yüzügüldü, M. & Ülküer, N. (2023). Ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye yönelik tutumları ile çocuk istismarı ve ihmali hakkında bilgi ve farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23 (1), 1-21.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1281126>

EBEVEYNLERİN ÇOCUK YETİŞTİRMEYE YÖNELİK TUTUMLARI İLE ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİ HAKKINDA BİLGİ VE FARKINDALIK DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Melis Ay YÜZÜGÜLDÜ¹

Nurper ÜLKÜER²

ÖZET

Araştırmanın amacı, ilk çocukluk döneminde (3-6 yaş) çocuğu olan ebeveynlerin, çocuk yetiştirirken benimsedikleri tutumlar ile çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırma doğrultusunda 204 ebeveyne çevrimiçi ortamda ulaşılarak, Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği ve Ebeveynlerin Çocuk İhmali ve İstismarı Farkındalık Ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; ebeveynlerin demokratik tutum sergileme oranları arttıkça fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmali alt boyutlardaki farkındalık düzeyleri de artmaktadır. Baskıcı ebeveyn tutumu arttıkça fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel

¹ Öğr. Gör., Şişli Meslek Yüksekokulu

² Prof. Dr., Üsküdar Üniversitesi

istismar ve ihmale yönelik farkındalık düzeyi azalmaktadır. Aşırı hoşgörölü ebeveyn tutumu arttıkça fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmale yönelik farkındalık düzeyi azalmaktadır. Ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmali farkındalık düzeyi arttıkça, demokratik tutum puanları artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İstismarı, Çocuk İhmali, Ebeveyn Tutumları, Ebeveyn Farkındalığı

REVIEW OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PARENTS' ATTITUDES TOWARDS PARENTING AND THEIR KNOWLEDGE AND AWARENESS ABOUT CHILD NEGLECT AND ABUSE

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the relationship between the attitudes of parents who have children in their first childhood (3-6 years old) while raising children and their awareness of child abuse and neglect. In line with the research, 204 parents were reached online and the Parent Child Raising Attitudes Scale and Parents' Child Neglect and Abuse Awareness Scale were applied. According to the results obtained, as parents' democratic attitudes increase, their awareness levels in physical abuse, emotional abuse and neglect sub-dimensions also increase. As the oppressive parental attitude increases, the level of awareness of physical abuse, emotional abuse, sexual abuse and neglect decreases. As the over-tolerant parental attitude increases, the level of awareness of physical abuse, emotional abuse and neglect decreases. As parents' awareness of child abuse and neglect increases, their democratic attitude scores increase.

Keywords: Child Abuse, Child Neglect, Parental Attitudes, Parental Awareness

GİRİŞ

İhmal ve istismara uğramış çocuklarda meydana gelen olumsuz etkilerin sadece anlık veya geçici olmadığı, bireylerin yaşamı boyunca devam ettiği bilinmektedir (Akgün ve Çetin, 2020). Özellikle ebeveynlerin bu konu hakkında bilgi sahibi olması hem kendi hem de etrafındaki çocukları fark etmesi ve korumasında önemli bir rol oynar. İhmal ve

istismar ne kadar erken fark edilirse olumsuz etkilerin önlenmesi de o kadar erken olur. Çocuk istismarı ve ihmali ebeveynlerin çocuklarına davranış biçimleri oldukça önemli bir yere sahiptir (Dinleyici ve Dağlı, 2016).

Bir toplumdaki çocuk istismarı ve ihmali farkındalığını ve hangi durumların ihmal ve istismar olarak algılanacağını, toplumun inançları, normları, çocuk yetiştirme biçimleri, disiplin yöntemleri, çocuğun gelişimi hakkındaki bilgileri, aile ilişkileri gibi birtakım etkenler belirler. Ebeveynlerin hangi durumların istismar kapsamına girdiğinin farkında olması ve buna göre hangi tutumu benimsemesi gerektiği konusunda bilinçlenmesi, sağlıklı çocuk yetiştirmede önemli bir rol oynar. Dolayısıyla ebeveynlerin çocuk istismarı, çocuk ihmali ve ebeveyn tutumları hakkında bilgi sahibi olmaları gerekmektedir (Akgün ve Çetin, 2020).

Çocuk istismarı; bir yetişkin tarafından çocuğa psikolojik ve fiziksel olarak zarar veren, toplumsal kültürün kabul etmeyeceği davranışlara çocuğun maruz kalmasıdır (Tirali, Oğuz ve Soydan, 2015). İstismar türleri fiziksel, duygusal, cinsel ve ekonomik istismar olarak sıralanmaktadır (Yıldırım, 2019). Fiziksel istismar; henüz 18 yaşını doldurmamış olan çocuğun kaza dışı yaralanması fiziksel istismarın en geniş tanımıdır (Yıldırım, 2019). Fiziksel istismar en yaygın olarak dayak atma şeklinde görülür. Aynı zamanda sarsılmış bebek sendromu (Battered Child Syndrome) ve Münchausen By Proxy Sendromu (MBPS) fiziksel istismarın en ciddi şekillerindedir (Geçkil, 2017). Sarsılmış bebek sendromu, 2 yaşın altındaki, sıklıkla 6 aydan küçük bebeklerde görülen, bazen 6 yaşa kadar devam eden, sürekli ağlayan ve sakinleştirilmesi zor olan bebeklerin karşılaştığı bir istismar tipidir. Bebeğe bakım veren kişi tarafından uyutulmak veya susturulmak amacıyla gittikçe artan bir şiddette sallanan bebeklerde beyin dokusunun zedelenmesiyle birlikte ciddi beyin hasarı meydana gelmektedir. İstismarın geç fark edildiği durumlarda morbidite ve mortalite oranları ciddi oranda artmaktadır (Çitil Canbay, 2018; Geçkil, 2017). MBPS, Türkçede “Bakım Veren Yapay Bozukluğu” ya da “Vekaleten Hastalık Oluşturma” olarak geçmektedir (Tümer, Odabaşı, Özdemir, Mutlu ve Kaynak, 2016). Çocuk istismarının en ağır şekillerinden biri olan MBPS, bakım veren tarafından çocukta hastalık varmışçasına davranılarak sürekli olarak doktora götürülmesi durumudur. Süregelen bu tıbbi inceleme ve tedavi süreci çocuğa zarar vermektedir (Geçkil, 2017). Genellikle MBPS’ye sebep olan kişi annedir (Tümer ve diğerleri, 2016). Duygusal istismar; aşağılama, azarlama, tehdit, çocuğun ilgi ve ihtiyaçlarını önemsememek ve karşılamamaktır. Tanınması oldukça zordur (Dinleyici

ve Dağlı, 2016; Koçmarlar ve Akbağ, 2018). Cinsel istismar; henüz cinsel gelişimini tamamlamamış olan çocuğa, kendinden yaşça büyük olan birinin cinsel aktivite içeren davranışlarda bulunması durumudur (Gökçe İmren, Ayaz, Yusufuğlu ve Rodopman Arman, 2013). Ekonomik istismar; çocukların haklarını ihlal eden işlerde düşük maliyetlerle çalıştırılmasına denilmektedir (Zeytinoğlu, 2001). Çocuk ihmali; çocuğa bakım veren kişi tarafından çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmaması üzerine çocuğun fiziksel ve psikolojik sağlığını bozan davranışlara maruz kalmasıdır (Uğurlu ve Gülsek, 2014). Çocuk ihmali fiziksel, duygusal, tıbbi ve eğitimsel ihmal olarak sıralanmaktadır (Şahin, 2002). Fiziksel ihmal; çocuğun temel gereksinimlerinin (beslenme, barınma, sağlık, giyim vb.) karşılanmaması durumudur. Çocuğun yaşına uygun yiyeceklerle beslenmemesi, kazalara karşı önlem alınmaması, fiziki çevrenin yetersiz olması gibi durumlar fiziksel ihmal olgularıdır (Şahin, 2002). Duygusal ihmal; çocuğun sevgi ve ilgiden mahrum bırakılmasıdır. Duygusal ihmale uğrayan çocuklar ebeveynlerinden destek alamazlar ve denetimsiz bırakılırlar (Hergüner, 2011). Çocuklarını duygusal ihmale maruz bırakan ebeveynlerin çoğu çocukken ihmal edilmişlerdir. Duygusal ihmale uğrayan çocuklar problemin kaynağı olarak kendilerini görmektedirler (Webb ve Musello, 2014). Tıbbi ihmal; çocuğun ihtiyaç duyduğu tıbbi yardımın bakım veren tarafından karşılanmaması veya yapılan tedavinin devamlılığının sağlanmaması durumudur (Duman ve diğerleri, 2012). Eğitimsel ihmal; çocuğun eğitim hakkının göz ardı edilmesi, eğitim hakkından yararlanmasının engellenmesi, okula gitmesi gerektiği halde gönderilmemesidir (Yolcu, 2011). Çocuk ihmali ve çocuk istismarını birbirinden ayırmak için kullanılan temel fark; ihmalin pasif bir eylem, istismarın ise aktif bir eylem olmasıdır (Bahadır, 2018).

Genel olarak istismar ve ihmalin çocuklar üzerindeki etkilerine bakıldığında; uyku problemleri, değersizlik ve suçluluk duygusu, enürezis, boğaz ağrısı, depresif bozukluklar, yetersiz büyüme ve gelişme, korku ve kaygı bozuklukları, anksiyete bozuklukları, karşıt gelme bozukluğu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, fiziksel birtakım şikayetler, cinsel davranış bozuklukları, intihara meyilli olma, alkol, sigara ve madde kullanımı, ihanet ve güçsüzlük duygusu, öfke, kızgınlık ve düşmanlık, yakın ilişki kurmakta zorluklar ve sosyal çevreden uzaklaşma, düşük benlik algısı, fobi ve kendine zarar verme (bileklerini kesme, vücudunda sigara söndürme vb.) gibi davranışlar görülmektedir (Aktay, 2020).

Çocuk istismarı günümüzde oldukça yaygındır ve hiçbir sosyo-ekonomik düzey, etnisite fark etmeksizin tüm insanlığın ortak bir sorunudur. Çocuk istismarını arttıran durumlar incelendiğinde aile yaşantısının yanı sıra, çocukların uygun olmayan yaşlarda uygun olmayan şartlarda çalıştırılması, çocuğun tıbbi ihtiyaçlarına erişememesi, barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarından mahrum bırakılması, çocuğu okula göndermeme, uygun olmayan yaşlarda evlendirme, ailelerin çocuklara yönelik olan batıl inanışları, çocuğun silahlı çatışmalara maruz bırakılması, çocuğun cinsiyeti, yaşı ve engel durumları gibi risk faktörleri sıralanabilir (Geçkil, 2017; Unicef, 2010). Çocuk istismarı ve ihmalinin temel olarak aile yaşantısının stresli oluşundan kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır (Ünal, 2008). Alanyazın incelendiğinde, çocuk istismarı ve ihmaline sebep olan kişiler genelde çocuğun yakın olarak tanıdığı çevrede bulunan yetişkinlerdir (Erol, 2007).

Çocukların model alarak öğrendiğini göz önünde bulundurduğumuzda, çocukluğunda şiddet yaşayan bir bireyin yetişkinlik yaşamında kendi çocuğuna ve eşine, çocuğuna, eşine de aynı şekilde davranması olası durumdur. Aynı zamanda çocukluk yıllarının bireyin ileriki yaşantılarına olan etkileri göz önüne alındığında, çocukluk döneminde yaşanan istismar ve ihmal durumları bireyin akıl ve ruh sağlığını etkilemekte ve bireyde olumsuz izler bırakmaktadır (Akgün ve Çetin, 2020; Unicef, 2010). Webb ve Musello'ya göre ihmal edilmiş olan çocuklar kendi duyguları ve başkalarının duygularını anlayabilme açısından eksik olarak büyürler ve ebeveyn olduklarında çocuklarının hissettiği duyguları da göremezler. Böylece kendi çocuklarını da bu döngünün içine sokarlar. Özellikle duygusal ihmal kendi kendini bu şekilde çoğaltma eğilimindedir (Webb ve Musello, 2014).

Ebeveynlerin çocuklarına yönelik olan tutum ve davranışları, onların benlik gelişimine olumlu ya da olumsuz olarak etki eder. Çünkü çocuklar model alarak öğrenir ve ebeveynlerinin davranışlarını benliklerine katarak gördüğü tavırları uygulamaya geçirir (Mutlu Onuk ve Tekin, 2018). Ebeveyn tutumları toplumun kültürel yapısı, sosyoekonomik durum, değerler ve inançlar gibi birçok faktöre bağlı olarak farklılıklar gösterir (Adana ve Kutlu, 2010).

Genel bir ifadeyle anne-baba tutumu; ebeveynlerin çocuk yetiştirirken benimsedikleri ilkeler, davranışlar, tercihler, inanç ve değerler olarak tanımlanabilir (Baumrind, 1968). Ebeveyn tutumlarından bahsedecek olursak; ilgisiz anne-baba tutumunu benimseyen ebeveynlerin genelde çocuklarına karşı sevgi ve merhamet bakımından yetersiz

oldukları görülür. Aile bireyleri içerisinde iletişim kopuktur. Evin içerisinde hiçbir kural bulunmaz ve çocuklar denetimsiz bırakılır. Kural olmadığından çocukların davranışlarına bir sınır getirilmez ve böylece özdenetim yeterliliği de kazanamazlar (Bilecik, 2017). İlgisiz tutum sergileyen ebeveynler aynı zamanda çocuklarını ihmal eden ebeveynlerdir ve ihmal edilen çocuklar sevgisiz ortamda büyüdüğü için ailesinin dikkatini çekebilmek amacıyla saldırgan davranışlarda bulunabilirler. (Kaya vd., 2012). Tutarsız anne baba tutumuna sahip ebeveynlerin en belirgin özellikleri annenin doğru olarak gördüğü durumu babanın yanlış olarak görmesi ya da tam tersi olan durumdur. Ebeveynlerde kararsızlık hakimdir ve çocuk tamamen ortada kalmış şekildedir (Kaya vd., 2012). Aşırı koruyucu anne baba tutumu en net ifadeyle çocuklarının yorulmalarına bile müsaade edilmeyen tutumdur (Mutlu Onuk ve Tekin, 2018). Aileler tarafından çocuğa olması gerekenden daha fazla ilgi, özen ve kontrol sağlanır. Böylece ebeveynlerine bağımlılık geliştiren çocuklar ortaya çıkar (Arslan ve Öğretir Özçelik, 2020). Bu durum ilerleyen yaşlarda başka insanlara karşı bağımlılığa dönüşür ve kendi kararlarını veremeyen, özgüveni düşük, güvensiz bir karaktere bürünebilirler (Bilecik, 2017). Otoriter-baskıcı anne-baba tutumu anne babaya karşı itaatin katı kurallar konularak sağlandığı tutumdur (Kulaksızoğlu, 2015). Bu tutumdaki ebeveynler cezaya sık sık başvururlar ve çocuklarına verdikleri hakları hep en azda tutarlar (Kaya vd., 2012). Aşırı hoşgörülü (izin verici) anne-baba tutumu, çocukların normalden fazla ve kontrolsüzce özgür olduğu tutumdur (Baumrind, 1968). Çocuklarının yaptıkları her davranışa göz yuman, uyarıda bulunmayan, her yapıları hoş gören ebeveynlerin bu abartılı durumu bazen çocuk ihmaline dönüşebilmektedir (Baumrind, 1968). Demokratik anne-baba tutumu; güven, ilgi, denetim gibi bazı kavramları içerisinde dengeli bir şekilde bulunduran, ebeveyn tutumları arasındaki en uygun tutumdur (Yavuzer, 2005). Ev içerisinde ailedeki her bireyin alınan kararlarda söz hakkının olduğu, ebeveynlerin çocuklarına karşı koşulsuz sevgi ve saygılarının olduğu bu tutumda çocuklara güven verici ve tutarlı tavırlar sergilenir. Çocuklar her durumda ailesinin sevgisini bilir ve hisseder (Bilecik, 2017). Bu tutumda sınırlar önceden belli olduğundan, çocuklar bu sınırlar çerçevesinde özgür bırakılır (Yavuzer, 2018). Bu tutumla büyüyen çocuklar genel anlamda sosyal ve sosyal ilişkilerinde fikirlerini açıkça ifade edebilen, empati duygusu gelişmiş, özsaygısı ve çevresine karşı olan saygısı gelişmiş bireyler olmaktadır (Bilecik, 2017). Mükemmeliyetçi anne-baba tutumu çocuklarının her alanda başarılı olmasını isteyen ve bunun için baskı kuran ebeveynlerin benimsediği tutumdur. Bu durum çocuklarda çok ağır bir yük haline gelir.

(Kaya vd., 2012). Mükemmeliyetçi ebeveynlerin duygusal olarak çocuklarını ihmal ettikleri öne sürülmektedir (Webb ve Musello, 2014).

Ebeveyn tutumlarının çocuklar üzerindeki etkileri incelendiğinde, otoriter tutumla büyüyen çocuklar; düşük özgüvenli, agresif veya pasif, aşağılık duygusu içinde, huzursuz, insanlara karşı hoşgörülü olmayan, hata yapmaktan korkan bireyler olurlar. Aşırı hoşgörülü tutumla büyüyen çocuklar; bencil ve sorumsuz, sosyal uyumda problem yaşayan, çabuk sinirlenip, alınan, sabırsız, kibirli ve kendini beğenen bireylere dönüşürler. Aşırı koruyucu tutumla büyüyen çocuklar; aşırı bağımlı, kendine güveni olmayan, duygusal kırıklıkları olan, kendi kendine yetmesine olanak vermeyen birey haline gelebilir. Demokratik tutumla büyüyen çocuklar; özgüvenli, yaratıcı, özgür, fikirlerini rahatça ifade edebilen, başkalarının fikirlerine saygılı, mutlu ve uyumlu bir birey olma olasılıkları yüksektir. Dengesiz ve tutarsız tutumla büyüyen çocuklar; içe dönük veya saldırgan, kendini ispatlamaya çalışan, kaygılı, güvensiz ve ürkek bireylere dönüşebilirler. İlgisiz tutumla büyüyen çocuklar; dikkat çekme gayreti içinde olan, özgüvensiz, sosyal ilişkilerde sorun yaşayan, hayattan beklentisi olmayan, agresif bireyler olabilirler. Mükemmeliyetçi büyütülen çocuklar; yanlış yapma korkusu olan, doyumsuz, nerede duracağını bilemeyen, aşırı dağınık veya aşırı titiz bir birey olabilirler (Ayhan, Dodurgalı, Köknel, Yavuzer, Kulaksızoğlu ve Ekşi, 2010; Kaya vd., 2012; Steede, 2007). Otoriter tutumla büyüyen çocuklar, itaat ve sevgiyi bir bütün olarak gördüğünden dolayı duygusal ihmale maruz kalmaktadırlar. Aynı zamanda 'hayır' demeyi öğrenemeyen, kendini ve duygularını tanımasına fırsat verilmeyen, ilişkilerinde koyması gereken sınırları ve kuralları öğrenemeyen izin verici tutumla büyümüş çocuklar da duygusal ihmale uğramaktadırlar. Aşırı hoşgörülü tutumla büyüyen çocuklar, bazen ihmale varan derecede izin verici ve hoşgörülü davranışlarla karşılaşabilmektedirler (Afat, 2013). Mükemmeliyetçi tutumla yetişmiş çocukların, yalnızca ebeveynlerinin isteklerine göre davrandıkları ve düşünceleri önemsenmediği için duygusal olarak ihmale maruz kaldıkları görülmektedir (Akgün ve Çetin, 2020; Webb ve Musello, 2014). Çocuklukta yaşanmış olan istismar ve ihmal olguları bireyin tüm yaşamına olumsuz etki edebilmektedir. Dolayısıyla ebeveynlerin ve bakım veren kişilerin istismar ve ihmal konularında bilinçlenmelerinin önemi oldukça fazladır. Ebeveyn ve bakım veren kişilerin hangi davranışların istismar ve ihmal kapsamına girdiğini, ebeveyn tutumlarından çocukların nasıl etkilendiğini bilmesi gerekmektedir. Çünkü ebeveynler farkında olarak veya olmayarak çocuk yetiştirirken

benimsedikleri tutumlarla çocuklarını ihmal ve istismar edebilirler(Akgün ve Çetin, 2020).

Yapılan araştırmanın önemi; ebeveynlerin çocuk ihmali ve istismarına yönelik bilinçlenmeleri gerektiğini vurgulayarak, çocuklarına olan olumsuz tutumlarını değiştirmeleri gerektiğinin farkına varmalarını sağlamaktır. Aynı zamanda, düzenlenen anne-baba destek programlarının öneminin artmasını desteklemek ve bu destek programlarında ebeveyn tutumlarının önemine, çocuk istismar ve ihmalinin farkındalığına, çocuk istismarı ve ihmaline yönelik bilinçli ebeveyn olmada anne-baba tutumlarının etkili olduğuna dikkat çekilerek düzenlenmesine ışık tutmaktır. Araştırmanın koruyucu ve önleyici hizmetlere destek olunmasına katkı sağlaması beklenmektedir. Araştırmanın amacı ise; 3-6 yaşında çocuğa sahip olan ebeveynlerin, çocuk yetiştirirken benimsedikleri tutumlarla çocuk istismarı ve ihmali konusundaki farkındalık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmesidir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla ilişkisel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ebeveynlerin çocuk yetiştirirken benimsedikleri tutumların neler olduğu belirlenip, bu ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmali hakkında bilgi ve farkındalık düzeyleri ölçülmüştür. Daha sonra ebeveynlerin benimsedikleri tutumlara göre, çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalıklarının yüksek veya düşük olduğu belirlenmiştir.

Araştırma Grubu

Araştırmanın evreni; İstanbul ilinden seçilen iki anaokulunda eğitim görmüş, 3-6 yaş arasındaki çocukların ebeveynlerinden oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden elverişlilik örnekleme kullanılarak seçilmiş olan araştırmanın örnekleme; Kağıthane ve Küçükçekmece ilçesine bağlı olarak seçilen iki okul öncesi kurumunda eğitim almış olan 3-6 yaş arası çocukların, araştırmaya katılmayı gönüllü kabul eden anne babalarından oluşmaktadır. Evren büyüklüğü yaklaşık 400 kişi olup, bu evrenden %95 güvenilirlik ve %5 hata payıyla 204 kişi seçilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ); Arzu Özyürek (2017) tarafından geliştirilen ölçekte toplam 38 madde yer almaktadır. Demokratik tutum, baskıcı/otoriter tutum ve aşırı hoşgörülü tutum olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır ve “Tamamen Katılıyorum-5 puan” “Katılıyorum-4 puan”, Kısmen katılıyorum-3 puan”, “Katılmıyorum-2 puan” ve “Hiç katılmıyorum-1 puan” olarak puanlanmıştır. Her alt boyuttan alınan yüksek puan o tutumun baskın olduğunu göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları ve test-tekrar test güvenilirlik katsayıları 0,70 ve üzerindedir.

Ebeveynlerin Çocuk İhmali ve İstismarı Farkındalık Ölçeği (EÇİFÖ); Hazal Begüm Ünal ve Menekşe Boz (2020) tarafından geliştirilen ölçek toplamda 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı 0.81 olarak hesaplanmıştır. Genel bilgiler, fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar, ihmal olmak üzere 5 faktörden oluşmaktadır. Genel Bilgiler Alt Ölçeği toplam korelasyon değerleri 556 ile, 799 arasında değişmekte ve toplamda 12 maddeden oluşmaktadır. Fiziksel İstismar Alt Ölçeği toplam korelasyon değerleri 726 ile, 969 arasında değişmekte ve toplamda 6 maddeden oluşmaktadır. Duygusal İstismar Alt Ölçeği toplam korelasyon değerleri 519 ile, 990 arasında değişmekte ve toplamda 15 maddeden oluşmaktadır. Cinsel İstismar Alt Ölçeği toplam korelasyon değerleri 556 ile, 801 arasında değişmekte ve toplamda 8 maddeden oluşmaktadır. İhmal Alt Ölçeği toplam korelasyon değerleri 566 ile, 613 arasında değişmekte ve toplamda 4 maddeden oluşmaktadır. Puanlar 1-5 arası değerlendirilmektedir. “Kesinlikle katılmıyorum” 1 puan, “Katılıyorum” 2 puan,

“Kararsızım” 3 puan, “Katılıyorum” 4 puan, “Kesinlikle katılıyorum” 5 puan olarak puanlanmaktadır. Ters maddeler belirlenmiş olup puanlama buna göre yapılmaktadır.

İşlem

Araştırmada Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ) ve Ebeveynlerin Çocuk İhmali ve İstismarı Farkındalık Ölçeği (EÇİFÖ) kullanılmıştır. Ölçekleri geliştiren isimlerden araştırma kapsamında kullanımı için gerekli izinler alınmıştır. Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığından onay alınarak araştırma yürütülmüştür.

Verilerin Analizi

İstatistik analizler IBM SPSS 21 programı ile yapılmıştır. Ölçeklerden alınan puanlarla yapılacak karşılaştırmalarda kullanılacak yöntemi seçmek için ölçek puanlarının normal dağılıma uygunluk durumlarını belirlemek için skewness ve curtosis değerlerine bakılmıştır. Karşılaştırmalarda parametrik testler kullanılmıştır. Katılımcıların çocuk yetiştirme tutumları ile çocuk ihmali ve istismarı farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon analizi yapılırken ilişki düzeyleri düşük, orta, yüksek olarak belirtilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1’de ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ile çocuk ihmali ve istismarı farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan Pearson korelasyon analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 1: Anne baba çocuk yetiştirme tutumları alt boyutları ve ebeveynlerin çocuk ihmali ve istismarı farkındalık alt boyutları korelasyon bulguları

	Demo kratik	Baskıcı	Aşırı Hoşgörü	Genel Bilgi	Fiziksel	Duygus al	Cinsel	İhmal
Demokrati	1							
k								

Melis Ay YÜZÜGÜLDÜ, Nurper ÜLKÜER

Baskıcı	-,116	1						
Otoriter								
Aşırı	-,133	,11	1					
Hoşgörülü								
Genel Bilgi	,236**	-,338**	-,221**	1				
Fiziksel	,208**	-,298**	-,139**	,254**	1			
Duygusal	,386**	-,362**	-,261**	,574**	,383**	1		
Cinsel	,230**	-,206**	-,063	,471**	,329**	,527**	1	
İhmal	,167*	-,109	-,261**	,349**	,429**	,601**	,538**	1

*<.05, **<.001

Katılımcıların çocuk ihmali ve istismarı farkındalık ölçeği alt boyutları ile anne baba çocuk yetiştirme tutumları alt boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesi için yapılan korelasyon analizleri sonrasında demokratik ebeveyn tutumu ile genel bilgi, fiziksel istismar ve ihmali alt puanları arasında pozitif yönde düşük düzeyde, duygusal istismar ile pozitif yönde orta düzeyde anlamlı korelasyon olduğu bulunmuştur. Baskıcı ebeveyn tutumu ile genel bilgi, fiziksel istismar, duygusal istismar ve cinsel istismara ilişkin çocuk istismarı ve ihmali farkındalık puanları arasında negatif .001 düzeyinde anlamlı ilişki olduğu bulunmuştur. Baskıcı ebeveyn tutumu ile genel bilgi ve duygusal istismar arasında orta düzeyde diğer alt boyutlar ile düşük düzeyde ilişki bulunmuştur. Ayrıca aşırı hoşgörülü tutum ile genel bilgi, fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmali alt puanları arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki vardır (Tablo 1).

Tablo 2: Anne baba çocuk yetiştirme tutumları toplam puanı ile çocuk ihmali ve istismarı farkındalık alt puanları arasındaki ilişkiler

	Farkındalık	Demokratik	Baskıcı	Aşırı Hoşgörü
--	-------------	------------	---------	---------------

Farkındalık Toplam	1			
Demokratik Tutum	,352**	1		
Baskıcı Otoriter	-,375**	-,116	1	
Aşırı Hoşgörülü	-,279**	-,133	-,111	1

*<.05, **<.001

Çocuk ihmali ve istismarı farkındalık ölçeği toplam puanı ile demokratik tutum alt ölçek puanı arasında pozitif yönde .001 düzeyinde orta düzeyde anlamlı ilişki bulunmuştur. Onun yanında çocuk istismarı ve ihmali farkındalık toplam puanı ile baskıcı otoriter tutum ve aşırı hoşgörülü tutum alt ölçek puanları arasında negatif yönde .001 düzeyinde anlamlı olup baskıcı otoriter tutum ile orta düzeyde, aşırı hoşgörülü tutum ile düşük düzeyde korelasyon bulunmaktadır (Tablo 2).

Tablo 3: Anne baba çocuk yetiştirme tutumları toplam puanı ile ebeveynlerin çocuk ihmali ve istismarı farkındalık alt boyutları arası ilişkiler

	Tutum Toplam	Genel Bilgi	Fiziksel İstismar	Duygusal İstismar	Cinsel İstismar	İhmal
Tutum Toplam	1					
Genel Bilgi	-,187*	1				
Fiziksel İstismar	-,132	,254**	1			
Duygusal İstismar	-,129	,574**	,383**	1		
Cinsel İstismar	-,018	,440**	,393**	,527**	1	
İhmal	-,111	,349**	,429**	,601**	538**	1

*<.05, **<.001

Anne baba çocuk yetiştirme tutumları ölçeği toplam puanı ile genel bilgi farkındalık alt puanı arasında negatif yönde .05 düzeyinde düşük düzeyde anlamlı ilişki vardır. Çocuk istismarı ve ihmali farkındalık ölçeği diğer alt boyutları ile tutum toplam puanı arasında

anlamli korelasyonel bir iliski bulunamamistir. Çocuk istismari ve ihmali farkındalik ölçeği alt boyutlar arasında pozitif yönde .001 düzeyinde orta düzeyde anlamli iliski vardır (Tablo 3).

Tablo 4: Anne baba çocuk yetiştirme tutumları toplam puanı ile çocuk istismarı ve ihmali farkındalik toplam puanı

	Tutum Toplam	Farkındalik Toplam
Tutum Toplam	1	,157*
Farkındalik Toplam	-,157*	1

*<.05, **<.001

Anne baba çocuk yetiştirme tutumları toplam puanı ile ebeveynlerin çocuk ihmali ve istismarı farkındalik toplam puanı arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamli bir iliski bulunmuştur (Tablo 4).

TARTIŞMA

Bu araştırmada ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalik düzeyleri ile çocuk yetiştirirken benimsedikleri anne-baba tutumları arasındaki iliski incelenmiştir. Araştırmaya İstanbul ilinde iki okul öncesi kurumunda eğitim gören 3-6 (36-72 ay) yaşında çocuğu olan ebeveynlerden; araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 204 kişi dahil edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmamıza katılan ebeveynlerin demokratik tutum sergileme oranları arttıkça fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmale yönelik farkındalikları da artmakta olduğunu, baskıcı tutum ve aşırı hoşgörülü tutum sergileme oranları arttıkça da fiziksel istismar, duygusal istismar ve cinsel istismara ilişkin farkındalik düzeylerinin azalmakta olduğu görülmektedir. Yani ebeveynler demokratik tutumu benimsedikçe, çocuk istismarı ve ihmaline karşı daha farkında olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalik düzeyleri arttıkça, demokratik tutum puanları da artmıştır. Aynı zamanda çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalik düzeyleri arttıkça baskıcı otoriter tutum ve aşırı hoşgörülü tutum puanları azalmaktadır. Böylece olumlu ebeveynlik becerilerinin çocuk istismarı ve ihmali azaltan bir olgu olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Knerr, Gardner ve Cluver'in (2013) yaptığı bir araştırmada da

benzer şekilde, olumlu ebeveynlik becerisi olan ailelerin çocuklarına fiziksel istismarda bulunmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada baskıcı tutumu benimseyen ebeveynlerin çocuk istismarına yönelik farkındalıklarının az olduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Ebeveynler çocuklarına karşı ne kadar katı ve baskıcı olurlarsa, istismara eğilim gösterme düzeyleri de o kadar artmaktadır. Baskak'ın (2023) yaptığı bir çalışmada, çocuğa karşı sergilenen olumsuz tutumların duygusal istismara sebep olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Yapılan araştırma doğrultusunda aşırı hoşgörülü tutumu sergileyen ailelerin, çocuklarına karşı sınır koymayı başaramadıkları için çocuk istismarına yönelik farkındalık düzeylerinin daha az olduğu görülmektedir. Çocuk istismarı ve ihmali konularında bilinçli olan ebeveynler çocuklarının sağlıklı gelişimine katkı sağlarken bilinçsiz ebeveynler çocuklarının gelişimlerine olumsuz yönde etki etmektedir. Akgün ve Çetin'in (2020) 4-6 yaş arası çocuğu olan ebeveyn tutumlarının ve istismar farkındalıklarının belirlenmesi üzerine yapmış olduğu bir çalışmada da benzer şekilde baskıcı tutumu benimseyen ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalıklarının azaldığı sonucuna ulaşılmıştır fakat aşırı hoşgörülü tutum ve demokratik tutumda anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Aynı zamanda Bilgin'in (2019) yaptığı bir çalışmada, cinsel istismar mağduru olan çocukların ebeveynlerinin destekleyici, demokratik tutumun yanı sıra olumsuz tutum sergilediği görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırma; 2021 yılında, İstanbul ilinin Kağıthane ve Küçükçekmece ilçelerinden seçilen iki okul öncesi kurumunda eğitim görmüş 36-72 aylık çocuğa sahip 204 ebeveyninden alınan verilerle sınırlıdır. Araştırma; "Anne-Baba Tutum Ölçeği", "Ebeveynlerin Çocuk İhmali ve İstismarı Farkındalık Ölçeği"nden elde edilen veriler ile sınırlıdır. Araştırmada kullanılan ölçme araçlarına ebeveynlerin cevapladıkları yanıtlarla sınırlıdır. Çalışma değerlendirildiğinde; anne babalara, anne baba adaylarına, evlenme aşamasındaki gençlere, lise ve üniversite öğrencilerine çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarına katılması için olanakların verilmesi ve anne-baba destek programlarının önemi konusundaki farkındalığın artırılması ile ilgili projelerin başlatılması önerilmektedir. Aynı zamanda çocuğun bulunduğu kurumlarda çalışmakta olan personellere çocuk istismarı ve ihmali hakkında eğitimlerin çalıştıkları kurum tarafından verilmesi, çocuk istismarı ve ihmali

yönelik farkındalığın artırılması adına sivil toplum kuruluşlarının, belediyelerin, merkezi ve yerel yönetimin, üniversitelerin desteği alınarak bu eğitimlerin sağlanmasının çocuklarımızı korumaya yönelik yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Günümüzde çocuk istismarı ve ihmali konuları çok fazla gündemde olup, oldukça önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynlerin bu konu hakkında bilinçlendirilmesi çocukları istismar ve ihmali olgularından korumak için oldukça öneme sahiptir. Bu çalışma kapsamında 3-6 yaş arası çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalıkları ile çocuk yetiştirirken benimsedikleri anne baba tutumları arasındaki ilişki incelendiğinde, ebeveynlerin demokratik tutum sergileme oranları arttıkça fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmale yönelik farkındalıkları da artmaktadır. Baskıcı tutumu benimseyen ebeveynler fiziksel istismar, duygusal istismar ve cinsel istismara ilişkin farkındalık düzeyi azalmaktadır. Aşırı hoşgörülü tutumu benimseyen ebeveynlerde fiziksel istismar, duygusal istismar ve ihmale yönelik farkındalık düzeyi azalmaktadır. Ayrıca ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalık düzeyleri arttıkça, demokratik tutumu benimseme oranları da artmaktadır. Ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik farkındalık düzeyleri arttıkça baskıcı otoriter tutum ve aşırı hoşgörülü tutumu benimseme oranları düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Adana, F. ve Kutlu, Y. (2010). Anne-baba tutumlarının adolesanların kendilik kavramı üzerine etkisi. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12 (2), 18-23.
- Afat, N. (2013). Çocuklarda üstün zekanın yordayıcı olarak ebeveyn tutumları. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20 (1), 155-168.
- Akgün, R. ve Çetin, H. (2020). 4-6 yaş arası çocuğu olan ebeveyn tutumlarının ve istismar farkındalıklarının belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), 42-61.
- Aktay, M. (2020). İstismar ve ihmalin çocuk üzerindeki etkileri ve tedavisi. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, 1 (2), 169-184.

- Arslan, H. ve Öğretir Özçelik, A. (2020). 3-5 yaş arası çocukların anne tutumlarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (38), 18-30.
- Aydoğdu, F. ve Dilekmen, M. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11 (2), 569-585.
- Ayhan, H., Dodurgalı, A., Köknel, Ö., Yavuzer, H., Kulaksızoğlu A., Ekşi, H. (2010). Çocuk ve ergen eğitiminde anne baba tutumları. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bahadır, V. (2018). Kocaeli üniversitesi tıp fakültesi uzmanlık öğrencilerinin çocuk istismarı ve ihmali hakkında bilgi, tutum ve farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi ile eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Baskak, İ. (2023). Çocuğa yönelik duygusal istismar. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 61-72.
- Baumrind, D. (1968). Authoritarian v.s. authoritative parental control. *Adolescence*, 3 (11), 255-272.
- Bilecik, S. (2017). Anne baba tutumlarının bireylerin din algısına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (33), 7-38.
- Bilgin, Ö. (2019). Çocuk cinsel istismarında ebeveyn tutumu: bir vaka sunumu. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (1), 1-17.
- Cüceloğlu, D. (2015). İnsan insana (51. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çitil Canbay, F. (2018). Sarsılmış bebek sendromunun yönetimi. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, 10 (5), 1-5.
- Demir, H. (2013). Edirne ili aile sağlığı merkezlerinde görevli hekimlerin çocuk istismarı ve ihmali hakkında bilgi, farkındalık ve tutumlarının belirlenmesi. Yayınlanmamış uzmanlık tezi. Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Edirne.
- Dereobalı, N., Karadağ, S., Sönmez, S. (2013). Okulöncesi eğitim öğretmenlerinin çocuk istismarı ihmali şiddet ve eğitimcilerin rolü konusundaki görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 14 (1), 50-66.

- Dinleyici, M. ve Dağlı, F. (2016). Duygusal ihmal, istismar ve çocuk hekiminin rolü. *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38 (2), 18-27.
- Duman, M., Yılmaz, H.L. ve Karaböcüoğlu, M. (2012). Çocuk acil tıp: kapsamlı ve kolay yaklaşım (1. baskı). İstanbul: İstanbul Tıp Kitabevi.
- Erol, D. (2007). Okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin çocuklardaki fiziksel istismar belirtilerine ilişkin farkındalıkları. Yayınlanmış yüksek lisans tezi. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Geçkil, E. (2017). Çocuklarda fiziksel istismar ve hemşirelik yaklaşımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 129-139.
- Gökçe İmren, S., Ayaz, A.B., Yusufoglu, C., Rodopman Arman, A. (2013). Cinsel istismara uğrayan çocuk ve ergenlerde klinik özellikler ve intihar girişimi ile ilişkili risk etmenleri. *Marmara Medical Journal*, 26 (1), 11-6.
- Hergüner, S. (2011). Çocuk hakları açısından çocuk ihmali ve istismarı el kitabı (1. baskı). İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.
- Kaya, A., Bozaslan, H., Genç, G. (2012). Üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarının problem çözme becerilerine, sosyal kaygı düzeylerine ve akademik başarılarına etkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 208-225.
- Kılıç, S. (2013). Örneklemeye yöntemleri. *Journal Of Mood Disorders*, 3 (1), 44-46.
- Knerr, W., Gardner, F. & Cluver, L. (2013). Improving positive parenting skills and reducing harsh and abusive parenting in low- and middle-income countries: a systematic review. *Prev Sci* **14**, 352–363.
- Koçmarlar, H. ve Akbağ, M. (2018). Ergenlerin anne baba ve öğretmenlerinden algıladıkları duygusal istismarın öz-yeterlikleri üzerindeki yordayıcı etkisi üzerine bir inceleme. *OPUS Ulusal Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8 (15), 1323-1360.
- Kulaksızoğlu, A. (2015). Ergenlik psikolojisi (19. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mutlu Onuk, M. ve Tekin, U. (2018). İlköğretim 10-13 yaş öğrencilerinin sosyal becerilerinin anne-baba tutumları açısından incelenmesi: Eyüp ilçesi örneği. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13 (52), 17-32.

- Özyürek, A. (2017). Okul öncesi çocuğa sahip anne-babalara yönelik “çocuk yetiştirmeye ilişkin anne-baba görüşleri ölçeği” ve “anne-baba tutum ölçeği” geliştirme çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 26-38.
- Polat, O. (2007). Tüm boyutlarıyla çocuk istismarı (1. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Steede, K. (2007). Anne babaların en çok yaptıkları 10 hata. (Çev. Rahime, D) İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Şahin, F. (2002). Çocuk ihmali: tanı ve tedavide hekimler için ipuçları. *Klinik Pediatri Dergisi*, 1(3), 103-106.
- Tıralı, R., Oğuz, Y., Soydan, S. (2015). Çocuk istismarı ve ihmalinin oral bulguları. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, 9, 154-157.
- Turhan, E., Sangün, Ö., İnandı, T. (2006). Birinci basamakta çocuk istismarı ve önlenmesi. *Sürekli Tıp Eğitim Dergisi*, 15 (9), 153-157.
- Tümer, P., Odabaşı, D., Özdemir, D., Mutlu, Y., Kaynak, D. (2016). Çocuk istismarı'nın ağır bir türü: bakım verenin yapay bozukluğu'na (munchausen by proxy sendromu) hukuki ve tıbbi bakış. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (6), 581-608.
- Uğurlu, Z. ve Gülsek, İ. A. (2014). Çocuk hakları ve hukuku bağlamda çocuğun ihmal ve istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 1-24.
- Ünal, F. (2008). Ailede çocuk istismarı ve ihmali. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*; 1, 9-18.
- Ünal, H. ve Boz, M. (2020). Development of child neglect and abuse awareness scale for parents and its relationship with various variables. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 13 (1), 21-34.
- Unicef, (2010). Türkiye’de çocuk istismarı ve aile içi şiddet araştırması. (2010). Erişim: <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C3%A7ocuk-istismari-ve-aile-i%C3%A7i-%C5%9Fiddet-ara%C5%9Ftirmasi-%C3%B6zet-raporu-2010> (05.05.2021)
- Webb, J. ve Musello, C. (2014). Çocukta ihmalin izi: boşluk hissi (12. baskı). (Çev: Gülsün, A). İstanbul: Sola Unitas Yayınları.

Yavuzer, H. (2005). Ana baba çocuk (18. baki). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, H. (2018). Eğitim ve gelişim özellikleriyle okul çağı çocuğu (20. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yıldırım, I. (2019). Ebeveynlerin çocuk istismarı ve ihmaline yönelik bilgi, tutum ve farkındalık düzeyleri. Yayınlanmış tıpta uzmanlık tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Eskişehir.

Yolcu, H. (2011). İstismara uğramış çocuğa eğitim ortamında yaklaşım: rehber öğretmenin rolü. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 7 (25), 62-92.

Yörükoğlu, A. (2007). Değişen toplumda aile ve çocuk (7. baskı). İstanbul: Özgür Yayınları.

Zeytinoğlu, S. (2001). Çalışan çocukların istismarı ve ihmali. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction: It has been proven by research that the negative effects that occur in neglected and abused children are not only momentary or temporary, but continue throughout their lives. In particular, parents' knowledge of these issues plays an important role in firstly protecting their children from these situations and then recognizing and protecting the children around them who are exposed to neglect and abuse. The sooner neglect and abuse are noticed, the sooner the negative effects can be minimized (Dinücü & Dağlı, 2016). There are some attitudes that parents adopt when raising children. The effects of these attitudes on children continue in their adult lives (Aydoğdu & Dilekmen, 2016). Parental attitudes are basically classified as follows; oppressive and authoritarian attitude, over-tolerant attitude, liberal attitude, democratic attitude, inconsistent attitude, indifferent attitude, perfectionist attitude (Kaya, Bozaslan & Genç, 2012). The cases of abuse and neglect experienced in childhood can negatively affect the whole life of the individual. Considering these reasons; It is very important for parents and caregivers to be aware of abuse and neglect. Parents and caregivers need to know which behaviors fall under the scope of abuse and neglect, and how their children are affected by parental attitudes. Because parents can abuse and neglect their children with the attitudes they adopt while raising children, consciously or unconsciously (Akgün & Çetin, 2020).

Method: The universe of the research; It consists of parents of children aged 3-6, educated in two kindergartens selected from the province of Istanbul. The sample of the study, which was selected by using convenience sampling, one of the purposive sampling methods; It consists of the parents of children aged 3-6, who were educated in two pre-school institutions selected in Kağıthane and Küçükçekmece districts, who voluntarily agreed to participate in the research. The population size is approximately 400 people, with 95% confidence and 5% margin of error. In the study, the Parents' Child-rearing Attitudes Scale (APTS) and the Parent's Child Neglect and Abuse Awareness Scale (ECIPÖ) were used. Necessary permissions were obtained from the names who developed the scales for their use within the scope of the research. The study was conducted with the approval of Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Committee.

Results: As parents' democratic attitudes increase, their awareness of physical abuse, emotional abuse and neglect also increases. Parents who adopt an oppressive attitude decrease their awareness of physical abuse, emotional abuse and sexual abuse. The level of awareness of physical abuse, emotional abuse and neglect decreases in parents who adopt an over-tolerant attitude. In addition, as parents' awareness of child abuse and neglect increases, their rate of adopting a democratic attitude increases. As parents' awareness of child abuse and neglect increases, the rate of adopting oppressive, authoritarian and overly tolerant attitudes decreases.

Discussion & Conclusion: In line with the results found; We can say that the awareness of parents about child abuse and neglect is effective on the attitudes they adopt while raising children. While parents who are conscious of child abuse and neglect contribute to the healthy development of their children, unconscious parents unfortunately affect the development of their children negatively. In a study conducted by Akgün and Çetin (2020) on the determination of parental attitudes and awareness of abuse with children aged 4-6, it was concluded that the awareness of parents who adopt an oppressive attitude towards child abuse and neglect decreases, but there is no significant difference in over-tolerant and democratic attitudes. no relationship was found. In a study conducted by Akgün and Çetin (2020), it was concluded that the awareness of parents who adopt an oppressive attitude towards child abuse and neglect decreased. Based on these results; initiating projects related to raising awareness about the importance of parent support programs, providing trainings on child abuse and neglect to the personnel working in the institutions where the child is present, by the institution where they work, it is thought that providing these trainings with the support of non-governmental organizations, municipalities, central and local governments and universities in order to raise awareness about child abuse and neglect may be beneficial to protect our children.

Özgün Makale (Teorik Araştırma)

Unique Article (Theoretical Research)

Geliş Tarihi – Submitted: 13.04.2023

Kabul Tarihi – Accepted: 23.07.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Erdem, E., Kesgin, B. & Zengin, O. (2023). Klinik sosyal hizmet alanında intiharın yeri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23 (1), 22-41.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1282697>

KLİNİK SOSYAL HİZMET ALANINDA İNTİHARIN YERİ

Metin ERDEM¹

Bedrettin KESGİN²

Oğuzhan ZENGİN³

ÖZET

İntihar, Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir halk sağlığı sorunu olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde yılda bir milyona yakın kişi intihar etmekte olup 15-29 yaş aralığında gençlerin ölüm nedenleri arasında intihar üçüncü sırada yer almaktadır. Bu duruma yönelik ruh sağlığı alanında yer alan disiplinler çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu disiplinlerden biri de sosyal hizmetin alt alanı olan klinik sosyal hizmet alanıdır. Sosyal hizmet disiplini ile ilgili akademik çalışmaların türlerine bakıldığında çalışmaların çoğunluğunun (%60) açıklayıcı çalışmalar olduğu sonrasında betimleyici çalışmaların (%30) geldiği, müdahaleye yönelik çalışmaların ise

¹ Arş. Gör. Dr, Bingöl Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: metin.erdem.21@gmail.com ORCID: 0000-0002-9192-6102

² Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: bedrettink@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9812-8966

³ Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-posta: oguzen04@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2682-0870

bu çalışmaların çok azını (%10) oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte, literatürde intihar olgularıyla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının müdahale konusunda kendini yetersiz gördükleri ve durumla ilgili eğitimler talep ettikleri görülmüştür. Bu verilerden hareketle sosyal hizmet disiplininde intihar konusunda müdahale araştırmalarına yönelik ihtiyacın söz konusu olduğu ve bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik çabaların sosyal hizmet uzmanlarını bu alanda güçlendireceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Klinik sosyal hizmet, Ruh sağlığı

SUICIDE IN CLINICAL SOCIAL WORK

ABSTRACT

Suicide is recognized as a public health problem by the World Health Organization. Around the world, close to one million people commit suicide every year and suicide is the third leading cause of death among young people between the ages of 15-29. Disciplines in the field of mental health carry out various studies for this situation. One of these disciplines is clinical social work, which is a subfield of social work. When we look at the types of academic studies on suicide in the social work discipline, it is seen that the majority of the studies (60%) are explanatory studies, followed by descriptive studies (30%), and interventional studies make up very few (10%) of these studies. However, it has been seen in the literature that social workers working with suicide cases consider themselves inadequate in intervention and demand trainings about the situation. Based on these data, it is seen that there is a need for intervention research on suicide in the social work discipline, and it is thought that efforts to meet this need will strengthen social workers in this field.

Keywords: Suicide, Clinical social work, Mental health

GİRİŞ

Dünyada intihar oranlarına bakıldığında 15-29 yaş aralığındaki gençlerin ölüm şekli sıralamasında intihar üçüncü sırada yer almaktadır. İntiharların üçte biri bu yaş aralığında bulunanlarda gerçekleşmektedir. Dünyada ise yaklaşık bir milyon kişi intihar etmektedir (Sartorius, 2021). Dolayısıyla intiharı küresel bir sorun olarak tanımlayan

DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü), intihar için “halk sağlığı sorunu” ifadesini kullanmıştır. DSÖ’ye (2020) göre yılda 800.000’e yakın insan intihar nedeniyle hayatını kaybetmektedir. Son 45 yılda intihar oranları yüzde 65 oranında artmıştır. Dünyada intihar hızı yüz binde 16 iken her 40 saniyede, bir kişi intihar etmektedir. Bu oranlara bakıldığında intiharın bir halk sağlığı sorunu olarak kabul nedeni anlaşılmalıdır. İntiharın halk sağlığı sorunu olması nedeniyle sosyal hizmette ciddi bir alan haline gelmiştir. Özellikle intiharlara yönelik iyileştirici müdahale klinik sosyal hizmet alanına girmektedir. Çalışmada intihar olgusunun klinik sosyal hizmet alanında yeri ele alınmıştır. Bu bağlamda öncelikle intihar kavramı ve epidemiyolojisi, intihar kuramları, intiharın risk ve koruyucu faktörleri sonrasında ise sosyal hizmet alanında yapılan intihar çalışmalarının, klinik sosyal hizmet ile ilişkisi ve sosyal hizmet uzmanlarının intihara yönelik yaklaşımları incelenecektir.

İNTİHARIN TANIM VE EPİDEMİYOLOJİSİ

İntihar kavramının kullanımının tarihine bakıldığında oldukça yeni olduğu görülmektedir. Uludüz’e (2001) göre intihar kavramı ilk olarak 17. yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de ise ilk defa Tanzimat Dönemi’nde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Poyraz ve Çalışkan, 2019; Sercan, 2019:). Yunan ve Roma’da intihar tek bir tanım veya bakış açısı altında toplanmamıştır. İntihara bakış açısı eylem çeşitliliği ve tanım çokluğuyla ele alınmaktadır. Bu bakış açıları tıbbi veya patolojik olmaktan ziyade felsefi ve politik olarak tartışılmaktadır. 4. yy. sonu – 5. yy. başında Saint Augustinus intiharı bir günah olarak nitelendirmiştir. Çünkü intihar etmek Tanrı’nın verdiği canı reddederek en büyük günahı işlemek olarak değerlendirilmiştir. Sonra kilise ve örfi hukuk intiharı suç olarak kabul etmişlerdir. Daha önce bu eyleme yönelik özel bir kelime yoktur. Bu kavram yerine daha çok “kendini öldürme”, “kendi canına kıyma” ve “kendi yaşamına son verme” tanımları kullanılmaktadır. Zamanla intihar kavramı profanlaşmıştır. 18. yy. sonlarına doğru intiharın patolojikleştirilmesiyle beraber tıbbın konusu haline gelmiştir. İntihar, zihinsel süreci veya sorunun bir sonucu olarak ele alınmıştır. Bu süreç anlaşılabilirliği takdirde intiharın gerçek sebebinin anlaşılacağı savunulmaktadır. Bundan dolayı intihar 17. ve 18. yy. tıbbının en önemli konusu haline gelmiştir. 19. yy.dan itibaren otopsilerde yapılan araştırmalarda intiharın anatomik olabileceğine dair yeterli kanıt bulunamamıştır. Bundan dolayı kavram bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren psikolojik ve psikanaliz boyutuyla ele alınmıştır. Bu

süreçte intiharın nedeni içgüdü, dürtü, çocukluk anıları ve hastanın öz geçmişinde aranmaya başlanmıştır (Marsh, 2017).

Türkçede intihar kelimesi Arapçadan “nahr” kökünden türetilmiştir. “Nahr”ın kelime anlamı ise “göğüs, göğse vurma, boğazından asılma, deveyi boğazlama, gırtlığı bıçakla kesme” anlamlarına gelmektedir. TDK ise intihar kelimesi yerine “öz kıyım” veya “öze kıyım”ı önermektedir (TDK, 2019). İntiharın İngilizce karşılığı “insanın kendini öldürmesi” anlamına gelen “suicide”, Latince ise “sui” yani ben ve “cedere” yani öldürmek kıymak anlamına gelen iki kelimenin birleşmesinin sonucu “suicidedere” den İngilizceye suicide şeklinde geçmiştir (Eskin, 2014). Genellikle intihar kelimesi “tamamlanmış intihar” anlamında kullanılır. Ancak tanımlara bakıldığında intihar kavramının çatı kavram olduğu anlaşılmaktadır. Eskin’e göre (2014) intihar tanımı, düşünceyle başlayıp ölümlle sonuçlanacak kadar geniş yelpazede tanımlanmaktadır. İntihar girişimi kavramı ise ölümlle sonuçlanmayan intiharlar olarak tanımlanır (Perlman ve ark., 2011).

Dünyada yaşa göre standardizasyon intihar oranı 100.000’de 10.5 oranı kullanılarak hesaplanmaktadır. Bu oranların çeşitliliği 100.000’de 5 ve 30 arasında değişmektedir. Dünya’da yaşa göre standardizasyon erkeklerde 13.7 iken kadınlarda 7.5’tir. Küresel olarak erkeklerin kadınlara göre yaşa göre standardizasyon intihar oranı 1.8 kat daha fazladır. Yüksek gelirli ülkelerde bu oran 3 kata yakındır. Düşük ve orta gelirli ülkelerde bu oran eşite yakındır. Bangladeş, Çin, Lesoto, Fas ve Myanmar gibi bazı ülkelerde kadınların intihar oranı erkeklerden yüksektir. Tüm dünyada intiharların %52.1’i 45 yaşından önce gerçekleşmiştir. Düşük ve orta gelirli ülkelerde genç intiharları %90 oranında (genç nüfusun %90’ı bu ülkelerde yaşamaktadır) gerçekleşmektedir. Bölgeler arasında intihar oranlarında farklılık olmaktadır. Yaşa göre standardizasyon Afrika’da 12, Avrupa’da 12.9, Güneydoğu Asya’da 13.4 ve Doğu Akdeniz’de 4.3 seviyesindedir. Dünyada intiharların çoğu, düşük orta gelirli ülkelerde (%79) meydana gelmesine rağmen yaşa göre standardizasyon oranına bakıldığında yüksek gelirli ülkeler en yüksek intihar oranına (11.5) sahiptir. Düşük gelirli ülkelerin oranı (11.4) daha düşüktür. 2010-2016 yıl aralığında küresel anlamda yaşa göre standardizasyon intihar oranları (9.8) düşerken sadece Amerika’da oran (6.0) artmıştır.

Türkiye’de 2019 yılında 3406, 2020 yılında 3703 ve 2021 yılında ise 4158 kişi intihar etmiştir. Kaba intihar hızı ise 2019’da 4.12; 2020’de 4.44; 2021’de ise 4.94 olarak

kaydedilmiştir. Buna göre 2021 yılında günde ortalama 11 kişi intihardan dolayı hayatını kaybetmiştir. TÜİK'e (2023) göre 2021 yılında cinsiyete göre intihar sayısına bakıldığında erkeklerde 3238 iken kadınlarda 920 olarak kayıtlara geçilmiştir. Bu oran erkeklerde kadınların 3.5 katı şeklindedir. Yaş aralığına bakıldığında 1. sırada 12.6 oranla 25-29 yaş, 2. sırada 12.2 oranla 20-24 ve 3. sırada ise 10.8 oranla 30-34 yaş arasındadır. Evlilik durumuna bakıldığında 1. Sırada 45.8 oranla evli, 2. sırada 40.8 oranla hiç evlenmemiş, 3. Sırada 9.0 oranla boşanmış ve 4. sırada ise 4.5 oranla eşi ölenler gelmektedir. İntihar şekline göre, 48.7 oranla ası, 26.3 oranla ateşli silahlar, 12.5 oranla ise yüksekten atlama şeklinde sıralanmıştır. İntihar nedenlerine bakıldığında; hastalık 26.1, geçim zorluğu 7.8, aile içi geçimsizlik 4.6, bilinmeyen ise 20.0 olarak belirlenmiştir. Eğitim durumlarına bakıldığında en yüksek oran lise 26.1, sonrasında ise ortaokul 25.7, ilkokul 17, yüksek öğretim 14.9, ilköğretim 9.7, okuma yazma bilmeyenler ise 2.0 şeklinde takip etmiştir. Şehirlere göre bakıldığında; en yüksek üç şehir, Tunceli (11.97), Kilis (9.70), Kars (8.13) iken en düşük orana sahip üç şehirde Gümüşhane (1.37), Trabzon (2.21) ve Düzce (2.76) şeklinde açıklanmıştır.

İntihar Kuramları

Dinamik açıdan intihara bakıldığında, öncelikle Freud'un görüşlerine yer vermek gerekir. Çünkü psikolojik boyutta intihara dair ilk yorumları kendisi getirmektedir. Psikanalitikte intihara yönelik ilk çalışmaların 20. yy. başlarında yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde bu ekoldekilerin yaptıkları toplantılarda intihar, bireyin kendine yönelik saldırganlığı olarak tanımlanmıştır. Ancak bu yargının netliği için daha çok klinik çalışmalara ihtiyaç olduğu kararına varılmıştır (Canbolat ve Gençöz, 2019). Sonrasında ise Freud, intiharın bilim açısından çözülmediği tespitini yapmış ve sonra intiharı açıklamaya girişmiştir. Freud, "Haz İlkesinin Ötesi" adlı kitabında ilk defa "ölüm içgüdü" kavramından yani insanın kendisine yönelik zarar verme eğiliminden bahsetmiştir. Akabinde bu cümle bağlamında psikanalitik kuram intiharı, iki bağlamda ele almıştır: Öze yönelik saldırılar ve sevgi nesnesinin kaybı (Cebeci, 2015). Psikanalitikte, kişinin içinde bulunan mevcut saldırganlık duyguları bulunmaktadır. Süperegö saldırganlık duygularını bazı nedenlerden (toplum, din, gelenek vb.) dolayı kontrol etmeye çalışmaktadır. Kontrol altına alınmadığında saldırganlık dürtüleri başkalarına yönelme şeklinde olmaktadır. Ancak bazı durumlarda başkalarına saldıramayan kişi, saldırganlık duygusunu kendisine yöneltmektedir. Dolayısıyla

nevrotik ve melankolik kişilerde intihar ihtimali yüksektir. Freud buna paralel olarak intiharı 360 derece döndürülmüş bir saldırganlık olarak tanımlanmıştır. Sevgi nesnesi kaybı ise kişinin içindeki duyguları yönlendireceği nesneyi bulamamasından kaynaklanır. Bu durum, saldırganlığın dönüşerek kendisine yönelmesine neden olur (Arkun, 1963). Nesne ilişkileri temsilcilerinden Klein'e göre intihar içselleştirilmiş objeyi esas alarak yorumlamalıdır. Kişi aslında bu içselleştirilmiş objenin "kötü" tarafını yok ederek "iyi" tarafını korumaya çalışmaktadır. Kendilik psikolojisi kurucusu olan Kohut'a göre intihar, narsisistik ilişki sonucu ortaya çıkmaktadır. Kişi, içinde bulunan değersiz benlik duygusunu örtmek için büyülenmeci (narsisistik) bir ilişkiye girmektedir. Böylelikle kişinin kendiliğinde parçalanma meydana gelmektedir. İntihar ise bunun sonucunda ortaya çıkmaktadır (Ronningstam, Weinberg ve Maltzberger, 2009). Winnicott intiharı sahte-gerçek benlikle açıklamaya çalışmaktadır. Gerçek benlik, bebeğin birincil ebeveynle kurduğu bağ üzerinden tanımlanmaktadır. Birincil ebeveyn ile kurulan bağ güçlü oldukça kişinin gerçek benliği de güçlü olmaktadır. İntihar ise sahte benliğin tüm benliği ele geçirmesi üzerine gerçek benliğin bunu engellemeye çalışması ve tüm benliği yok etmesidir (Winnicott, 1964). Kernberg, intiharı Klein'den aldığı ayrılma-birleşme mefhumuyla açıklamaktadır. Kişi bebeklikten sağlıklı bir şekilde ayrılma-birleşme sürecini tamamlamadığından bu kişilik dağılmasını yaşamaktadır. İntihar bu durum sonucunda ortaya çıkmaktadır (Kernberg, 1993; Ronningstam, Weinberg ve Maltzberger, 2008). Adler ise intiharı iki bağlamda ele almaktadır. İlk bağlamda, içsel durumları sosyal ilgi ve çevreyle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Kişi sosyal çevreden istediği ilginin karşılanamaması durumunda intiharı tercih etmektedir. İkinci bağlam ise intikam alma duygusundan kaynaklanmaktadır. Adler'e göre kişi, ömrü boyunca aşağılık duygusuyla baş etmeye çalışmaktadır. Bununla baş edemeyeceği için intihar etmektedir. Bu intiharların gerçek amacı ise kişinin karşıdakilerinin acı çekmesini istemesidir. Böylelikle kişi intihar etmekle kendi yaşadığı acıyı, karşıdakinin içine atmaya çalışır. Menninger, intiharı Freud'un saldırganlığın dönüşü bağlamında ele almıştır. Menninger'e göre intiharın üç bileşeni vardır: 1) başkasını öldürme isteği, 2) başkaları tarafından öldürülme isteği, 3) kendini öldürme isteği (Odağ, 2005). Bu bileşenler, kişinin ölüm ve yaşam arasındaki gerilimlerini ve kişinin yaşam arzusundan ölüm arzusuna evrilme sürecini tanımlar. Jung intiharı kolektif bilinç dışı bağlamında ele almaktadır. İnsanda kendini koruma adına saldırganlık dürtülerinin var olduğunu ancak medeniyetin gelişimiyle beraber artık kişide saldırganlığın dışarıdan içeriye doğru yöneldiğini ifade etmekte ve geçmişe göre

cinayetin azaldığı, intiharların da arttığı tezini örnek vererek savunusunu doğrulamaktadır.

Sosyal öğrenme kuramına göre kişinin davranışı ve tepkileri çevreleriyle uyumludur. Bu durum intihar için de geçerlidir. Kişiler sosyal ortamlarında, sorunlarla baş edemeyen kişilerin intihar ettiklerini gördüklerinden intiharı kendisi için çözüm yolu olarak görebilmektedir. Ancak kişilerin bu öğrenmeyi uygulamaya koyma sebepleri vardır. Stresli bir ortamda bu öğrenme aktif olmaktadır. Buna en iyi örneği Goethe'nin "Genç Werther'in Acıları" adlı kitabıdır. Kitabın etkisiyle yaşanan intiharlar şaşırtıcıdır. Kitapta intihar eden bir gencin ruh durumu anlatılmaktadır. Kitabın yayınlamasından kısa süre sonra Avrupa'da kitabın kahramanı olan Werther model alınarak intihar salgını başlamıştır. Hatta literatürde bu durum "Werther Sendromu" diye tanımlanmaktadır (Eskin, 2014).

Bilişsel psikolojide ise Beck ve arkadaşları intihar üzerinde durmuştur. Beck ve arkadaşlarına göre intiharların temel sebebi umutsuzluk duygusundan geleceğe yönelik karamsar olmak ve bu sebepten dolayı umutsuz olmaktan kaynaklanmaktadır (Minkoff ve ark., 1973). İntihar ile ilgili önemli çalışmaları olan Shneidmann bilişsel kuram içinde ele alınabilir. Shneidmann (1993) intiharın asıl sebebinin ümitsizlik, depresyon ve karamsarlık gibi duygulardan olmadığını savunmaktadır. İntiharın asıl sebebi kişinin süreç içinde yaşadığı psikolojik acıdır. Kişinin psikolojik ihtiyaçları karşılanmadığında acı çekmekte ve bunun sonucunda intihar etmektedir. Shneidman'da bahsedilen acıları beşe ayırmıştır. Bunlar bağlanma, kabul görme ve sevilme ihtiyacı, kontrol, düzen ve ön görülebilirlik ihtiyacı; utanç ve yenilgiden kaçma, benlik imajını sürdürebilme ihtiyacı; temel ve besleyici ilişkisini sürdürebilme ihtiyacı ve egemenlik veya saldırganlık ihtiyacıdır (Sargın ve Türkçapar, 2019).

İNTİHAR RİSKİ VE KORUYUCU FAKTÖRLER

Bu başlık altında intiharın risk faktörleri (tetikleyen) ve koruyucu faktörleri (önleyici) incelenmiştir.

Risk faktörleri

Dünya Sağlık Örgütü (2020), intihar riskini beş boyutta ele almaktadır:

1. Sağlık Sistemi: Sağlık sistemine zamanında ulaşmada zorluklar, intihar riskini artırmaktadır. Bu nedenle sağlık sistemi hizmetlerinde etkili erişim esastır.
2. Sosyal: İntihar araçlarına (silah, zehir, yükseklik vb.) ulaşımın kolay olması ve medyanın (TV, internet, gazete vb.) kötü kullanımı intihar riskini artırmaktadır. Medyada görülen intihar örnek teşkil edebilir. Ayrıca intihar davranışları rahatlıkla öğrenebilmektedir. İntiharın diğer sosyal boyutu ise damgalanmadır. Bazı insanların damgalanması yardım çağrısını engelleyebilmektedir ve intihar riskini artırmaktadır.
3. Toplum: Toplumsal şartlar intihar riskini artırmada etkilidir. Bunlar; hastalık, savaş, çatışma, yerinden olma ve etkileşimsizlik stresleri, ayrımcılık ve travma veya istismara uğramaktır.
4. İlişkiler: İzolasyon, sosyal destek eksikliği, ilişkilerde çatışma ve kayıplara neden olabilmektedir.
5. Bireysel: Önceki intihar girişimi, ruhsal bozukluğu, alkol veya madde kullanımı, iş veya para kaybı, umutsuzluk, kronik acı, hastalık, aile öyküsünde intihar olması, genetik ve biyolojik faktörler.

Koruyucu faktörler

Koruyucu faktörler, intiharı önlemede önemli bir etkidir. İntihar üzerine çalışan akademisyenler bu konu üzerinde çokça tartışmışlardır. Sonuç olarak koruyucu faktörler esas alınarak kişilerin intihar durumları engellenebilir hâle getirilebilmektedir.

DSÖ'ye (2020) göre intihar riskine karşı koruyucu faktörler bulunmaktadır. Bu koruyucu faktörler kişi hayatında müdahalede bulunduğu intihar riski ve intihar davranışı ciddi anlamda düşmektedir. DSÖ bunları üç başlık altında toplamıştır:

1. Güçlü kişisel ilişkiler, insan ilişkilerden (aile, arkadaş, akran, eş, sevgili vb.) oluşan bir varlıktır. İnsanların kriz dönemlerinde bu ilişkiler (özellikle aile ve arkadaşların desteği) onlara destek olmaktadır ve kişiler kendilerini yalnız hissetmemektedir. Özellikle yaşlılarda bu boyut intihar riskini ciddi anlamda azaltmaktadır.
2. Dini veya manevi inançlar için intihar riskinden korumada en önemli faktör denebilir. Dini ve manevi duygular insanları, ruhsal, duygusal ve fiziksel anlamda güçlü kılmaktadır. Bu anlamda hayatı anlamlandırma önemli faktördür. Ayrıca bazı dinler

intihara yol açan sebepleri -alkol, uyuşturucu- yasakladığı için intihar riskini de azaltmaktadır. Bunların yanı sıra bazı inanç grupları, kişilere yalnız olmadığını ve bu anlamda sosyal destek sunabileceğini ifade etmektedir.

3. İyi olma ve pozitif başa çıkma stratejileri yaşam stili, i intihar riskini azaltmaktadır. Kişinin benlik saygısı, öz kimlik ve iyimser bakış açısı koruyucu faktörlerdir. Ayrıca bu durum kırılabilirliğe karşı kişiyi pozitif tutar ve kişinin yaşadığı soruna karşı yardım arama yeteneğini güçlendirir. Bunların yanı sıra kişinin yaptığı egzersiz, spor, düzenli uyku kişiye bedenen iyi etkilemekte ve kişilerin sağlıklı ilişkileri geliştirmelerini olanaklı hâle getirmektedir.

KLİNİK SOSYAL HİZMET DİSİPLİNİNDE İNTİHAR ÇALIŞMALARI

İntihar konusu sosyal hizmet uzmanlarının önemli faaliyet alanlarından biridir (Alptekin ve Duyan, 2012). Özellikle Türkiye’de intihar oranlarının -Avrupa ile kıyaslandığında- az olmasından dolayı sosyal hizmetin temel alanlarından biri kabul edilmemektedir. Oysa intihar oranları dikkate alındığında gelecek yıllarda bu alanın ciddi anlamda ele alınması gereken bir konu olacağı düşünülmektedir. Bu gerçekliğe rağmen sosyal hizmet alanında intihar ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında müdahaleye yönelik çalışmaların oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında intihar müdahalesi önemli yer tutmasına rağmen intihar çalışmalarında çoğunlukla müdahaleden ziyade açıklayıcı (explanatory) ve tanımlayıcı (descriptive) çalışmalar yoğun olarak yer almaktadır (Gregory, 2013: 312). Bu durumda sosyal hizmet uygulamalarında intihar vakalarına nasıl yaklaşılacağına ve etkili müdahalelerin nasıl olacağına yönelik bilgi verilmemektedir. Yapılan klinik çalışmaların bazılarında ise kontrol grubunun olmaması, katılımcıların rastgele seçilmemesi ve katılımcıların yeterli sayıda olmaması nedeniyle güvenilirlik ve genelleştirme sağlamadıklarından sonuçlar tatmin edici değildir. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanlarının etkili intihar müdahalesi için klinik çalışmalara ciddi bir şekilde yönelmesi gerekmektedir (Rosen ve ark. 1999; akt. Joe ve Niedermeier, 2006). Çünkü Callahan’a (1996) göre sosyal hizmet dışında diğer disiplinler intihar vakalarıyla ilgili uygulama ilkelerini geliştirmelerine rağmen sosyal hizmet disiplini bazı girişimleri olsa da halen herhangi bir ilke geliştirememiştir. Oysa sosyal hizmet disiplinin intihar vakalarıyla ilgili standartları belirleyerek uygulama kılavuzunu geliştirmesi gerekmektedir.

Klinik çalışmaların yetersizliğinden dolayı alanda bulunan sosyal hizmet uzmanlarının yetersiz deneyime sahip oldukları görülmektedir. Feldman ve Freedenthal (2006) yaptıkları araştırmada 598 sosyal hizmet uzmanlarıyla görüşmüşlerdir. Çalışma örnekleminde bulunan sosyal hizmet uzmanlarının tümü, intihar vakalarıyla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. Buna göre sosyal hizmet uzmanları alanda çok fazla intihar vakalarıyla karşılaştıklarını ancak lisansüstü eğitim dâhil olmak üzere sosyal hizmet eğitiminin intihara yönelik önleme ve müdahale konusunda yetersiz kaldığını ifade etmektedirler. Aynı zamanda Sanders, Jacobson ve Ting (2008)'in yaptığı araştırmada intihar, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının çok sık denk geldiği bir vakadır. Sağlık merkezlerinde çalışan ve yüksek lisans derecesine sahip olan 515 sosyal hizmet uzmanlarıyla yapılan araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının %86'sı herhangi bir şekilde intihar olaylarına denk gelmesine rağmen %50'sinden daha azı intihar ile ilgili herhangi bir eğitim almadığı belirlenmiştir. Osteen, Jacobson ve Sharpe (2014), sosyal hizmet uzmanlarının alanda intihar vakaları ile karşılaşmasına rağmen intiharı önleme ve müdahale noktasında eğitimlerinin yetersiz olduklarını ifade edilmektedir. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarına yönelik eğitimlerinin sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Joe ve Niedermeier'a (2008) göre ise sosyal hizmet uzmanları her ne kadar diğer disiplinlerden intihar ile ilgili teorileri, perspektifleri alsada bu teoriler ve perspektifler sosyal hizmet bakış açısını sunmamaktadır. Bundan dolayı sosyal hizmet uzmanlarının intihar ile ilgili deneye dayalı çalışmalar yürüterek kendi alanında bilgiler oluşturmaları gerekmektedir. Sosyal hizmet uzmanları, bu çalışmalar eşliğinde sosyal hizmete uygun müdahale tasarlayarak intiharı önlemede önemli bir role sahip olabilirler. Aksi takdirde müdahalelerde istenilen düzeyde etkili olamayacaklardır (Joe, 2006; Rosen, Proctor ve Staudt, 1999).

Sosyal hizmet alanında intihar ile ilgili literatür çalışması yapıldığında klinik çalışmaların oranının düşüklüğü açıkça görülmektedir. Joe ve Niedermeier (2006), sosyal hizmet alanında yaptıkları literatür araştırması 1980 ve 2006 yılında sosyal hizmet alanında yapılan, intihar ile ilgili çalışmaları kapsamaktadır. Bu çalışmada, sosyal hizmet alanında toplam 131 intihar çalışması yapılmıştır. Bu makalelerin 85'i (%64.9) açıklayıcı (explanatory), 36'sı (27,5) tanımlayıcı (descriptive) ve 10'u ise (%7.6) klinik (Control-oriented) çalışmalarıdır. Bu çalışmaların 47'si (11 tanımlayıcı, 28 açıklayıcı ve 8 klinik) sosyal hizmet dergilerinde, 84'ü (25 tanımlayıcı, 57 açıklayıcı ve 2 klinik) ise sosyal hizmet dışı dergilerde yayınlanmıştır. Ayrıca bu çalışmaların

çoğunluğu (68) 2000'li yıllardan sonra gerçekleşmiştir. Maple ve arkadaşları (2017) yaptıkları çalışmada, 2003-2013 yılları arasında sosyal hizmet alanında yayınlanan İngilizce makalelerden intihar ile ilgili çalışmaları haritalandırmıştır. Bu çalışmada 241 makale bulunmuştur. Bu makalelerin %57'sinin (137) açıklayıcı (explanatory), %33'ünün (79) betimleyici (descriptive) ve %10'unun (25) ise klinik (control studies) olduğu belirlenmiştir. Betimleyici çalışmalara bakıldığında çoğunluğu (%68) nitel araştırma iken nicel araştırmalar (%27) ve karma yöntem (%5) araştırmaları bunu takip etmektedir. Betimleyici çalışmalarda çocuk ve genç (7-24) intihar davranışı konulu çalışmaların oranı yüksektir. Açıklayıcı makalelerde ise nicel makaleler büyük çoğunluğu (%95) oluştururken nitel (%4) ve karma (%1) yöntem makalelerin oranı sınırlı sayıdadır. Betimleyici çalışmalara benzer şekilde açıklayıcı makalelerde de çocuk ve gençlerin konu olduğu çalışmaların oranı baskın olmaktadır. Klinik (Control) makalelerde ise çoğunluğu nicel (%88) makaleler oluşurken karma yöntemle (%12) yapılan çalışmalarla da karşılaşılmaktadır. Bu makalelerin %28'i intiharı tedavi ve önleme çalışmalarıdır. Bu çalışmaların başarılı oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca bu alanda klinik çalışmaların azlığı, sosyal hizmet uzmanlarını alanda güçlü bir kanıttan yoksun bırakmaktadır.

İNTİHAR MÜDAHALESİNDE SOSYAL HİZMET UZMANIN YERİ

Sanders, Jacobson ve Ting (2008) sosyal hizmet uzmanlarının intihar ve intihar girişimleriyle ilgili kesinlikle eğitim alması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Çünkü bu eğitimlerle sosyal hizmet uzmanları, klinik çalışmalarında intihar vakalarına yargılayıcı bir tavır içinde olmayacak, danışanları rahatlatmaya yönelik ilişki geliştirecek ve aynı zamanda intihar girişiminde bulunan kişilerin aileleriyle de ilişki kurulmasını profesyonel düzeyde öğrenecektir. Sosyal hizmet uzmanları ancak klinik alanda eğitim alarak bu profesyonel ilişkiyi geliştirebilirler. Böylelikle intiharlara yönelik müdahalelerde istenilen sonuç alınabilir (Manthorpe ve Iliffe, 2011). Ayrıca bu müdahalede danışan ile iletişim kurmak çok önemlidir. Böylelikle kişilerle terapötik ilişki kurulur. Sosyal hizmet uzmanı kişileri kaynaklarla buluşturmaları gerektiği için kişinin kaynaklarından haberdar olması gerekmektedir. Terapist sosyal hizmet uzmanları, intihar alanında çalışmanın zor ve stresli olduğunu bilmelidir. Bunlarla baş etmek için bu alanda çalışan diğer sosyal hizmet uzmanları ile iletişim halinde olunması gerekmektedir. Çünkü, Sanders, Jacobson ve Ting'a (2005) göre sosyal hizmet

uzmanlarının kişisel faktörler ve daha önceki intihar girişimlerinin getirdiği deneyimlerle güçlendiğini belirtirler. Fox ve Copper (1998), intihar ile çalışan terapist sosyal hizmet uzmanlarının empati sahibi, bilgili ve sorumlu olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları, eğitim, destek ve paylaşım grupları oluşturmaları gerekmektedir. Böylelikle bu çalışmalar daha hesap verilebilir bir uygulama haline getirilecektir. Petrakis ve Joubert (2013) intihar ile çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik şu öneride bulunmaktadır: İntihar riskinin direkt açığa çıkartılarak değerlendirilmesi gerekmektedir; değerlendirmenin kendisi müdahale değildir; danışana yönelik takip çok olmakla birlikte, sosyal hizmet uzmanı proaktif davranmalıdır. İntihar vakalarında diğer vakalara oranla yoğunlukla depresyon yaşanmaktadır. Bu sebeple randevuları çok iyi düzenlenmeli ve takip edilmelidir; sosyal hizmet uzmanları müdahale aşamasında danışanlara umut vermeli ve yaşadığı sorunların geçiciliği üzerinde durmalıdır. Bu bağlamda terapötik ilişki kurularak danışana güvence verilmelidir. Ayrıca terapötik yaklaşım ile danışan terapi sürecinin bir parçası haline getirilmelidir. Danışan merkezli mesleklerde psikolojik stres faktöründen dolayı intihar oranının yüksek olduğu düşünülmektedir. Yapılan çalışmada sosyal hizmet uzmanları, intihar düzeylerinin %55,6 oranında artmasına rağmen diğer profesyonel mesleklerle karşılaştırıldığında intihar oranının yüksek olmadığı görülmektedir. Bu durumda sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik kaynakları ve mesleki bilgileri destekleyici kaynak olabilmektedir (Stack, 2004).

İntihar vakalarıyla -ki bunlar genellikle akut ve kronik vakalardan oluşmaktadır (Callahan, 1994)- çalışmak, klinik sosyal hizmet uzmanları için en zor alanlardan biridir (Jacobson ve ark. 2004). Bu yaşanan zorluk, alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları için oldukça görünürdür. Bergmans ve arkadaşlarının (2009) yaptığı araştırmada, intihar girişimi ile çalışan terapistlerin yaşadığı sorunlar ele alınmaktadır. Toplamda 27 terapistle görüşülmüştür. Bu terapistlerin 10'u sosyal hizmet uzmanıdır. Genellikle terapistlerin intihar vakalarıyla çalışmalarında kaygı yaşadıkları ifade edilmiştir. Ayrıca alanda müdahaleye yönelik çalışan temel terapist grup, sosyal hizmet uzmanlarıdır. Ancak yüksek riskli hastalarla çalışmak için uzun süreli müdahaleler gereklidir. Sosyal hizmet uzmanları, bu grupla çalışmak için gerekli araçlara ihtiyaç duyacaktır. Jacobson ve arkadaşları (2004) 697 sosyal hizmet uzmanları ile yaptıkları araştırmada, ölümlü ve ölümlü olmayan intihar risklerine karşı sosyal hizmet uzmanlarının tutumlarını ele almaktadır. Çalışmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının çoğunluğu,

intihar vakalarıyla çalıştıklarını belirtmiştir. İntihar vakalarını yürüten sosyal hizmet uzmanları stres yaşamaktadırlar. Kadın sosyal hizmet uzmanları, erkek sosyal hizmet uzmanlarından daha fazla stres, suçluluk, kaygı ve utanç hissini yaşamaktadırlar. Erkekler ise daha fazla kaçınma davranışı sergilemektedirler. Bazı danışanlar, terapistlerin sınırlarını test etmek için zorlayabilirler. Özellikle telefonla rahatsız -ki çoğu terapist haftada 10 dakikadan fazla danışanlarla telefonla görüşmek istemez-edebilirler. Bundan dolayı terapi süreci başlamadan önce kesinlikle sözleşme hatırlatılmalıdır. Bu durum danışanların yararınadır. Çünkü ciddi anlamda profesyonellikten uzaklaşarak şefkat duygusu devreye girebilmektedir. Diğer bir zorluğu ise bazı danışanların, terapisti arayarak intihar edeceğini söylemesidir. Bu durumda klinisyen süreci çok iyi yönetmelidir. Danışan açık veya imayla bile olsa intiharı kastediyorsa sosyal hizmet uzmanları onu ciddiye almalıdır. Klinisyen danışanın güvenliğinden emin olmalıdır. Danışan güven vermiyorsa hemen sözleşme hatırlatılarak acil servise gitmesi istenilmelidir. Kabul etmediği taktirde derhal ambulans ve polise haber verilmelidir. Ancak danışan canına kıymayacağına yönelik güven veriyorsa klinisyen onu destekleyerek sonraki randevuda konuyu ele alacağını ifade etmelidir. Yine de bu durum çok risklidir. Eğer kişiler intihar konusunda emin ise klinisyenin yapabileceği sınırlı şeyler vardır (Callahan, 1996:). İntiharlarda risk oranı yüksek olduğu için özel grup olan yaşlılarda oldukça dikkatli olunmalıdır. Bunun için Ron'a (2008: 67-68) göre sosyal hizmet uzmanları, yaşlılarla terapötik ilişki kurarken bu yüksek riski dikkate alarak ilişki geliştirmelidir. Klinik sosyal hizmet uzmanı bu ilişkide umut duygusunun (umutsuzluk, yalnızlık, çaresizlik ve ruhsal) sağlıklı olmasını dikkate almalıdır. Umutsuzluk duygusu kişilerin depresyona ve intihara yönelmesine yol açmaktadır. Sosyal hizmet uzmanı terapötik ilişki kurarken umut dilini kullanmalıdır. Ayrıca yaşlıların anlam dünyasında –habitatında- olan kişilerle iletişimin ne anlama geldiğini fark etmesini sağlamaya yönelik terapötik ilişki geliştirilmelidir. Fraser'a (2004) göre ise müdahale eden sosyal hizmet uzmanları klinik becerileri yüksek ve sosyal bilimleri yorumlamada yetenekli olmalıdır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarının son dönemlerde yaşanan gelişmelerden dolayı müdahale potansiyellerini geliştirdikleri görülmektedir. Bu gelişimin esas sebepleri temel ve metodolojik olarak ayrılmıştır. Bunlar üç temel (substantive) ve üçü de metodolojik ayrımlardır:

Temel

- 1) Risk faktörü perspektifinin gelişmesi,

- 2) Pratik ile ilgili mikro sosyal teorilerin ortaya çıkması,
- 3) Yapılandırılmış tedavilerinin artan kabulü.

Metodolojik

- 1) Yıpranma ile başa çıkma yöntemleri,
- 2) Seçim etkileriyle başa çıkmak için yarı deneysel tasarımlar,
- 3) Hem metin hem de sayısal analiz için analitik yöntemlerin gelişmesi.

Fraser (2004) ile Joe ve Niedermier'e (2008) göre sosyal hizmet disiplinin diğer disiplinlerden temel farklılığı müdahaleye yönelik olmasıdır. Ancak buna rağmen müdahaleye yönelik çalışmaların oldukça az olduğuna da dikkat çekilmektedir. Oysa belirtildiği gibi eğer sosyal hizmet uzmanları, bu alanda yeterli teori ve müdahalede beceri kazanırlarsa yeterince etkili olmaktadır. Hamilton ve Rolf (2010) yaptığı araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının intihara yönelik çalışmalarında oldukça başarılı olduğunu aktarmaktadır. Bunun temel sebebi ise sosyal hizmet uzmanlarının teori ve müdahalede beceri kazanmalarıdır. Bu kazanımlar sonrasında sosyal hizmet uzmanlarının olduğu bölgelerde intihar oranı oldukça azalmıştır.

SONUÇ

İntihar oranlarına bakıldığında intiharın Dünya ve Türkiye'de ciddi bir sorun olduğu görülmektedir. Dolayısıyla klinik sosyal hizmet alanının önemli bir parçası haline gelmiştir. Ancak sosyal hizmet alanında intihar çalışmalarına bakıldığında intihara yönelik müdahale çalışmalarının sayısının yetersiz olduğu görülmektedir. Genellikle çalışmalar betimleyici ve açıklayıcı özellikte yapılmıştır. Kontrol gruplu deneysel çalışmalar ise toplam çalışmaların küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Türkiye'de ise sosyal hizmet alanında intihar ile müdahale çalışmaları yapılmamıştır. Uygulama iddiası olan bir disiplin olan sosyal hizmet uygulamaya dönük çalışmalara ihtiyaç duymaktadır. Uygulama alanında ise intiharlara yönelik sosyal çalışmacının en önemli amacı; danışanlarla terapötik ilişki ve ümit verici bir dil kurması ve danışanları proaktif bir şekilde ilişkiye dahil etmesidir. Aynı zamanda intihar vakalarıyla çalışan sosyal hizmet uzmanları bu alanda çalışmanın etkileri noktasında dikkatli olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Arkun, N. (1963). *İntiharın psikodinamikleri*. İstanbul Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi. Yayın no: 1052. İstanbul: Baha Matbaası.
- Alptekin, K., & Duyan, V. (2009). *İntihar ve intiharı önleme*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Bergmans, Y., Spence, J. M., Strike, C., Links, P. S., Ball, J. S., Rufo, C., ... & Eynan, R. (2009). Repeat substance-using suicidal clients—How can we be helpful?. *Social Work in Health Care*, 48(4), 420-431.
- Callahan, J. (1994). The ethics of assisted suicide. *Health & Social Work*, 19(4), 237-244.
- Callahan, J. (1996). A specific therapeutic approach to suicide risk in borderline clients. *Clinical Social Work Journal*, 24(4), 443-459. <https://doi.org/10.1007/BF02190749>.
- Canbolat, F., & Gençöz, T. (2019). *İntihara ilişkin psikanalitik kuramlar: Freud ve sonrası*. In *İntiharı Anlama ve Müdahale*. Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Cebeci, O. (2015). *Psikanalitik edebiyat kuramı*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Eskin, M. (2014). *İntihar: açıklama, değerlendirme, tedavi ve önleme (Suicide: explanation, assessment, treatment and prevention-in Turkish)*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yay.
- Feldman, B. N., & Freedenthal, S. (2006). Social work education in suicide intervention and prevention: An unmet need?. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 36(4), 467-480.
- Fox, R., & Cooper, M. (1998). The effects of suicide on the private practitioner: A professional and personal perspective. *Clinical Social Work Journal*, 26(2), 143-157.
- Fraser, M. W. (2004). Intervention research in social work: Recent advances and continuing challenges. *Research on Social Work Practice*, 14(3), 210-222.
- Gregory, M. J. (2013). Dying together: suicide pacts and other episodes of paired suicides in Yorkshire and the Humber. *British Journal of Social Work*, 43(2), 298-316.

- Hamilton, S. M., & Rolf, K. A. (2010). Suicide in adolescent American Indians: Preventative social work programs. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 27(4), 283-290.
- Jacobson, J. M., Ting, L., Sanders, S., & Harrington, D. (2004). Prevalence of and reactions to fatal and nonfatal client suicidal behavior: A national study of mental health social workers. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 49(3), 237-248.
- Joe, S. (2006). Implications of national suicide trends for social work practice with black youth. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 23(4), 458-471.
- Joe, S., & Niedermeier, D. (2006). Preventing suicide: A neglected social work research agenda. *British Journal of Social Work*, 38(3), 507-530.
- Joe, S., & Niedermeier, D. M. (2008). Social work research on African Americans and suicidal behavior: A systematic 25-year review. *Health & social work*, 33(4), 249-257.
- Kernberg, O. F. (1993). Suicidal behavior in borderline patients: diagnosis and psychotherapeutic considerations. *American Journal of Psychotherapy*, 47(2), 245-254.
- Manthorpe, J., & Iliffe, S. (2011). Social work with older people—reducing suicide risk: A critical review of practice and prevention. *British Journal of Social Work*, 41(1), 131-147.
- Maple, M., Pearce, T., Sanford, R. L., & Cerel, J. (2017). The role of social work in suicide prevention, intervention, and postvention: A scoping review. *Australian Social Work*, 70(3), 289-301.
- Marsh, Ian. (2017). *İntihar, Foucault, Tarih ve Hakikat*, (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Minkoff, K., Bergman, E., Beck, A. T., & Beck, R. (1973). Hopelessness, depression, and attempted suicide. *American Journal of Psychiatry*, 130(4), 455-459.
- Odağ, C. (2002). *İntihar (Özkıyım): Tanım, kuram, sağaltım*. Halime Odağ Psikanaliz ve Psikoterapi Vakfı Yayınları No 3: İzmir.

- Osteen, P. J., Jacobson, J. M., & Sharpe, T. L. (2014). Suicide prevention in social work education: how prepared are social work students?. *Journal of Social Work Education, 50*(2), 349-364.
- Perlman CM, Neufeld E, Martin L, Goy M, Hirdes JP (2011). Suicide Risk Assessment Inventory: A Resource Guide for Canadian Health care Organizations. Toronto, ON: Ontario Hospital Association and Canadian Patient Safety Institute.
- Petrakis, M., & Joubert, L. (2013). A social work contribution to suicide prevention through assertive brief psychotherapy and community linkage: Use of the Manchester Short Assessment of Quality of Life (MANSA). *Social Work in Health Care, 52*(2-3), 239-257.
- Poyraz, T., & Çalışkan, A. (2019). Türkiye Özelinde İntihar Olgusunun Sosyolojik Açıdan Analizi. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches, 8*(4).
- Ron, P. (2003). Depression and suicide among community elderly. *Journal of Gerontological Social Work, 38*(3), 53-71.
- Ronningstam, E., Weinberg, I., & Maltzberger, J. (2009). *Psychoanalytic theories of suicide: Historical overview and empirical evidence*. In Oxford Textbook of Suicidology and Suicide Prevention (pp. 149-158). Oxford University Press, Oxford.
- Ronningstam, E., Weinberg, I., & Maltzberger, J. T. (2008). *Eleven deaths of Mr. K.-- Contributing factors to suicide in narcissistic personalities*. *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes, 71*(2), 169–182.
- Rosen, A., Proctor, E. K., & Staudt, M. M. (1999). Social work research and the quest for effective practice. *Social Work Research, 23*(1), 4-14.
- Sanders, S., Jacobson, J. M., & Ting, L. (2008). Preparing for the inevitable: Training social workers to cope with client suicide. *Journal of Teaching in Social Work, 28*(1-2), 1-18.
- Sanders, S., Jacobson, J., & Ting, L. (2005). Reactions of mental health social workers following a client suicide completion: A qualitative investigation. *OMEGA-Journal of Death and Dying, 51*(3), 197-216.

- Sargın, A.E. ve Türkçapar, H. (2019). *İntiharın bilişsel davranışçı modeli ve terapisi*. İçinde H. Devrimci Özgüven, H. & M. Sercan (Ed.). *İntiharı Anlama ve Müdahale: Temel Kitap* (s. 248-268). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Sartorius, N. (2021). *Suicidology and suicide intervention* (Foreword). Wasserman, D. (Ed.). (2021). *Oxford textbook of suicidology and suicide prevention*. Oxford University Press.
- Sercan, M. (2019). *Kendine kıymanın zaman içindeki yolculuğu*. İçinde H. Devrimci Özgüven, H. & M. Sercan (Ed.). *İntiharı Anlama ve Müdahale: Temel Kitap* (s. 1-36). Ankara: Türkiye Psikiyatri Derneği.
- Shneidman, E. S. (1993). "Suicide as psychache". *Journal of Nervous and Mental Disease*, 181, 145-147.
- Stack, S. (2004). Suicide among social workers: a research note. *Archives of Suicide Research*, 8(4), 379-388.
- Türk Dil Kurumu (2019). İntihar. <https://sozluk.gov.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2023). İntihar. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Olum-Istatistikleri-2021>
- Uludüz, D. U. (2001). Uğur M. Bir vak'a dolayısıyla intiharların gözden geçirilmesi. In *Yeni symposium* (Vol. 39, pp. 19-25).
- Winnicott, D. W. (1964). *Memories, Dreams, Reflections: By CG Jung*. (London: Collins and Routledge, 1963. Pp. 383. 45s.). *International Journal of Psycho-Analysis*, 45, 450-455.
- World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü) (2020). *Suicide Prevention*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide>

EXTENDED ABSTRACT

Suicide has been recognized as a public health problem by the World Health Organization (WHO). The reason for this can be understood when we look at the numbers related to suicide. The WHO reports that approximately 800,000 individuals worldwide succumb to suicide annually, while alternative research findings propose a higher figure of 1,000,000 fatalities. Such figures unequivocally underscore the distressing fact that a suicide occurs every 40 seconds. Given that social work is a discipline actively engaged in mental health education, the responsibility of intervening in suicide falls within the purview of social workers. In their efforts to address this critical issue, social workers derive invaluable insights from the academic field of social work. Consequently, scholarly investigations in this domain assume paramount importance. Nevertheless, it is worth noting that studies pertaining to suicide within the realm of social work are conspicuous due to the dearth of intervention-focused research.

The studies on suicide in the field consist of explanatory and descriptive studies. When the literature on suicide in the field of social work is analyzed, the low rate of clinical studies is clearly seen. Joe and Niedermeier (2006) conducted a literature review on suicide in the field of social work and included studies on suicide conducted in the field of social work between 1980 and 2006. In this study, a total of 131 suicide studies were conducted in the field of social work. Of these articles, 85 (64.9%) were explanatory, 36 (27.5%) were descriptive and 10 (7.6%) were clinical (control-oriented). Maple et al. (2017) mapped the studies on suicide from English articles published in the field of social work between 2003 and 2013. In this study, 241 articles were found. It was determined that 57% (137) of these articles were explanatory, 33% (79) were descriptive and 10% (25) were clinical (control studies). Considering the ratio of these studies, 60% of the studies on suicide were explanatory, 30% were descriptive and only 10% were intervention studies. The scarcity of intervention-oriented studies in this field deprives social workers of strong evidence in the field. Although social workers encounter suicide cases in the field, it is stated that their training in suicide prevention and intervention is insufficient.

Social workers should not have a judgmental attitude while working on suicide. Relationships should be developed to comfort the clients and they should also establish relationships with the families of people who attempt suicide. When working

with suicide cases, clinical social workers should know that they are difficult and stressful - in fact, the rate of depression in social workers working with suicide cases is high - and they should be in contact with social workers and other professionals working in the field to cope with stress. Because this relationship strengthens the clinical social workers working in the field when the personal factors and suicide-related experiences of the professionals are known. At the same time, clinical social workers should be empathetic, understanding, knowledgeable, ethical and responsible.

In conclusion, suicide remains a serious problem in the world and in Turkey. One of the professions struggling with this problem is the social work profession. Therefore, social workers should seriously focus on clinical studies for effective suicide intervention. In this regard, it is stated that trainings for social workers should be provided. Therefore, social workers should conduct experimental studies on suicide and create knowledge in their field. Social workers can have an important role in preventing suicide by designing interventions suitable for social work in the light of these studies. Otherwise, interventions will not be as effective as desired.

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 14.04.2023

Kabul Tarihi – Accepted: 26.05.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Yurgiden, H. (2023). Uzay turizminin uzay ekonomisine olan etkileri üzerine bir değerlendirme. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23 (1), 42-61.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1283430>

UZAY TURİZMİNİN UZAY EKONOMİSİNE OLAN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hatip YURGİDEN¹

ÖZET

Bilgi iletişim teknolojilerinin gün geçtikçe gelişmesi insanların dijital çağa erişimini kolaylaştırmıştır. Ülkeler bu kapsamda yeni projeler geliştirerek politikalar düzenlemeye başlamıştır. Böylece dijitalleşme hızlı bir şekilde gerçekleşmekte ve insanların dijitalleşmeyi benimsemesi kolaylaşmıştır. Dijital çağın getirdiği yenilikler uzayın keşfedilmesini beklediği alanların ortaya çıkmasını ve buna ilgi duyan insanların artmasını sağlamıştır. Uzayın bilinmezlikleri her zaman insanlarda merak uyandırmıştır. Bunu gidermenin en güzel yolu bir uzay turisti olarak uzay turizminden geçmektedir. Uzay turizmi, dünya atmosferinin ötesinde insanların belli bir ücret karşılığında kişisel tatmin, iş, keşif, eğlence gibi amaçları doğrultusunda ödemeyi taahhüt ettiği bir turizm şeklidir. Uzay turizminin gerçekleşmesi belli bir ekonomiye dayanmaktadır. Hükümetlerin bu turizm şeklini geliştirmenin yolu uzay ekonomilerini büyütmeğe geçmektedir. Bu çalışmanın amacı uzay turizminin uzay ekonomisine

¹ Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya. E-posta: hyurgiden@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8201-1050

olan etkisini araştırmaktır. Bu amaçla, Vetis veri tabanı kullanılarak literatürde yer alan en son çalışmalar incelenmiş ve web of science, scopus, science direct, researchgate, google scholar web sitelerinde güncel olan yayınlar çalışmaya dahil edilmiştir. Yapılan literatür taramasında uzay turizminin artmasıyla uzay ekonomisinin gelişmesinin önü açıldığı tahmin edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uzay Ekonomisi, Uzay Turizmi, Dijitalleşme.

AN EVALUATION ON THE EFFECTS OF SPACE TOURISM ON THE SPACE ECONOMY

ABSTRACT

The development of information and communication technologies has made it easier for people to access the digital age. In this context, countries have started to organize policies by developing new projects. Thus, digitalization takes place rapidly and it has become easier for people to adopt digitalization. The innovations brought by the digital age have led to the emergence of areas where space is waiting to be discovered and the increase of people who are interested in it. The mysteries of space have always aroused curiosity in people. The best way to solve this is through space tourism as a space tourist. Space tourism is a form of tourism in which people undertake to pay for personal satisfaction, work, exploration, entertainment, for a certain fee beyond the earth's atmosphere. The realization of space tourism is based on a certain economy. The way for governments to develop this form of tourism is to grow their space economy. The aim of this study is to investigate the effect of space tourism on the space economy. For this purpose, the latest studies in the literature were examined using the Vetis database and current publications on the web of science, scopus, science direct, researchgate, and google scholar websites were included in the study. In the literature review, it is estimated that the development of the space economy is paved with the increase in space tourism.

Key Words: Space Economy, Space Tourism, Digitalization.

GİRİŞ

Seyahat, bilinenden bilinmeyen alanlara veya deneyimlere doğru hareket eden geçişlere bağlıdır. Turizm deneyimleri somutlaştırılmış ve uzun süredir her şeyden uzaklaşma fikriyle ilişkilendirilmiştir. Bireyler, günlük yaşamlarının sıradan yönlerinden ve rutinlerinden kaçma, bol miktarda özgürlük ve seçeneğe sahip olduklarını hissettikleri bir alana girme fırsatı yakalamak istemektedir. Ayrılma eyleminde bir faillik duygusu vardır. Alışıldık ev ve kültürel çevreden uzakta, benliğin bazı yönlerini keşfetme ve belki de yeniden yaratma fırsatı bulunmaktadır. Yeni çevreler ve kültürlerle yeni var olma ve etkileşim yollarını deneme şansı, öznel iyi oluşun önemli bir kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, turizm genellikle bireylerin bir deneyim yaşama şansı ile ilgili olmuştur (Nelson, Black & Bamerry, 2021, s.294).

Bilgi ve İletişim Teknolojileri (BİT), turizm endüstrisinde önemli gelişmeler yaratarak rekabet temelinde devrim yaratmaktadır. 1980'li yıllarda Amadeus ve Sabre gibi Küresel Dağıtım Sistemlerinin (GDS'ler) ortaya çıkışı, seyahat acentelerine çeşitli tedarikçilerden bilgi toplamak ve tüketiciler için uçuş, otel ve demiryolu rezervasyonu yapmak için uygun platformlar sağlamıştır (Buhalis, Leung & Lin, 2023 s.1). Bilgi iletişim teknolojileri, nihai tüketicilere içerik sağlamak için farklı altyapıları giderek daha fazla birleştirmekte ve uzay ekonomisi için üretime dönük ürün ve hizmetlerin yanında uzay ekonomisinin ötesinde mal ve hizmetler de üretmektedir (OECD, 2022).

1990'lı yılların sonlarında turizmdeki stratejik ve operasyonel uygulamalar internet sayesinde oldukça değiştirmiştir. Seyahat ve turizmde, kapsamlı ağlar ve akıllı telefonlarla birlikte akıllı bir bilgi yapısı oluşmuş ve teknoloji platformları, paylaşım ekonomisi yoluyla gelişmiştir. Akıllı telefonların ve mobil ticaretin hızlı gelişimi, turizmde yeni olanaklara imkân tanıyarak müşterileri firmaya ait mobil uygulama faaliyetlerine katılmaya teşvik etmiştir. Ayrıca müşterilerin satın alma miktarlarını ve sıklıklarını artırabilmesine olanak tanımaktadır. Üç boyutlu (3B) simülasyonu mümkün kılan 5G mobil ağların geliştirilmesi, karma gerçeklik (MR), artırılmış gerçeklik (AR) gibi sürükleyici teknolojilerin işlevselliğini artırmaktadır (Buhalis vd., 2023 s.1).

Sanal gerçeklik (VR), AR ve MR, insanların sanal ortamları deneyimlemesine imkân tanıyan yazılım ve donanımlardır. Farshid, Paschen, VR, AR ve MR'yi fiziksel ortam ile sanal ortam arasındaki bir sürekliliğe yerleştirmektedir. AR, gerçek ortam üzerine biçimlenmiş, bilgisayar tarafından oluşturulmuş görüntülerdir. MR, kullanıcının ilişki

halinde olabileceği gerçek ortamlarla birleştirilmiş, bilgisayar tarafından yaratılmış görüntüler olarak kabul edilmektedir. VR, AR ve MR, oyun, mühendislik, eğlence, askeriye, emlak, perakende, eğitim ve sağlık gibi daha birçok alanda kullanılmaktadır (Holt, 2023 s.437).

Turizmde amaç üretim, tüketim, yaşam, ekoloji gibi unsurların mekânsal ilişki kümeleri olarak görülmektedir. Ekonominin gelişmesi ve tüketici talebinin hızlı artışı turizm destinasyonlarının dönüşümü ve gelişimini hızlandırmıştır. Farklı türlerdeki turizm destinasyonlarının araştırılmasında mekânsal üretim, evrim ve yeniden yapılanma ortak bilimsel konular haline gelmiştir (Wang ve Xiao, 2020 s.141). Özellikle son yıllarda insanların uzaya seyahatlerini gerçekleştirmek için girişimde bulunmaları ve belli bir ücret ödemeyi kabul etmeleri turizmin farklı bir boyut kazanmasını sağlayarak uzay turizmine olan ilgiyi arttırmıştır.

İnsanın uzayda uçmak ve yıldızlara ulaşmak için uzun süredir devam eden arzusu uzay turizmi ile beraber perçinlenmiştir. Bunun yanında uzay turizmi ile askeri ve politik amaçlarla yönlendirilen en son modern uzay teknolojisi arasındaki bir bağlantıda ortaya çıkmıştır. Ancak uzay yolculuğuyla beraber insanın uzaydaki genişlemesini güneş sistemiyle kısıtlayabilecek ve insanlığın gelecekte diğer yıldızlara ya da galaksilere giden uzun mesafelerle başa çıkma gücü sorgulayabilecektir. Şu anda, Dünya'nın çevresiyle sınırlı olan insan uzay turizmi, gelecekte Ay'a ve diğer gezegenlere, özellikle Mars'a yayılabilmektedir (Cohen, 2017 s.22).

Uzay turizminin uzay ekonomisine katkısının incelendiği bu çalışmada, temel amaç hızlı bir şekilde gelişen uzay ekonomisinde uzay turizminin ne derece etkili olduğunu araştırmaktır. Bu kapsamda başlangıçta uzay turizminin başlangıç süreci anlatılarak uzay turizminde yaşanan zorluklar ve uzay turizminde elde edilen ya da yeni çıkarılabilecek kaynaklar dile getirilmiştir. Çalışmada literatür taraması yapılırken Vetsis veri tabanı kullanılarak web of science, scopus, science direct, researchgate, google scholar web sitelerinde güncel ve son çıkan yayınlar baz alınmıştır. Çalışmanın sonunda, gerçekleşen uzay seyahatleri, uzay turistlerinin çoğalması, uzaya gitmek için talebin hızla artması, uzay kaynaklarının daha fazla çıkarılmak istenmesi gibi uzay turizm alanlarının uzay ekonomisine önemli katkıları olduğu ve ileriki yıllarda da bu katkıların daha fazla olabileceği ön görülmüştür.

UZAY TURİZMİN BAŞLANGICI

Uzay çağının başlangıcı gerçek anlamda Soğuk Savaş dönemlerinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB)'nin beraber on üç yıllık yoğun çalışmaları sonucunda 4 Ekim 1957 tarihinde Sovyet uydusu Sputnik 1'in uzaya fırlatılmasıyla olmuştur. Önceleri devlet tekeline olan uzay sektörüne 1990'lı yıllardan itibaren bu ülkeler dışında Japonya, Çin, İsrail, Hindistan ve Avrupa Birliği de kendi roketlerini fırlatarak ve finansman sağlayarak uzay çalışmalarını yürütmüşlerdir (May, 2022 s.16).

İnovasyonun önemli bir itici gücü haline gelen Uzay, sektördeki kamu fonlarını, özel yatırımları çekmek ve sektörün gelişimini hızlandırmak için kullanılabilir. Özel sermaye, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkıda bulunabilir. Yeni Uzay fenomeninin neden olduğu yıkıcı değişim, bu yeni çerçevede uzay faaliyetlerinin gelişimine ve uzay aktörlerinin ihtiyacına eşlik edebilecek yeni iş modellerinin aciliyetini ortaya çıkarmıştır (Parella, Spirito, Cirina & Falvella, 2022 s.297).

Düşük sermaye yatırımlar sayesinde uygulamalar geliştiren birçok yeni uzay şirketi, belirli uygulamalar için algoritmalarla birleştirilmiş mevcut ve genelde ücretsiz alan verilerini kullanmaktadır. Yeni uzay şirketleri de çok düşük maliyetle üretilen küçük uydulardan yararlanmaktadır. Genel anlamda, yüksek gelir gider durumu bulunan büyük şirketler bu tarz üretimlerle daha az ilgilenmektedir (Abi-Fadel ve Peeters, 2019 s.201).

Uzay turizmi, yolcuların eğlence amacıyla uzaya yaptığı seyahat olarak tanımlanmaktadır. İlk ortaya çıkışı 1960'lara kadar izlenebilmektedir (Chang, 2020 s.410). 1961'den beri yaklaşık 600 kişi uzaya seyahat etmiş ve uzay turisti olan birkaç kişi çoğunlukla milyoner ve milyarderler olmuştur. Amerikalı bir iş adamı olan Dennis Tito, 28 Nisan 2001'de Rusya üzerinden Uluslararası Uzay İstasyonu (ISS-International Space Station)'na kişisel seyahatini kendi finanse ederek ilk uzay turisti olmuştur (Mesa-Arango vd., 2023 s.307).

Alçak dünya yörüngesindeki modüler bir uzay istasyonu olan ISS, beş katılımcı uzay ajansı arasında çok uluslu bir ortak projedir. Bunlar, Amerika Birleşik Devletleri'nden NASA, Rusya'dan Roscosmos, Japonya'dan JAXA, Avrupa'dan ESA ve Kanada'dan CSA'dır. ISS, astronomi, meteoroloji, astrobiyoloji, fizik ve diğer alanlarda bilimsel deneylerin yapıldığı bir uzay ortamı araştırma laboratuvarı olarak kullanılmaktadır. Ortalama 400 kilometre yükseklikte bir yörüngeye sahip olduğu bilinmektedir. ISS,

Dünya'yı yaklaşık 93 dakikada çevrelemekte ve günde 15,5 yörüngeyi tamamlamaktadır (Polkowska, 2021 s.156).

ISS'ye gitmek için Amerikalı iş adamı Dennis Tito kendi parasıyla 2001 yılında 20 milyon dolar ödemiştir. İki Rus kozmonot ile Soyuz TM-32 ile giden Tito, ISS'de 6gün kalarak ilk uzay turisti olarak anılmıştır (Britannica, 2023). Virgin Galactic şirketi, halihazırda yörünge altı için önceden yaklaşık 600 bilet sattığını ve yörünge altı uzaya bir bilet için ön ödemeli olarak 250.000 dolara düşürdüğünü duyurmuştur. Henüz gerçekleşmemiş olan ve yakın zamanda satışları yeniden başlayan uzay uçuşları, uzay turizmine erişimi yüksek potansiyel gezginlerden oluşan daha geniş bir kitleye ulaştırmaktadır (Giachino, Pucciarelli, Bollani & Bonadonna, 2023 s.2).

Daha sonra, 2002 yılında Güney Afrikalı girişimci Mark Shuttleworth, 2005 yılında Amerikalı bilim adamı ve girişimci Gregory Olsen, 2006 yılında İran doğumlu Amerikalı girişimci Anousheh Ansari, Amerikalı video oyun geliştiricisi Richard 2008 yılında Garriott, 2009'da Amerikalı milyarder Charles Simonyi ve Kanadalı girişimci Guy Laliberte ve 2021 yılında Japon Milyarder Maezawa Yusaku ve yapım asistanı Hirano Yozo benzer ücretler ödeyerek ISS'yi ziyaret etmiştir (Mesa-Arango vd., 2023 s.307).

Guy Laliberte, uzay seyahati için 40 milyon dolar ödeyerek ilk turistlerin ödediği fiyatın iki katını ödemiştir. NASA'nın Space Shuttle görevinin 2011 yılında sona ermesinden sonra ISS ekibinin soyuz uçuşundaki her koltuğa gereksinimi bulunduğundan dolayı yörüngeye seyahat girişimi bitmek zorunda kalmıştır. Ayrıca hevesli olan uzay turistlerinin yüksek ücret ödemeleri ve uçuş öncesi aylar süren uzay çalışmalarına dahil olabilecek yeterli insanların bulunmaması da yörüngeye seyahatleri kısıtlayan diğer sebepler arasında gösterilmektedir (May, 2022 s.25-26).

Bir uzay ekonomisinin başlangıcında, uzay faaliyetlerinde yer almak isteyen oyuncu ve paydaşların genellikle uzay keşfi ve araştırmaları ulusal ve devletler arası kamu kurumlarıyla gerçekleşmiştir. Sonradan özel sektörün kademeli olarak katılımı artarak ve teknolojik yeniliği hızlandırarak uzay yolculuğunun maliyetini önemli ölçüde düşürmüştür. Jeff Bezos, Elon Musk ve Richard Branson gibi vizyoner girişimciler uzay turizminin kapılarını açmıştır. 2030 yılında 5 milyon turist uzaya yolculuk yapacağı öngörülmektedir (Giachino vd., 2023 s.1).

2000 yılından başlayarak, Jeff Bezos (Amazon sahibi), yeniden kullanılabilir fırlatıcılarla uzaya erişimi daha kolay ve güvenilir hale getirmek için Blue Origin'i

kurmuştur. 2004 yılında Richard Branson, uzay turizmi alternatifleri sunmak için Virgin Galactic'i kurmuştur. Benzer şekilde SpaceX, ticari uzay uçuşunu desteklemek için Elon Musk tarafından 2002 yılında kurulan bir Amerikan havacılık şirketidir. 2017'nin sonlarında iki özel vatandaşı ayın çevresine getirmeyi kabul ederek uzay turizmi endüstrisine girdiler. Ayrıca, Orion Span gibi tam teşekküllü alternatifler sunmaya çalışan başka uzay turizmi şirketleri de bulunmaktadır (Mesa-Arango vd., 2023 s.307).

Ticari anlamda benzeri görülmemiş şekilde uzay turizminin gelişimi 2021 yılında olmuştur. SpaceX şirketi tarafından NASA ile iş birliği içinde yapılan özel bir araç insanları uzaya götürmüştür (Giachino vd., 2023 s.1). Böylece ticari uzay turizmi, Temmuz 2021'de gerçek olmuştur. Virgin Galactic şirketi de 11 Temmuz 2021 tarihinde uzay uçuşu katılımcıları ile ilk yörünge altı uçuşunu başlatmıştır. Blue Origin şirketi ise 20 Temmuz 2021 tarihinde ilk yörünge altı uçuşunda katılımcıları uçurmuştur (Florom-Smith, Klingenberg & Dibiase, 2022 s.1).

UZAY TURİZMİN ZORLUKLARI

Uzay yolculukları büyük bir macera olarak algılanmakta ve uzay turizminde yeni bir döneme gelinmektedir. Bu alanda yaşanan olumlu gelişmeler uzay turizminin aslında uzay popülerleşmesinin bir faktörü haline gelebileceğini göstermektedir. Ancak, bazı gözlemciler hala çok şüpheci yaklaşarak yolcuların emniyeti ve güvenliği gibi pek çok zorluk görmektedir (Polkowska, 2021 s.154).

Dünya'da olduğu gibi insanların keşfetme, kaynakları kullanma, tüketme ve maddi etkiler yaratma eğilimi uzayda da şimdiden etkisini göstermektedir. Örneğin, yakın zamanda SpaceX firmasının uzaya bir Tesla Model S göndermesi, Dünya'yı terk eden en büyük mikrop koleksiyonunu oluşturduğu düşünülmektedir. Dünya'nın biyosferinin ötesindeki var olan insani gelişme yolu, büyük çapta özel sektör uzay gelişmelerine yatkın olan uluslararası yasal rejimlerden ve ulusal düzenleyici sistemlerden yararlanan uzay milyarderlerinin çıkarları tarafından yönlendirilmektedir (Spector ve Higham, 2019 s.6).

Uzay ortamında insanın fiziksel ve ruhsal sağlığına yönelik tehlikelerin yanı sıra, uzaya insan göndermenin maliyeti de son derece yüksektir. Artemis misyonunun 2025 yılına kadar 93 milyar ABD doları harcayacağı tahmin edilmektedir. 2022 yılında Virgin Galactic, 90 dakikalık bir uzay uçuşu için 450.000 ABD Doları ücret alacağını açıklarken, Nisan 2022'de Ax-1 görevindeki ilk özel astronot ekibi, ISS'ye bir yolculuk

için her biri yaklaşık 55 milyon ABD Doları ödemiştir. Bu maliyetler, çoğu insan için bir turist olarak uzay yolculuğunu elde edilemez hale getirmektedir (Holt, 2023 s.436).

Uzayın zorlukları arasında astronotların yaşadıkları sağlık sorunları da bulunmaktadır. Astronotların uzayda geçirdikleri 6 ay ya da daha fazla sürede vücutlarında kas kayıpları yaşayabilmektedir. Yapılan bir araştırmaya göre uzayda altı ay kalan bir Rus kozmonot ve 6 ABD'li astronotun vücutlarında ortalama %13 kas kaybı yaşadığı fark edilmiştir. Benzer şekilde Uluslararası bir uzay istasyonunda 4-6 ay arasında çalışan kadın ve erkek astronotlar üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, astronotların kemiklerinde ortalama %15 erime yaşandığı gözlemlenmiştir (Küçük, 2022 s.246).

Dış uzayın kitlelere hangi oranda açılacağı herhangi bir sorun ile karşılayabilen ve iyileştirmek yerine kaçabilen seçkin birkaç elit için eğlence ve sermaye birikimi manzarası olarak kalacağı açık bir sorun olarak görülmektedir (Spector ve Higham, 2019 s.6).Başka bir sorun da uzaya gönderilen uyduların birbirlerine çarpması ihtimalinin var olmasıdır. Uzay sektörü için uyduların birbirine çarpma ihtimali endişe verici bir durum yaratmaktadır. Bunun gerçekleşmesi halinde uydulardan kopan parçalar uzayda kontrol edilemez bir şekilde hareket etmesinden dolayı tehlikeler yaratacak ve daha fazla uzay çöpünü oluşturacaktır (May, 2022 s.55).

Uzay bilimcileri, insanları Mars'a göndermenin yollarını bulmaya çalışırken bile, bazı vizyonerler, insanlığın gelecekte gezegenlerin ve güneş sisteminin ötesinde diğer yıldızlara doğru genişlemesi için fikirler önermektedir. İnsanları uzayın derinliklerine uzun mesafeden göndermeyle ilgili, geçen yüzyılda beklenmeyen karmaşıklıkların üstesinden gelmenin yollarını aramışlardır. Uzay yolculuklarında devasa mesafelerin olması uzay bilimcilerini ilgilendirmiştir. Örneğin; Kanas'a göre, Voyager 2 hızındaki bir yıldız gemisinin nispeten yakın bir yıldız olan Sirius'a ulaşması için 497.000 yıl geçmesi gerekmektedir (Cohen, 2017 s.24).

Turistlere astronot olma, eğlence gibi uzay seyahatlerini yaşamalarına olanak tanıyan uzay turizmi çok pahalı olduğundan dolayı bir uzay deneyimi satın alabilen ve buna istekli olan oldukça sınırlı bir tüketici kesimi bulunmaktadır (Polkowska, 2021 s.154). Dünya yörüngesine ve ötesine seyahat etmek hala sadece bir avuç milyoner için gerçekleşmiştir. Yeterince zengin olan ve buna büyük ilgi duyan, ödemeye istekli kişiler için karşılanabilmektedir (Chang, 2020 s.410).

Tüm bunların yanında uzay için son derece karmaşık, yeni ve test edilmemiş teknoloji ihtiyacından ötürü birçok kazalar olmaktadır. Özellikle geliştirme aşamalarında oldukça pahalı bir iş alanı olması, sermayenin toplaması aşamasında sıkıntıların yaşanması gibi sebeplerden uzay oldukça zordur. Ayrıca dünyanın yer çekimine karşı yüzlerce kilometre yükseklikte (uzay boşluğunda) hayatta kalmak uzayın en büyük zorlukları arasında bulunmaktadır (May, 2022 s.10).

UZAY KAYNAKLARI

Dünya, insan etkisinin tek alanı değildir. Gerçekten de 1957 yılında Sputnik 1'in fırlatılmasından bu yana insan etkisi giderek biyosferin ötesine yayılmıştır. Son zamanlarda Dünya biyosferinin gerek içindeki gerekse ötesindeki yaşam için uzaydaki insan etkisinin erişimi kayda değer bir şekilde hızlanmıştır. Gezegenler arası uzay gün geçtikçe daha fazla insan yapımı maddi kültürle dolmuştur. Uzaydaki bu arkeolojik kayıtların çoğu, aslında Dünya'nın yörüngesinde ve gezegenlerin iniş yerlerinde uzay çöplüğü oluşturmaktadır (Spector ve Higham, 2019 s.5-6).

Yeryüzünde insanoğlu, doğanın ürettiğinden daha fazla kaynak kullanmaktadır. Sorumlu süreçlerini ilerleten kara madenciliği ve çıkarılan materyallerin ve yan ürünlerinin yeniden kullanımı, doğal yaşam alanı kaybını, iklim değişikliğini, atıkları, enerji kullanımını ve bunun sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal eşitsizliği azaltmak için fırsatlar yaratmaktadır (Cahan, Pittman, Cooper & Cumbers, 2018 s.212).

Sürdürülebilir olmak için, ticari uydu operasyonları, uzay turizmi, Ay ve asteroitler madenciliği veya bunların herhangi bir kombinasyonu etrafında inşa edilmiş olsun, gelecekteki herhangi bir uzaya dayalı ekonomi, güneş sisteminin enerji ve malzeme kaynaklarının kullanılmasına giderek daha fazla güvenecektir. Enerji maliyetinin bir sonucu olarak bu gerekli malzemelerin Dünya'nın yerçekimi kuyusundan kaldırılmasıdır. Eğer malzemeler uzayda kullanılacaksa, onları uzaydan temin etmek her zaman ekonomik olarak daha çekici olacaktır (Crawford, 2016 s.58).

Gelecekteki uzay keşif faaliyetlerinin, onları Dünya'nın yerçekiminden kaldırmak zorunda kalmamak için mümkün olan her yerde dünya dışı kaynakları kullanmaktan fayda sağlayacağı uzun zamandır kabul edilmiştir. Örneğin, Ay ve Mars'taki bilimsel ileri karakollar, yerel su kaynaklarını kullanmaktan fayda sağlayacaktır. Benzer şekilde, roket yakıtı için gerekli olan hidrojen ve oksijen uzaydan sağlanabiliyorsa, gelecekteki

uzay istasyonları, uydular ve dış güneş sistemine yönelik uzay sondaları fayda sağlayacaktır (Crawford, 2016 s.59).

Sağlam bir uzay ekonomisi, örneğin Ay'a fırlatma hizmetlerine yapılan yatırımların fırlatma, yörünge ve Ay'dan Dünya'ya geri dönüş gerektiren Ay geliştirme faaliyetleriyle orantılı olacağı uzay ürünleri ve hizmetleri pazarının büyümesini gerektirmektedir. Girişimcilik, açık piyasa rekabeti ve inovasyon, ekonomileri canlandırırken yerleşik kurumsal çıkarları bozmaktadır (Cahan vd., 2018 s.213). Kaynakların madenciliğini, zenginleştirilmesini ve işlenmesini yapacak teknolojiler geliştirilmelidir. Örneğin, Ay'daki buzlu toprağı kazıyan robotlar veya karbonlu asteroitlerin kil minerallerinden suyu ve organik uçucuları termal olarak çıkaran makineleri yapılmalıdır (FSI, 2023).

Uzay ile ilgili birçok konu gibi Ay'ı işlemek fikri de soğuk savaş döneminde gelmiştir. Bunun için Ay'a seyahatler, Ay ya da bir asteroid üzerinde stratejik üstünlük kurmak, Ay'a robotik araç indirip ay taşları toplamak gibi birçok ticari girişim yapılmıştır. Ay'ın üzerinde bulunan regolitlerin (ay toprağı) içerisinde düşük miktarda helyum-3 bulunmaktadır. Helyum-3 Dünya'da bulunmadığından ve enerji endüstrisinde temiz ve güvenli enerji kaynağı olarak nükleer füzyonu gerçekleştirdiğinden dolayı çıkarılması oldukça önemli görülmektedir (May, 2022 s.99-108).

Ay'ın yanında uzay kaynakları arasında Dünya'ya yakın nadiren birkaç kilometreye ulaşan düzensiz şekillere sahip yüzlerce asteroid bulunmaktadır. Asteroidlerin daha küçük boyutlarda olması, bazen Dünya'ya yakın konuma gelmesi, değerli bir madeni çıkarmak için çok derine kazılmasının gerek olmaması gibi sebeplerden dolayı asteroid madenciliğini gittikçe değerli bir iş alanı yapmıştır. Asteroidlerin fiziksel özelliklerine göre metalik olanlar ağır metalleri içerebileceğinden endüstriyel değeri oldukça yüksektir (May, 2022 s.109). Tablo 1'de tipik bir metalik asteroidinde bulunan bazı nadir elementlerin bulunma miktarları ve bunların piyasadaki değerleri gösterilmiştir.

Tablo 1: Asteroidde Yer Alan Nadir Elementlerin Miktarı ve Fiyatı.

	Bulunma Oranı (Milyonda bir birim)	Gramının Cinsinden Fiyatı (Mayıs 2021)	Dolar
İridyum	16.0	202	
Platin	7.7	40	
Paladyum	3.7	95	
Altın	2.8	59	
Rodyum	2.1	90	

Kaynak: May, 2022: 110.

Uzay içerisinde maden çıkarma, üretme, rafine etme, geri dönüştürme ve yeniden kullanma potansiyeli, uzay ile ilgilenen girişimcilerin ekonomik ve fiziksel anlamda var olması için oldukça önemli olacaktır. Canlı bir kapalı döngü ekosistemi yaratmak amacıyla biyolojik, kimyasal ve ekonomik unsurların dengelenmesi gerekecektir. Dolayısıyla sürdürülebilir bir ekonomi için oluşturulan emtialar, tek kullanımlık olarak üretilen emtialardan çok daha değerli olacağı tahmin edilmektedir (Cahan vd., 2018 s.213). Uzayda bulunan emtiaların örnekleri ve bunların kategori halinde yapılan sözleşmeler ile hizmetleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Uzay Mallarına Örnekler.

Uzay Emtia Kategorisi	Uzay Mallarına Örnekler
Hammaddeler	Regolith, kaya, mineral veya doğal madde
İşlenmiş mallar	<ul style="list-style-type: none"> Biyolojik veya tarımsal bitki, gıda, atığı yeniden kullanma/atıktan enerjiye dönüştürme veya diğer işlemler gibi doğal olarak meydana gelen işlemler Ay taşından su veya ay suyundan hidrojen üretmek gibi insan yapımı süreçler

Uzay İçi Hizmetler	İnsan mühendisliği süreçleri için, <ul style="list-style-type: none">• Kargo veya personeli uzaya veya uzaydan taşımak için fırlatma veya diğer ulaşım• Uzaydaki varlıkların veya nesnelerin robotik keşfi veya onarımı• Yaşam destek hizmetleri ile geçici fiziksel depolama veya yerleşim• Enerji, telekomünikasyon bant genişliği, verilerin elde edilmesi, depolanması, analizi ve işlenmesi için hesaplamalı hizmetler (ICT)
Sözleşme Hakları	Başka bir uzay emtiasına sahip olmak veya fiziksel olarak teslim almak için Spot, Future ve Forward Sözleşmeleri
Mali Haklar	Başka bir uzay emtiasının değerindeki değişikliklere katılma hakkını devreden vadeli, türev ve diğer sözleşmeler

Kaynak: Cahan vd., 2018: 213.

UZAY EKONOMİSİNİN ARKA PLANI

İnsanlı uzay keşiflerinin başlangıcı, ABD ile SSCB arasında uzay silahlanma yarışının meydana geldiği 1950'li yıllar ile 1960'lı yıllara kadar görülmektedir. Bu dönemde uzay faaliyetleri, özellikle iki süper gücün sıkı kontrolü altında, hükümetin rehberliğinde yürütülmüştür. Bu alandaki en ünlü kurum, 1958 yılında kurulan Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) olmuştur. NASA, ABD federal hükümetinin sivil uzay programı ile havacılık ve uzay araştırmalarından sorumlu bağımsız kurumudur. X-15, Mercury, Gemini ve Apollo gibi birçok ünlü program, uzayı anlamaya ve keşfetmeye yönelik ilk çabaları kolaylaştırmak için tanıtılmıştır (Lei, Guo, Li & Jing, 2023 s.618).

Uzay ekonomisi anlaşılması adına en önemli endüstri istatistiklerinden biri, uzaya yapılan fırlatma sayısı olmuştur. Örneğin, 2020 yılında dünya genelinde 114 uzay fırlatma görevi gerçekleştirilmiş ve toplamda 104 tane fırlatma görevi başarıyla tamamlanmıştır (Lei vd., 2023 s.618). NASA, ulusal bir uzay ajansı olarak geleneksel anlamda, ISS'ye 30 güne kadar uzay uçuşunu katılımcılarının ziyaretlerini olacak şekilde yapmaktadır. Rus ulusal uzay ajansı Roscosmos, Space Adventures ile ticari uzay turizmi iş birliğinin devam ettiğini duyurmuştur (Florom-Smith vd., 2022 s.1).

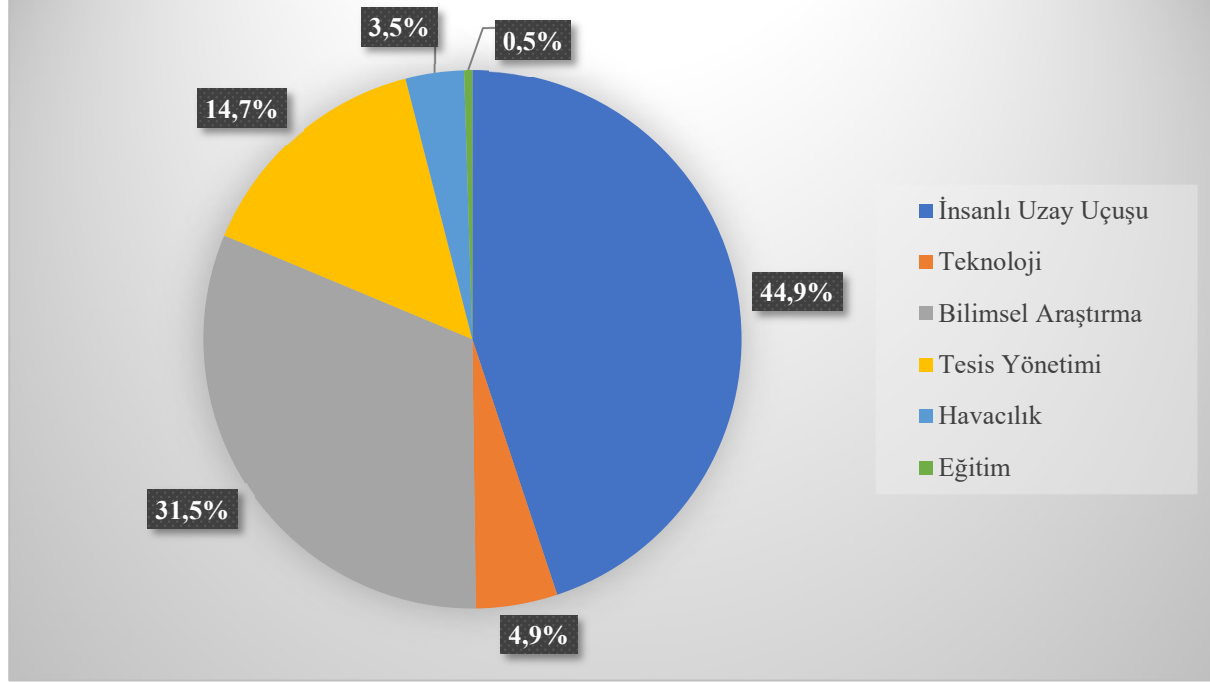
Uzay silahları rekabeti azalırken, uzayla ilgili teknolojiler ve endüstriler 1970'li yıllardan 2000'li yıllara doğru gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemlerde ABD ile SSCB arasında birçok ortak program yürütülmüştür. Televizyon sağlayıcılarının, telefon servislerinin ve küresel konumlandırma veri uygulamalarının ihtiyaçlarını karşılamak için iletişim uydularına artan talep sonucunda az sayıda ticari uygulama ortaya çıkmıştır. Daha fazla maliyet bilinci ile birlikte uzay faaliyetlerine yönelik artan talep devlet uzay ajansları ve özel kuruluşlar arasında daha fazla iş birliğine yol açmıştır (Lei vd., 2023 s.618).

Uzay ekonomisi, uzay keşfi, keşif ve ticarileştirmenin işlevsel değerini geliştiren veya kullanan varlıkları işleten, finanse eden, inşa ve değiş tokuş eden ekonomi olarak bilinmektedir. Başka bir deyişle uzay ekonomisi, bir ulusal ekonominin tesislere yapılan yatırımlar ve uzay faaliyetlerinde yer alan varlıkları inşa etmek ve işletmek için Dünya'da istihdam yoluyla üretilen gayri safi yurtiçi hasılanın nominal yüzdesi olarak açıklanmaktadır (Cahan vd., 2018 s.211).

Geçtiğimiz 15 yılda, birçok firma, bireysel olarak faaliyet göstererek veya devlet kurumlarıyla iş birliği yaparak, birçok sorumluluğu devlet kurumlarından özel sektöre kaydırarak uzay ekonomisinde giderek daha önemli bir rol oynamıştır. 2007 yılında NASA'nın kuruluşunun 50. yıl dönümü anısına yaptığı konuşmada NASA Direktörü Michael Griffin, "Uzay Ekonomisi" çağının geldiğini ve uzay faaliyetlerinin yeni bir pazar alanı yarattığını söylemiştir. Bu yeni pazar alanına daha fazla özel girişim katıldıkça, teknolojik yenilik uzay ekonomisinin sürdürülebilir gelişimi için itici güç haline geleceği düşünülmektedir (Lei vd., 2023 s.618).

Uzay turizmi, yeni bir pazar alanı oluşturarak ve milyonlarca insan iş alanı yaratabilecek potansiyele sahip olarak küresel ekonominin gelişmesini sağlayabilmektedir. Uzaya ya da diğer gezegenlere yapılacak olan seyahatleri gerçekleştirmek amacıyla gerekli teknolojiyi yaratmak, ihtiyaç duyulan kalifieli insanların işe alınmasını kolaylaştırmaktadır. Bu teknoloji sadece bu pazarda değil, diğer endüstriler için de kullanımının yolunu açabilecektir. Uzay alanında yeni işletmelerin var olması teknoloji gelişiminin artırılması sağlanacaktır. Dolayısıyla uzay ekonomisinde hizmetlerin yaygınlaşması maliyetlerin düşüşünü sağlayarak uzay turizminden yararlanmak isteyenlerin sayısında artışlar görülecektir (Gürsel, 2020 s.2347).

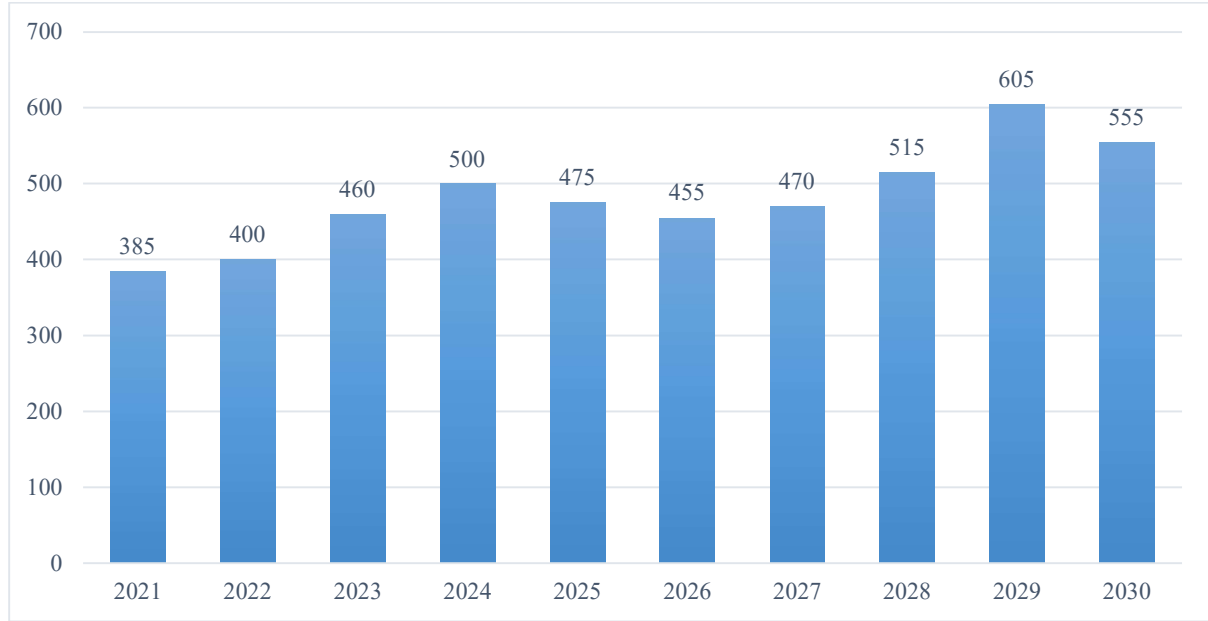
Grafik 1: NASA Bütçe Dağılımı.

Kaynak: The Planetary Society, 2023.

NASA'nın bütçe dağılımını gösteren Şekil 1'de NASA'nın yıllık bütçesinin yaklaşık %45'ini insanlı uzay uçuşu faaliyetlerine ayırdığı görülmektedir. NASA bilimsel araştırmaya bütçesinin %31,5'lik kısmını harcamıştır. Geri kalan kısımda ise NASA'nın yıllık bütçesini havacılık faaliyetleri, teknoloji geliştirme programları, eğitim faaliyetleri, tesis yönetimi arasında bölüştürmüştür.

Uzayın gelişimi birçok insanın bildiğinden daha hızlı ilerlemektedir. Uzay ekonomisi 2018 yılında yaklaşık 350 milyar ABD Doları olurken 2040'lı yıllarda endüstrinin 1,1 trilyon ABD Doları ile 2,7 trilyon ABD Doları arasında olacağı tahmin edilmektedir (Spector ve Higham, 2019 s.1). Grafik 1'de 2021 yılından 2030 yılına kadar dünya genelinde yörüngesel uzay yolculuğu ve turizm pazarının tahmini geliri gösterilmektedir. Buna göre, 2021 yılında 385 milyon ABD dolarını bulan yörüngesel uzay turizmi ve seyahat pazarının gelirin, 2030 yılına kadar 555 milyon ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Grafik 2: Dünya Çapında Yörüngesel Uzak Yolculuğu ve Turizm Pazarının Tahmini Geliri (Milyon ABD Doları Cinsinden).

Kaynak: Statista, 2023.

Macera ve lüksü temsil eden ticari uzay turizmi, doğal, sürükleyici ve genellikle tehlikeli bir ortamda özelleştirilmiş, heyecan verici bir deneyim arayanlar için yapılmaktadır. Uzay araçlarının ya da yüksek irtifa balonlarının insanlara farklı bir ortamda uçuş, sürükleyici ve riskli deneyimler yaşatması uzay turizminin cazibesini arttırmaktadır (Florom-Smith vd., 2022 s.1).

Nihayetinde, uzay faaliyetlerinin ticarileştirilmesi ve uzay ekonomisinin büyümesiyle beraber yeni uzay girişimcileri kâr elde etmeye çalışmakta ve elde edilen kârın artacağı düşünülmektedir. Bu kârların bir kısmı, şüphesiz, daha fazla uzay keşfi ve geliştirmeye yeniden yatırımlarda kullanılarak bilimsel keşif için artan fırsatlara yol açacaktır. Bununla birlikte, ticari uzay faaliyetlerinden kâr elde eden şirketlerin, Dünya'ya bağlı bazı yargı mercileri tarafından vergilendirmeye tabi olacağı da muhtemelen söz konusu olacaktır (Crawford, 2016 s.59).

SONUÇ

Devlet tarafından finanse edilen ve herhangi bir kâr amacı elde etmek istemeyen NASA gibi kuruluşlar 20. yüzyılda uzayı keşfederken, 21. yüzyıla gelindiğinde uzay

sektöründe kar sağlamak amacıyla özel şirketler de dahil olmuştur (May, 2022). Uzayda yapılan çalışmalar başlangıçta devlet tekelinde bulunurken sonrasında bilimsel ve teknolojik gelişmelerle beraber özel şirketlerin de yer aldığı bir süreç haline gelmiştir. Bu çalışmalar genel itibariyle Dünya'ya alternatif bir yer bulmak yaşamın Dünya dışında başka bir yerde olup olmamasını araştırmaktadır.

Uzay turizmi, bilimsel araştırmalar, ay madenciliği, asteroidlerden değerli madenlerin çıkarımı gibi sebepler özel şirketlerin iştahını kabartarak uzaya olan ilginin artmasına ve uzay ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bunların yanında küresel bir pandemi olarak tüm dünyayı etkisi altına alan ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine sebep olan koronavirüs (Covid-19) salgını da uzay turizmine olan ilgiyi arttırmıştır. Pandemi süresince uzay çalışmaları hız kazanmış ve yörünge altı uzay yolculuğunda artışlar yaşanmıştır.

Uzay turizmi, bireylerin eğlence amacıyla uzaya seyahat etmek için para ödediği ve yalnızca astronotların keyif alabileceği aktiviteleri deneyimlediği bir faaliyet alanı olarak görülmektedir. Şirketler, uzay turizmini giderek büyük bir endüstri sektörüne dönüştüren bu yolculukları daha güvenli ve daha ucuz hale getirmenin yollarını aramaktadır. Dolayısıyla, bu yeni ekonomik faaliyetin 2020 ile 2030 yılları arasında %18-26 oranında büyümesi beklenen bir milyarder pazarına sahip olması gerektiği tahmin edilmektedir (Mesa-Arango vd., 2023 s.307).

Maliyetlerin yüksek olması, güvenlik endişeleri, uçuş öncesi çalışmaların uzun sürmesi gibi olgular insanların uzaya turist olarak gitmesini zorlaştıran sebepler arasında görülmektedir. Ancak olumsuzluklara rağmen insanların uzay merakı hiçbir zaman bitmemiştir. Aksine her dönem katlanarak devam etmiştir. Uzaya otel yapma fikri ya da şehir haline getirilmiş dev bir kapsül içerisinde dünyayı izleme düşüncesi milyarderlerin hayallerini süslemektedir. Bu açıdan uzayın sürdürülebilir bir yer olması için çalışmalar devam etmektedir. Uzay turizminin sürdürülebilirliği ile ilgili birçok şirket olumlu bakış açısı sergilemektedir.

Uluslararası şirketler zaten yörünge altı, yörünge ve ay gezileri sunmakta ve Uzaya uçmayı bekleyen uzun bir bekleme gönüllü listesi bulunmaktadır. Bugün itibariyle 100.000'den fazla kişi özel uzay aracı şirketleriyle uzay yolculuğu için kayıt yaptırmıştır. Uzay turizmi şu anda pahalı bir seyahat şekli olsa da uzmanlar bu durumun yakında değişebileceğini tahmin etmektedir. Uzay yolculuğu, halk için daha rutin hale geldikçe

uzay uçuşu güvenliği önümüzdeki on veya on beş yıl içinde çok daha fazla güvence altına alınabilecektir (Polkowska, 2021 s.154).

Sonuç olarak dijitalleşme çağının getirdiği yenilikler doğrultusunda bilim ve teknoloji hız kesmeden ilerlemektedir. Bunun sonucunda, tüm diğer teknolojik gelişmelerdeki gibi başlangıçta fiyatların yüksek ve ulaşılmaz olduğu alanların sonrasında belli bir piyasa değerine ulaşarak fiyatların normalleştiği ve herkes için ulaşılmasının kolaylaştığı bir dönem gelmektedir. Benzer şekilde uzay çalışmalarında uzay seyahatlerinin artması, tüm ülkelerin bu alanda rol almak istemesi, dünyadaki değerli şirketlerinin uzay için gerekli teknolojileri yaratması, yetenekli personellerin artması gibi olgular uzay turizminin daha çok gelişmesini sağlayacağı ve uzay maliyetlerinin düşeceği tahmin edilmektedir. Dolayısıyla maliyetlerin düşmesi ve hizmetlerin yaygınlaşması sonucunda uzay turizminin uzay ekonomisine büyük katkılar yapacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abi-Fadel, M. & Peeters, W. A. R. (2019). The Role of Incubators in the European New Space Economy. *Mary Ann Liebert*, 7(4), 201-207.
- Arango, R.M., Jaramillo, J.P., Araujo, D.S.A., Bi, J., Basva. M. & Viti, F. (2023). Missions and Factors Determining The Demand for Affordable Mass Space Tourism in the United States: A Machine Learning Approach. *Acta Astronautica*, 204, 307-320.
- Britannica, (2023). <https://www.britannica.com/biography/Dennis-Tito> (Erişim Tarihi: 02.04.2023).
- Buhalis, D., Leung, D. & Lin, M. (2023). Metaverse as a disruptive technology revolutionising tourism management and marketing. *Tourism Management*, 97, 1-11.
- Cahan, B. B., Pittman, R. B., Cooper, S. & Cumbers, J. (2018). Space Commodities Futures Trading Exchange: Adapting Terrestrial Market Mechanisms to Grow a Sustainable Space Economy. *Mary Ann Liebert*, 6(3), 211-226.

- Chang, E. Y. (2020). From Aviation Tourism to Suborbital Space Tourism: A Study on Passenger Screening and Business Opportunities. *Acta Astronautica*, 177, 410-420.
- Cohen, E. (2017). Space Tourism in The Anthropocene. *Tourism Recreation Research*, 42(1), 22-31.
- Crawford, I. A. (2016). The long-term scientific benefits of a space economy. *Space Policy*, 37, 58-61.
- Florum-Smith, A. L., Klingenberger, J. K. & DiBiase, C. P. (2022). Commercial Space Tourism: An Integrative Review of Spaceflight Participant Psychological Assessment and Training. *Reviews in Human Space Exploration-REACH*, 25-26, 1-9.
- FSI, Florida Space Institute, (2023). <https://fsi.ucf.edu/research/in-situ-resource-utilization/> (Erişim Tarihi: 11.04.2023).
- Giachino, C., Pucciarelli, F., Bollanni, L. & Bonadonna, A. (2023). Is Generation Z Ready to Fly Into The Space? The Future of Tourism is Coming. *Futures*, 145, 1-13.
- Gürsel, S. (2020). Uzay Turizmi Girişimleri ve Uzay Turizmi ile İlgili Olası Problemler. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 6(38), 2341-2350.
- Holt, S. (2023). Virtual Reality, Augmented Reality and Mixed Reality: For Astronaut Mental Health; and Space Tourism, Education and Outreach. *Acta Astronautica*, 203, 436-446.
- Küçük, Ö. (2022). Uzay Turizmi, Seyahat ve Yenilik. *JTIS*, 5(3), 243-255.
- Lei, Y., Guo, Y., Li, X. & Jing, Z. (2023). Space Economy: A New Frontier of Information Systems, Analytics and Digital Commerce. *Industrial Management & Data Systems*, 123(2), 616-629.
- May, A. (2008). Uzay Turizmi ve Ticareti. (Çev. Şekerci F.) İstanbul: Say Yayınları.
- Mesa-Arango, R., Pineda-Jaramillo, J., Araujo, D. S. A., Bi, J., Basva, M. & Viti, F. (2023). Missions And Factors Determining The Demand for Affordable Mass Space Tourism in The United States: A Machine Learning Approach. *Acta Astronautica*, 204, 307-320.

- Nelson, K, Black, R. & Bamberry, L. (2021). Second life: Liminal Tourism Spaces as Sites for Lifestyle Migration, an Exploration of Niseko, Japan. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 47, 294-302.
- OECD, (2022). *OECD Handbook on Measuring the Space Economy*, 2nd Edition.
- Parrella, R. M., Spirito, G., Cirina, C. & Falvella, M. C. (2022). The New Space Economy and New Business Models. *Mary Ann Liebert*, 10(4), 291-297.
- Polkowska, M. (2021). Space Tourism Challenges. *Review of European and Comparative Law*, 45(2), 153-182.
- Spector, S. & Higham, J.E.S. (2019). Space Tourism in The Anthropocene. *Annals of Tourism Research*, 79, 2-8.
- Statista, (2023). <https://www.statista.com/statistics/1239530/orbital-space-tourism-and-travel-revenue-forecast-worldwide/> (Erişim Tarihi: 11.03.2023).
- The Planetary Society, (2023). <https://www.planetary.org/space-policy/nasa-budget> (Erişim Tarihi: 11.03.2023).
- Wang, L. & Xiao, S. (2020). Tourism Space Reconstruction of a World Heritage Site Based on Actor Network Theory: A Case Study of The Shibing Karst of The South China Karst World Heritage Site. *International Journal of Geoheritage and Parks*, 8, 140-151.

EXTENDED ABSTRACT

With the digitalization of the world, information and communication technologies brought people to discover the conveniences of the digital age. They have started to trade with people who meet the innovations of the digital age without the need for a physical place. These days, the recent coronavirus (covid-19) global user times have paved the way for people to shop online without leaving their homes. In this process, countries quickly decided to develop new projects and make policies. Thus, digitalization has become an unpredictable form and it has become easier for people to adopt digitalization. It will come to light with the innovations brought by the digital age, which arouses curiosity in the common space. The excitement created by the ignorance of space and the desire to explore space produce the art of people who are interested in it. The best way to publish this is to perform space tourism as a space

tourist. Space tourists are people who travel to space for a certain fee and stay there for a certain period of time and return to the world. The concept of space tourist emerged in 2001 when Dennis Tito, an American businessman, set out on a \$20 million flight journey. Space tourism, on the other hand, refers to the end of the earth's atmosphere as a form of tourism in which people aim to pay a certain wage for purposes such as personal satisfaction, work, advancement and entertainment. Space tourism is usually in the form of a dream, from going somewhere different, from the region to the inhabitants of space, looking at the Earth from orbit, standing in weightless space. The realization of space tourism is shifting to a certain economy. This is quite an upscale and rich market. The way governments develop this market is through growing space economies. Space quickly embarks on a profitable business trip. Alongside this comprehensive government, private companies also conduct space-related operations. The companies Virgin Galactic, Blue Origin, SpaceX and Orion Space, which were established for one of its special purposes, earth orbit and Mars as a tourist, are space sprawl. For this purpose, it is to investigate the operation of space tourism to the space economy. For this purpose, the latest study in the Vetis database literature was examined and current publications on web of science, scopus, science direct, Researchgate, google academic websites were included in the study. In the literature review, it is estimated that the use of space tourism will increase the achievement of space economy and different business services. In addition, it is predicted that space tourism, which currently appeals to a very wealthy segment, can develop its global economy and move in space.

Özgün Makale (Derleme)

Unique Article (Review)

Geliş Tarihi – Submitted: 12.03.2023

Kabul Tarihi – Accepted: 28.07.2023

Atıf Bilgisi / Reference Information

Korkmaz, B. C. (2023). Türkiye’de engelli istihdamında yaşanan zorluklar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 23 (1), 62-81.

Doi: <https://doi.org/10.54961/uobild.1264127>

Burak Can KORKMAZ¹

TÜRKİYE’DE ENGELLİ İSTİHDAMINDA YAŞANAN ZORLUKLAR

ÖZET

Engellilerin işgücüne katılımı hem yaşam kalitelerinin artması hem de toplum ile bütünleşmeleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Fakat engelli bireylerin işgücüne katılım konusunda istekli olmalarına rağmen birçok sorunla karşılaştıkları görülmektedir. Engelli olmayan bireylere göre çok daha düşük istihdam oranına sahip olan engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar geniş bir yelpaze içerisinde yer almaktadır. Bu konuya ilişkin olarak gerekli çözümlerin üretilmesinden önce engelli istihdamında yaşanan sorunların gözler önüne serilmesi önemli bir adımdır. Bu sebeple, bu derleme çalışmasında Türkiye’de engelli istihdamında yaşanan zorluklar literatürdeki çalışmalar ışığında tartışılmıştır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığında engelli bireylerin yaşadıkları sorun durumları yalnızca işgücüne katılmaları konusunda değil aynı zamanda işi sürdürmeleri noktasında da etkili olmaktadır. Bu sebeple ülkemizde sürdürülen kota uygulaması ile korumalı iş yeri gibi modeller sorunlara çözüm üretmekten uzaktır. İş verenlerin olumsuz tutumları, damgalanma, kötü söz ve şakalar,

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Psikolojisi Anabilim Dalı. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı.
E-posta: b.korkmaz@hss18.qmul.ac.uk ORCID ID: 0000-0002-7122-9289

dışlanma ve ulaşım sorunu gibi işe başlama ve devam etme konusunda engelli bireylerin karşılaştıkları güçlükler için yasal düzenlemeler tek başına yetersizdir. Yasal düzenlemelerin yanı sıra toplumdaki diğer bireylerin desteğine de ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Engelli, istihdam, iş, meslek

CHALLENGES OF EMPLOYMENT OF PEOPLE WITH DISABILITIES IN TURKEY

ABSTRACT

The participation of people with disabilities in the workforce is crucial in increasing their quality of life and integration with society. However, although people with disabilities are willing to participate in the workforce, they face many problems. The problems experienced by people with disabilities, who have a much lower employment rate than non-disabled individuals, are in a wide range. It is an important step to reveal the problems experienced in the employment of people with disabilities before producing the necessary solutions regarding this issue. For this reason, in this review study, the challenges experienced in the employment of people with disabilities in Turkey are discussed in light of the research in the literature. When we look at the studies in the literature, the problem situations experienced by people with disabilities affect not only in their participation in the workforce but also in their continuation of work. For this reason, models such as the quota application and the protected workplace in our country are far from solving the problems. Legal regulations alone are insufficient for the difficulties faced by people with disabilities in starting and continuing to work, such as negative attitudes toward employers, stigma, insulting words and jokes, exclusion, and transportation problems. In addition to legal regulations, the support of other individuals in society is also needed.

Keywords: Disabled, employment, work, job

GİRİŞ

Engellilik durumu, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından vücudun yapısında bir bozukluk olması veya vücudun fonksiyonunu yerine getirememesi gibi sebeplerle bir

eylemin gerçekleştirilmesi noktasında karşılaşılan zorlukları ve günlük yaşamın gerekliliklerine katılımın kısıtlanması gibi durumları kapsayan geniş bir kavramdır. DSÖ, engelli bireylerin daha fazla sağlık sorunuyla karşı karşıya olmasının yanı sıra bu bireylerin toplumsal hayata katılımında birçok bariyerin bulunduğunu ayrıca vurgulamaktadır. Dezavantajlı gruplara ilişkin olarak günümüzde artık medikal modelin yerini sosyal modele bıraktığı görülmektedir ve uygulanmakta olan politikalar bu grupların sosyal hayat içerisinde daha aktif ve katılımcı olmalarını teşvik etmektedir (Çakır, 2021b). Sosyal içerme için potansiyel bir kaynak olarak iş hayatına atılmaları, engelli bireylerin sosyal ve finansal yönden topluma katılımını sağlamaktadır (Lysaght vd., 2012). Bu noktada engelli bireylerin bir işte çalışması, sosyal hayat içerisinde daha aktif bir şekilde var olmaları açısından büyük bir öneme sahiptir.

İnsanlar tarih boyunca farklı şekillerde fakat devamlı olarak bir çalışma içerisinde bulunmuşlardır. İlk çağlarda yalnızca beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçları elde etmek amacıyla çalışan insanların günümüz yaşamında ekonomik özgürlüğünü kazanma ve bir statüye ulaşma gibi hedefler ile çalışma hayatına girdikleri görülmektedir. Engelli bireylerin toplumdaki izole olmamaları için büyük bir öneme sahip olan çalışma yaşamına girmeleri sayesinde hem yaşam kaliteleri yükselmekte hem de üretime dahil olmaları sağlanmaktadır (Çevik ve Özkul, 2022). Benzer bir şekilde, Genç ve Çat (2013) engellilerin işgücüne katılımı sayesinde toplum ile bütünleştiklerini çünkü belirli bir gelir elde ederek aynı zamanda aile kurmalarının kolaylaştığını belirtmektedirler. Ayrıca, Genç (2016) tarafından 258 engelli birey ve aileleri ile yapılan bir çalışmada engelli bireyler, kendilerine yapılan ekonomik desteklerin yetersiz kaldığını ifade etmiş olup sosyal hayata katılımın kendileri için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda dünya nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan engelli bireylerin üretime katılımı ülke ekonomisinin ilerlemesini ve sosyal yaşamın çeşitlenmesini sağlamaktadır (Khan vd., 2019). Özellikle Avrupa ülkelerinde çalışma çağındaki nüfusta beklenen düşüş nedeniyle, engelli bireyler işgücünde değerli bir kaynak olarak kabul edilmeye başlamıştır ve engelli istihdamı konusundaki araştırmalar her zamankinden daha büyük bir öneme sahiptir (Vornholt vd., 2018). Sonuç olarak engellilerin istihdamının sağlanması hem kendileri için hem de ülkelerin gelişimi açısından önemli bir gerekliliktir.

Engellilerin haklarının düzenlenmesi adına 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. maddesine göre maddi sıkıntılara karşı engelli bireylerin

korunması gerekliliği vurgulanmış ve aynı zamanda Birleşmiş Milletler tarafından Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin 27. maddesinde ise taraf devletlerin engelli bireylerin çalışma hakkını güvence altına alması ve desteklemesi hususu belirtilmiştir (Akpulat, 2019). Engellilerin özellikle istihdam hakkına ilişkin olarak yapılan tüm düzenlemelere karşın dünyanın birçok ülkesinde büyük sorunlar yaşandığı literatürde ortaya konulmuştur. Örneğin, Heymann ve diğerleri (2022) tarafından yapılan çalışmada Birleşmiş Milletler'e bağlı 193 ülkeden alınan verilere göre ülkelerin yarısından fazlası istihdam açısından engellilere yönelik yapılan doğrudan ayrımcılığı yasaklamaktadır fakat engellilere yönelik dolaylı olarak yapılan ayrımcılık ile ücret ve terfiye ilişkin olarak yapılan ayrımcılıkları engelleme konusunda bu ülkeler içerisinde çok azı yasal düzenlemelere sahiptir. Engellilere yönelik yapılan yasal düzenlemelerin çoğunlukla yetersiz kaldığı görölmekte ve bu sebeple engelli istihdamına ilişkin olarak yaşanılan sorunlar açısından çok fazla yol kat edilememektedir (oban ve Özcebe, 2019).

Engelli bireyler demografik göstergelere göre toplumun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (akır, 2021a). Engelli bireylerin sayısının artış göstermesi ile birlikte istihdam gibi yaşadıkları sorun alanları açısından politikalara ihtiyaç vardır (şen, 2018). Bu noktada engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara değinilmesi, sorunların çözümü açısından ilk adımı oluşturacaktır. Engelli bireyler iş yaşamına atılmak istemekte fakat bir iş bulmak, bu işte kalıcı olmak ve devamında bir kariyer gelişimi göstermek açısından birçok bariyerle karşı karşıyadır (Shaw vd., 2022). Engelli bireylerin istihdam konusunda karşılaştığı en büyük bariyerlerden biri onlara karşı gösterilen olumsuz tutumlardır ve bu durumun bir sonucu olarak sıklıkla ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar (Murfitt vd., 2018). Örneğin, Ottewell (2022) tarafından ruhsal hastalığa sahip bireyler ile yapılan mülakatların sonucunda bu bireylerin daha düşük maaş alarak çalışmaktan ve iş yerinde diğer insanlar tarafından etiketlenmekten şikayetçi oldukları ortaya konulmuştur. Bu sorun durumlarına ilişkin olarak ülkeler çeşitli çözüm yollarına başvurmaktadır. Bu noktada, engelli bireylerin istihdamında yaşanan sorunların çözümü açısından dünyanın farklı ülkelerinde uygulanan çeşitli model ve yöntemler bulunmaktadır (Orhan ve Uysal, 2019).

Dünyada engelli istihdamına ilişkin olarak ilk kota sistemi 1. Dünya Savaşı'nın ardından Almanya'da ve diğer Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu istihdam politikası özellikle savaştan gazi olarak dönen askerleri hedeflemiştir fakat daha sonra sivil

bireyleri de kapsayarak gittikçe genişlemiştir (Tinar, 2020). İkinci uygulama olan korumalı iş yeri ise zihinsel engelli bireyler gibi iş gücüne katılımı konusunda çok büyük güçlüklerle sahip olan engelliler açısından iş ortamında gerekli ayarlamaların yapılması ve devlet tarafından iş yerinin desteklenerek istihdamı güç olan bu engelli bireylerin çalışma koşullarının kolaylaştırılması şeklinde tanımlanabilir (Gerşil ve Yemişçi, 2020). Ülkeler farklı istihdam politikaları denemektedir. Her ülkenin kendi içerisinde koşullarının değişmesi ve ülkelerin birçok açıdan birbirlerinden farklılık göstermesi sebebiyle tüm ülkeler için geçerli olabilecek tek tip başarılı bir politika modelinden bahsetmek mümkün değildir (Kasapoğlu ve Murat, 2018). Örneğin, Büyük Britanya hükümeti tarafından ortaya konulan ulusal planların engelli istihdamı konusundaki hedeflerine ulaşamadığı ve öğrenme güçlüğü olan bireyler ile otizmli bireylerin çeşitli sebeplerle istihdam edilemediği görülmüştür (Giri vd., 2022). Özbekistan da aynı şekilde engellilerin haklarını korumaya yönelik yapılan çalışmalara rağmen engelli istihdamında başarı elde edememiştir (Yusupov ve Abdukhalilov, 2022). Benzer bir şekilde İsveç'te zihinsel engelli bireylerin istihdamının çok düşük olduğunu vurgulayan Helena ve diğerleri (2022) engelli istihdamında yaşanan güçlüklerin daha iyi anlaşılabilmesi için odağın birey yerine çevre ve topluma kayması gerektiğini belirtmektedir. Bu konuya ilişkin olarak Remnant ve diğerleri (2022) engelli bireylerin özellikle kira ödeme ve bankadan kredi çekme gibi konularda daha fazla ayrımcılığa uğradıklarını çünkü gerekli parayı kazanamayacakları gibi önyargılarda bulunan toplumdaki diğer bireyler tarafından ekonomik bir damgalamaya maruz kaldıklarını ifade etmektedir. Sonuç olarak yasal düzenlemelerin yanı sıra toplumda farkındalık oluşturmak da engelli istihdamı açısından büyük bir öneme sahiptir.

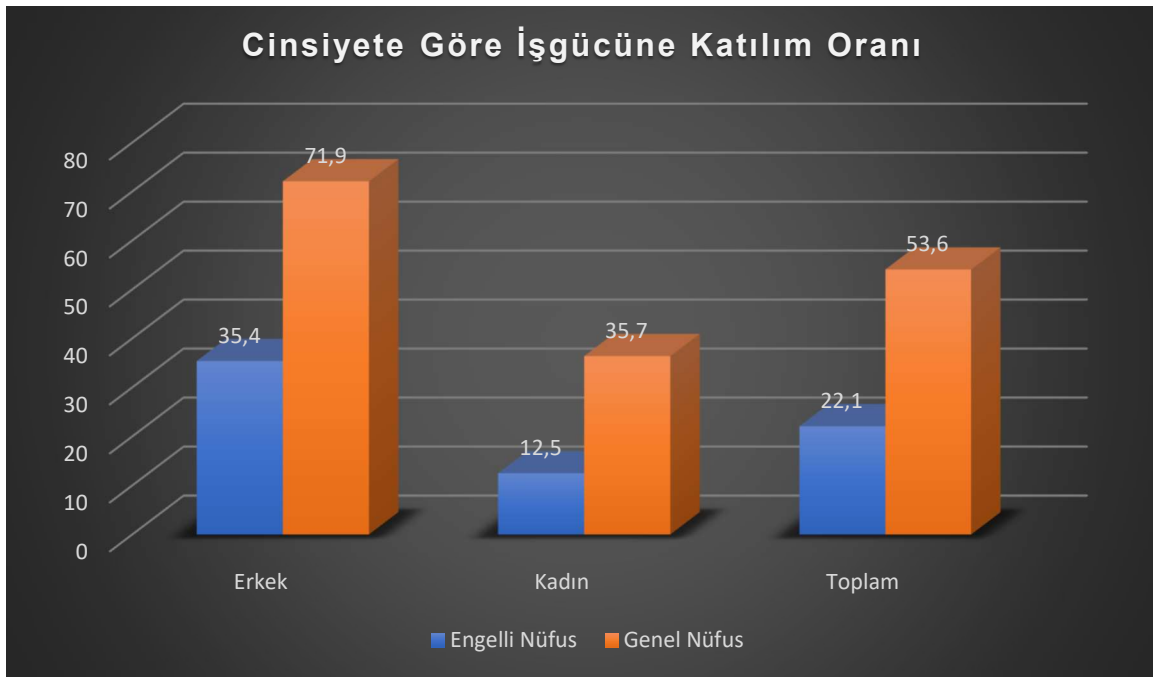
Engelli istihdamının istenen düzeye ulaşamaması Türkiye için önemli bir sosyo-ekonomik sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Kasapoğlu ve Murat, 2018). Engelli bireylerin toplum içerisinde yaşadıkları güçlükler ortaya konmadıkça ilgili kurum ve yetkililerin gerekli önlemleri alarak uygulamaları gerçekleştirmeleri mümkün değildir (Ercan ve Gündüz, 2022). Bu noktada literatürde yapılan çalışmaların ülkeye özgü olarak gözden geçirilmesi ve sorun durumlarının ifade edilmesi çözüm önerilerinin ortaya konması açısından önemli bir adımdır.

TÜRKİYE'DE ENGELLİ İSTİHDAMI

Çalışma yaşamındaki dezavantajlı gruplardan biri olan engellilerin ayrımcılığa maruz kalmadan istihdam edilmesi yaşam kalitelerinin yükselmesi ve sağlık anlamında daha iyi bir noktaya ulaşmaları açısından gereklidir (Çevik ve Özkul, 2022). Türkiye'de önemli bir sorun olarak görülen istihdam konusunda sosyal devlet anlayışı gözetilerek özel politikalar üretilmesi istihdam sorununun üstesinden gelinmesi açısından büyük bir öneme sahiptir fakat özellikle engelli bireyleri hedefleyen aktif istihdam politikaları Türkiye'de 1990'lı yıllara kadar ortaya çıkmamıştır (Kasapoğlu ve Murat, 2018). Arap ve diğerleri (2021) ülkemizde 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürsümler Araştırması ile 2010'da yapılan Özürsümler Sorun ve Beklentileri Araştırması gibi kapsamlı çalışmalar ile birlikte engelli çalışmalarının artmaya başladığını belirtmektedirler. Engellilerin haklarının korunması adına yapılan yasal düzenlemelerin ve engellilerin sorunlarının araştırılması amacıyla gerçekleştirilen çalışmaların dünyada 1950'lere dayandığı görülmektedir (Akpulat, 2019; Tinar, 2020). Bu sebeple ülkemiz için bu konuda oldukça geç kalındığı ifade edilebilir. Aynı zamanda her ülkede engelli bireyler için uygulanması gereken istihdam politikalarının kültüre göre farklılık gösterebileceği ve tek tip başarılı bir modelin olmadığı vurgulanmaktadır (Kasapoğlu ve Murat, 2018). Buradan hareketle engelli bireylere ilişkin Türkiye'de gerçekleştirilen çalışmaların son yıllarda ortaya çıkmış olması geçmiş yıllarla yapılacak karşılaştırmaları sınırlandırabilir. Ayrıca, ülkemizde engelli istihdamına dair oluşturulacak politikalar için referans noktası olmaması yapılacak değerlendirmeleri kısıtlayabilir. Fakat dünyanın diğer ülkelerinde daha erken yıllarda başlanan uygulamaları gözlemlemek kültüre özgü unsurları göz ardı etse de uygulamaların avantaj ve dezavantajlarını görmek açısından faydalı olabilir.

Türkiye'de belediyeler 20. yüzyılın sonlarına doğru yapmakla yükümlü oldukları imar ve altyapı gibi görevlerin yanı sıra sosyal belediyecilik anlayışı ile dezavantajlı kesimleri gözeterek engelli istihdamı gibi konulara eğilmeye başlamışlardır (Tinar, 2020). Fakat yerel yönetimlerin sahip olduğu geniş olanaklara rağmen engellilik alanında yaptıkları uygulamalarda eksik kaldıkları görülmektedir (Arap vd., 2021). Benzer bir şekilde ulusal televizyon kanalları incelendiğinde engelli bireylere ilişkin yapılan içeriklerin çoğunlukla engellilerin istihdamı konusunda toplandığı belirlenmiş fakat yine de bu oranın engelli istihdamına ilişkin farkındalık oluşturarak ayrımcılığın azaltılması açısından oldukça yetersiz bulunduğu saptanmıştır (Sönmez vd., 2013). Ülkemizde

bulunan yerel yönetimler ve televizyon kanalları geniş kitlelere kısa zamanda ulaşabilecek olanaklara sahiptir fakat buna rağmen engelli istihdamı gibi önemli sorun alanlarına değinme açısından eksik kalmaktadırlar. Engelli istihdamı aynı zamanda toplumsal bir olgu olması dolayısıyla farklı kaynaklar tarafından desteklenmesi gerekebilir. Yerel yönetimler ve televizyon kanalları bu noktada önemli olabilir fakat etkilerine ilişkin endişeler mevcuttur. TÜİK tarafından açıklanan veriler bu endişelerin asılsız olmadığını göstermektedir çünkü son yıllarda engelli istihdamında düşüş olduğu ortaya konmuştur (Namal, 2019). Son yıllarda yayımlanan verilere göre engelli bireylerin genel nüfus içerisindeki iş gücüne katılım oranının incelenmesi Türkiye'deki engelli istihdamının durumunu yorumlamak açısından faydalı olacaktır.

Şekil 1: Engelli ve genel nüfusun cinsiyete göre işgücüne katılım oranı

Şekil 1, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2011-Mart 2023 tarihleri arasında yayınlanan istatistik verilerinin genel bir görünümünü sunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2011-2023 yılları arasında yayınlanan verilere bakıldığında işgücüne katılan engelli bireylerin sayısı işgücüne katılan engelli olmayan bireylerin sayısının yarısından daha azdır. Buradan hareketle Türkiye'de işyerlerinin daha çok engelli olmayan bireyleri tercih ettiği söylenebilir. Son yıllardaki trendi değerlendirmek açısından 2022 verisi ile 2023 verisine bakıldığında engelli nüfusun istihdam oranının %22,1'de kalarak herhangi bir değişim göstermediği görülmektedir. Benzer bir şekilde, Polat (2022) tarafından yapılan çalışmada engelli

bireyler en çok iş verenlerin kendilerine karşı olumsuz tutumlarından ve güvenmemelerinden şikâyet etmişlerdir. Sonuç olarak kendilerinin de özgüvenlerini kaybederek iş aramaktan kaçındıklarını belirtmişlerdir. Çolak ve Hergüner (2016) tarafından Trabzon ilinde 16 işletme ile yapılan bir çalışmada ağır engelliler için açılan korumalı iş yerlerine ilişkin olarak işletme sahiplerinin görüşlerine bakıldığında işletme sahipleri korumalı iş yerlerini desteklediklerini söylemelerine rağmen kendilerinin korumalı iş yeri açmaya sıcak bakmadıklarını ifade etmişlerdir. Bu tarz iş yerlerinin devlet kurumları tarafından açılması gerektiğini çünkü kendilerinin açtıkları takdirde işletemeyeceklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak iş verenlerin olumsuz tutumları ve yetersiz istihdam politikaları sonucunda toplam engelli istihdamı istenen seviyeye ulaşamamıştır.

TÜİK tarafından yayınlanan verilere göre engelli olmayan kadınların işgücüne katılımı engelli olmayan erkeklerin yarısı civarındayken işgücüne katılan engelli kadınların oranı ise engelli erkeklerin oranının üçte biri kadardır. Yani kadınların erkeklere göre istihdam konusunda daha dezavantajlı oldukları görülmektedir. Benzer bir şekilde Yanikkerem ve Esmeray (2017) kadınların istihdamda dezavantajlı olduğunu fakat engelli kadınların hem engel durumu hem de kadın olmaları sebebiyle daha büyük bir dezavantaja sahip olduklarını vurgulamaktadırlar. Çorum Belediyesi tarafından düzenlenen kurslara katılan 6 ortopedik engelli kadınla yapılan bir çalışmada da kadınlar tarafından hem engelli olmaları hem de toplum tarafından kendilerine yönelik cinsiyetçi yaklaşımların olması sebebiyle özellikle istihdam konusunda sorunlar yaşadıkları ifade edilmiştir (Buz ve Karabulut, 2015). Sonuç olarak engelli bireylerin istihdam oranı engelli olmayan bireylere göre oldukça düşüktür. Dahası bu gruptaki en dezavantajlı grubu engelli kadınlar oluşturmaktadır.

Türkiye'de engelli bireylerin iş bulması konusunda büyük sıkıntılar yaşanmaktadır fakat iş bulan engelli bireylerin de iş yaşamı boyunca devam eden birçok sıkıntıya sahip olduğu saptanmıştır (Polat, 2020). Engellilerin istihdam ediliyor olmalarının yanı sıra hangi koşullarda istihdam edildikleri de dikkate alınması gereken bir diğer meseledir (İslamoğlu vd., 2020). Çünkü çalışma koşullarından memnun olmayan engelli bireylerin istihdamında sürdürülebilirlik sağlanamazsa işe alımın bir anlamı kalmaz. Bu açıdan engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları zorlukların ele alınması da büyük bir öneme sahiptir. Orhan ve Uysal (2019) engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları olumsuz tutum ve davranışlar, kötü söz ve şakalar ile organizasyonlara davet

edilmeme gibi durumların engelli bireylerde duygusal yüklerle sebep olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan, Kalkan ve Karabulut (2021) Türkiye'de metal sektöründe bulunan şirketlerle ilgili olarak yapmış oldukları çalışmada bu şirketler tarafından işe alınmış olan sağır ve işitme engelli çalışanların daha çok birbirleriyle eşleştirildikleri ve engelli çalışanlar haricinde işaret dili bilen başka çalışanların bulunmadığı görülmüştür. Diğer bir ifadeyle işe alınan engelli bireylerin bir arada tutulduğu ve iş yerinde yardım alamadığı söylenebilir. Herhangi bir destek görmedikleri takdirde engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar artarak devam edecektir. Hatta yaşanan sorunların temelinde engelli bireylerin engelli olmayan bireylerden uzak tutuluyor olması olabilir. Bu noktada engelli bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları sorunların incelenmesi faydalı olacaktır.

Tablo 1: Sağır ve İşitme Engelli Çalışanların Karşılaştıkları Zorluklar (Kalkan ve Karabulut, 2021, s.955)

Cevaplar	<i>f</i>	%
İletişim problemleri	37	41,6
Farkındalık eksikliği	16	18,0
Motivasyon eksikliği	12	13,5
İzole veya dışlanmış hissetme	12	13,5
Uygun bölümde çalıştırılmama	3	3,4
Destek ve tavsiye için başvuruda bulunmama	9	10,1
Toplam	89	100

Kalkan ve Karabulut (2021) sağır ve işitme engellilerin iş yerinde en çok karşılaştıkları sorunun iletişim problemleri olduğunu ifade etmektedir. Ardından farkındalık eksikliği ile motivasyon eksikliği gelmektedir. Tablo 1’de bulunan sorun alanları incelendiğinde sağır ve işitme engelli çalışanların iş yerinde karşılaştıkları sorunların birbirinden büyük oranda etkilendiği söylenebilir. Örneğin, işaret dili bilen engelli olmayan personel bulundurulması sağlanırsa hem engelli çalışanlar ile engelli olmayan çalışanlar arasındaki kopukluk azalabilir hem de engelli çalışanların iş yerinde yaşadığı motivasyon eksikliği, izole veya dışlanmış hissetme gibi diğer sorun durumlarının önlenmesi sağlanabilir.

Diğer taraftan, yeni işe başlayacak olan engelli çalışanları endişelendiren durumların incelenmesi de engelli istihdamı noktasında Türkiye’de bulunan sorun durumlarını görmek açısından faydalı olabilir. Bu konuya ilişkin olarak Doğu (2020) tarafından işe

yeni başlayacak olan şizofreni tanısı almış bir grup ile yapılan nitel çalışmada bireyler, en fazla damgalanma ve iş yerinde atak geçirmeye ilişkin olarak endişe duyduklarını bildirmişlerdir. Bu çalışmada verilen cevaplardan birkaç tanesi şu şekildedir:

“Yanlış anlaşılma, hastalık, işe adapte olamama, nasıl bir pozisyonda çalışıyor olacağım, işimi başarıyla yanlışsız sürdürebilecek miyim? **Deşifre olursam hastalığım konusunda.**”

“İyi bir imaj sergileyemezsem diye korkuyorum. Herhangi bir hata yapmak, biri tarafından yanlış anlaşılmak ya da kendimi yanlış anlatmaktan çekiniyorum. Hemen alışabilir miyim bilmiyorum. Alışma safhası nasıl geçecek? **Nasıl neyle atandın diye sorulduğunda vereceğim cevap? Özel durumumu anlatmak zorunda kalır mıyım?**” (Doğu, 2020, s.183)

Engelli bireylerin iş yaşamı noktasında diğer bireylere göre herhangi bir eksiklik durumu bulunmamaktadır. Bu durum literatürde çeşitli çalışmalar ile kanıtlanmıştır. Örneğin, Dalagan ve diğerleri (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye’de bulunan Down Kafe uygulamasının olumlu sonuçlar verdiği ve müşterilerin engelli çalışanların hem iletişim düzeylerinden hem de performanslarından memnun oldukları tespit edilmiştir. Ağır ve çok ağır düzeyde engelli çalışanların ise Down Kafe uygulamasında yaşadıkları sorunların verilecek eğitim ile çözülebileceği ifade edilmiştir. Engelli bireylerin işi gerçekleştirmekte zorlanmadıkları fakat bunun dışında kalan birçok faktörün etkisinde kaldıkları literatürde bulunmuştur. Örneğin, Ateş ve diğerleri (2022) engelli çalışanların sorun yaşadıkları alanlardan birinin işe ulaşım olduğunu belirtmektedirler. İş gerçekleştirebilecek eğitim ve potansiyele sahip dahi olsa engelli çalışanların ulaşım sıkıntısı bulunması halinde büyük zorluklar yaşaması kaçınılmazdır. Damgalanma ve dışlanma gibi literatürde engelli bireylere ilişkin olarak sıklıkla bahsedilen sorun durumlarının yanı sıra engelli çalışanlara karşı toplumun acıma duygusuyla yaklaşması bir diğer sorundur (Yanikkerem ve Esmeray, 2017). Engelli bireyler istihdam konusunda ülkemizde çok farklı sorun durumları yaşamaktadırlar. Bu noktada yapılacak yasal düzenlemeler, engellilerin istihdam haklarının korunması ve sürdürülmesi açısından büyük bir öneme sahiptir.

ENGELLİ BİREYLERİN İSTİHDAM HAKLARINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

Engelli bireylerin istihdamına ilişkin olarak Türkiye'de devlet tarafından aktif istihdam politikaları oluşturulması beklenmektedir (Kasapoğlu ve Murat, 2018). Sosyal devlet anlayışının gerekliliklerinden biri olarak engelli istihdamı konusunda ülkemizde çeşitli yasal düzenlemeler mevcuttur (Çevik ve Özkul, 2022). Bu yasal düzenlemelerden biri 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesinde belirtilmiş olan kota uygulamasıdır (Akpulat, 2019). Kota uygulamasına göre 50 veya daha fazla çalışana sahip özel iş yerlerinde yüzde üç oranında, devlet kurumlarında ise yüzde dört oranında engelli işçiyi ruh ve beden sağlıkları gözetilerek çalıştırma zorunluluğu bulunmaktadır (Tinar, 2020). Son 20 yılda kota uygulaması ile istihdam edilen engelli bireylerin sayıları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Çalışan sayısı 50+ olması sebebiyle engelli çalıştırmakla yükümlü iş yeri sayısı (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023, s.23)

Yıllar	Kamu	Özel	Toplam
2023(Mart)	1.323	16.646	17.969
2022	1.443	20.175	21.618
2021	1.440	18.695	20.135
2020	1.167	15.266	16.433
2019	1.320	18.029	19.349
2018	1.352	17.826	19.178
2017	782	19.957	20.739
2016	806	18.332	19.138
2015	844	17.144	17.988
2014	809	17.773	18.582
2013	890	17.596	18.486
2012	979	16.980	17.959
2011	1.004	15.118	16.122
2010	1.084	14.511	15.595
2009	1.096	12.847	13.943
2008	1.126	13.268	14.394
2007	1.613	17.864	19.477
2006	1.507	13.593	15.100
2005	1.567	11.517	13.084
2004	1.674	10.145	11.819
2003	1.593	8.427	10.020
2002	1.609	8.121	9.730

Tablo 2'ye bakıldığında engelli bireylerin kota uygulaması ile daha çok özel sektörde istihdam edildiği görülmektedir. Bu noktada özel sektörde işveren tutumları çok büyük bir öneme sahiptir. Fakat literatür incelendiğinde iş verenlerin engelli bireyleri istihdam etme noktasında olumsuz tutumlara sahip olduğunu gösteren birçok çalışma mevcuttur

(Çolak ve Hergüner, 2016; Polat, 2020). Diğer taraftan, Gönülaçan (2016) tarafından Trabzon ilinde engelli çalıştırma yükümlülüğü olmayan iş yerleriyle yapılan bir çalışmada iş verenlerin mesleği, cinsiyeti ve eğitim düzeyine bağlı olmaksızın engelli işçi çalıştırmaya yönelik tutumlarının genel olarak orta düzeyde olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak iş verenlerin tutumları her zaman olumlu olmamaktadır. Bu sebeple kota uygulaması gibi yasal düzenlemelerle engelli istihdamının belli bir sayının üstünde çalışana sahip olan iş yerleri için zorunlu tutulması engelli istihdamının desteklenmesi açısından büyük bir öneme sahiptir. Fakat kota uygulaması için belirlenen 50 çalışan bulunması şartı engelli istihdamı açısından önemli bir sınırlılık olarak görülebilir. Çünkü engelli bireylerin iş gücüne katılımı Tablo 1 göz önünde bulundurulduğunda çok düşük durumdadır. Buna rağmen son yıllarda kota uygulaması ile işe yerleşen engelli birey sayısında çok büyük bir yükselme görülmemektedir. Hatta 2002-2003 yıllarında kamuda kota uygulaması ile işe alınan engelli birey sayısı 2020-2021'den daha yüksek durumdadır. Tablo 2'ye göre özel sektörde kota uygulaması ile işe alım sayılarında son yıllarda bir artış gözlenmektedir. Fakat özel sektör için iş veren tutumları göz önüne alındığında kota uygulaması belli bir noktadan sonra etkisiz kalabilir. Çünkü kota uygulamasına göre yüzde üç oranında engelli işçi çalıştıran iş yerleri daha fazla engelli birey çalıştırmaktan kaçınabilir. Bundan dolayı yasal düzenlemelerin yetersiz kalabildiği göz önünde bulundurularak daha kalıcı çözümler aranmalıdır (Çoban ve Özcebe, 2019). Yasal düzenlemelerin yanı sıra daha kalıcı çözümler sağlanması adına engelli bireylerin toplum tarafından kabul edilmesine yönelik çalışmaların yapılması ve bu konuda bir farkındalık oluşturulması engelli istihdamı noktasında önemli bir adım olacaktır.

Türkiye'de engelli istihdamına yönelik oluşturulmuş olan yasal düzenlemelerden bir diğeri ise 2005 yılında 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun kapsamında getirilmiş olan korumalı işyeri sistemidir (Ezer, 2022). Korumalı işyeri sistemi, iş gücüne katılımının çok güç olduğu ağır derecede engelli bireylerin istihdamının sağlanması noktasında devlet tarafından desteklendiği ve özel çalışma ortamının oluşturulduğu işyerlerini ifade etmektedir (Genç ve Çat, 2013). Ülkemizde korumalı işyeri sayısının artırılmasına ihtiyaç vardır çünkü özellikle ruhsal bozukluğu olan bireylerin bu işyerlerinde istihdamının sağlanması ile birlikte mesleki rehabilitasyon ortaya çıkacak ve bu bireylerin istihdamı aynı zamanda iyileşmelerini hızlandıracaktır (Önol ve Dönmez, 2021). Fakat ülkemizde kota uygulamasına benzer olarak korumalı

işyerlerinin de sayısının oldukça yetersiz olduğu ve korumalı işyerleri modeline olan ilginin oldukça düşük olduğu görülmektedir (Çavuş ve Tekin, 2015). Sonuç olarak kota uygulaması ve korumalı işyerleri modeli gibi çeşitli yasal düzenlemelerin hedefine ulaşması adına işverenlerin bu konuda daha fazla teşvik edilmesi faydalı olabilir.

SONUÇ

Engelli bireylerin istihdamına ilişkin olarak dünyanın bazı ülkelerinde Türkiye'ye kıyasla daha erken yıllarda uygulamalar gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Fakat engelli bireylerin hem işgücüne katılma hem de bulunduğu çalışma yaşamını sürdürme noktasında dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de bazı sorunlar yaşadığı yapılan çalışmalar ile tespit edilmiştir. Özellikle yayınlanan verilere bakıldığında engelli bireylerin engeli bulunmayan bireylere kıyasla çok daha düşük oranda iş gücüne katıldığı görülebilir. Bu durumun önlenmesi adına ülkemizde kota uygulaması ve korumalı işyeri gibi farklı modeller uygulanmaktadır. Fakat sürdürülen bu uygulamaların engelli istihdamında yaşanan sorunları çözmekten çok uzak olduğu görülmektedir. Çünkü engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar işe girdikten sonra da devam etmektedir. Ülkemizde yapılan birçok çalışma engelli bireylerin işyerinde damgalanma, kötü söz ve şakalara maruz kalma, dışlanma, engelli olmayan bireylerden ayrı tutulma, düşük maaş ile çalışma ve işyerine ulaşımında zorlanma gibi birçok olumsuz durumla karşı karşıya kaldıklarını tespit etmiştir. İşgücüne katılım oranı halihazırda düşük olarak bulunan engelli bireylerin girebilse dahi çalışma yaşamında birçok zorlukla karşılaşması istihdamın sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorundur. Sonuç olarak ülkemizde engelli bireylerin istihdam konusunda yaşadığı sorunlar çok geniş bir yelpaze içerisinde bulunmaktadır. Bu noktada yalnızca yasal düzenlemeler yapmak veya yalnızca toplumda farkındalık yaratmak adına çalışmak yetersiz olacaktır. Çünkü engelli bireylerin işgücüne katılımları konusunda yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulurken aynı zamanda istihdamın sürdürülmesi noktasında toplumdaki diğer bireylerin de desteklerine ihtiyaç vardır. İkisinden birinin eksik kalması durumunda ortaya çıkan sorunlar doğrudan engelli bireylerin istihdamına etki etmektedir. Sonuç olarak Türkiye'de engelli istihdamında yaşanan birçok zorluk bulunmakta, bu konuda çeşitli önlemler alınmakta fakat bu önlemler sorunları çözmekten uzak görünmektedir.

Bu noktada, engelli bireylerin yaşadığı ayrımcılığın tespit edilmesi için daha fazla mekanizma geliştirilmesi ve bu mekanizmaların aktif bir şekilde işlev görmesi ile birlikte gerekli durumlarda cezai işlemlerin uygulanması sonucunda engellilere yönelik bu ayrımcılığın tekrarlanma olasılığının azaltılması önemli bir adım olabilir. Ayrımcılığı teşvik eden ve olumsuz davranışları tetikleyen unsurların toplum içerisinde azaltılması açısından bilinç oluşturulması yönünde medya, sivil toplum ve belediyeler gibi toplumu etkileme gücü yüksek kaynaklardan destek alınması faydalı olabilir. Toplumsal entegrasyonunun sağlanması için istihdam katılımı önemli olan engelli bireylerin ise her birinin ayrı ihtiyacı olduğu düşünüldüğünde özellikle çok düşük düzeyde katılım gösteren zihinsel engelli bireyler gibi spesifik gruplara yönelik korumalı iş yeri gibi uygulamaların desteklenerek yaygınlaştırılması engelli istihdamının kapsayıcı olması açısından büyük bir öneme sahiptir. Sürdürülen kota uygulaması gibi çeşitli politikaların farklı yıllar içerisinde engelli istihdamı oranında olumlu yönde herhangi bir değişim yaratmaması uygulamaların yeniden değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Politikaların yetersiz kalması halinde halihazırda zor olan istihdama girme süreçleri daha da zorlaşacak, toplumun kabullenici bir tutum sergilemediği sürece istihdamı sürdürme süreçleri daha fazla sekteye uğrayacaktır. Bunun için Türkiye’de yaşayan engelli bireylerin istihdamında politikalar önemli bir başlangıç noktası olacak fakat istihdamın sürdürülmesinde ise topluma yapılacak yatırım hayati bir önem taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. Nisan, 2023. 23 Temmuz 2023 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf adresinden alınmıştır.
- Akpulat, A. K. (2019). İşverenin engelli işçi çalıştırma yükümlülüğü. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 77(2), 523-553. [doi: 10.26650/mecmua.2019.77.2.0003](https://doi.org/10.26650/mecmua.2019.77.2.0003)
- Arap, S. K., Yücebaş, E., & Arap, İ. (2021). Yerel yönetimlerin engelsiz yaşam hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 139-156.
- Ateş, H. İ., Kırkıncıoğlu, M., & Teke, A. (2022). Eğitim sektöründeki engelli çalışanların iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili karşılaştıkları sorunların incelenmesi. *Mersin*

Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 12(2), 411-425. [doi: 10.31020/mutfd.1032481](https://doi.org/10.31020/mutfd.1032481)

Buz, S., & Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 25-45.

Çakır, H. (2021a). Çalışma yaşamında engelli kadınların istihdam süreçleri: Yozgat örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 111-126. [doi: 10.17336/igusb.646775](https://doi.org/10.17336/igusb.646775)

Çakır, H. (2021b). Engelli kadın istihdamı: İşkur aktif istihdam politikaları üzerine bir analiz. *Akademik Hassasiyetler*, 8(16), 151-173.

Çavuş, Ö. H., & Tekin, A. (2015). Türkiye’de engellilerin istihdam yöntemi olarak korumalı işyeri. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 145-165.

Çevik, C., & Özkul, B. (2022). Çalışma yaşamında dezavantajlı gruplar ve eşitsizlikler. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(3), 611-618.

Çoban, T., & Özcebe, H. (2019). Engelliliğe genel bakış ve engelli çocukların sağlık davranışları. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 13(4), 553-566. [doi: 10.21763/tjfm.545343](https://doi.org/10.21763/tjfm.545343)

Çolak, Ü., & Hergüner, B. (2016). Zihinsel engellilerin istihdamı ve korumalı işyeri projesinin işverenler açısından uygulanabilirliği: Trabzon örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 2436-2455. [doi: 10.15869/itobiad.281461](https://doi.org/10.15869/itobiad.281461)

Dalagan, S., Sormaz, Ü., Akdağ, G., & Çınar, Z. (2020). Engelli bireylerin istihdamına önyargılar engel midir?: Yiyecek içecek hizmetleri alanı örneği. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 8(4), 554-564.

Doğu, S. E. (2020). Şizofreni olan bireylerin çalışma ile ilgili düşünce ve beklentileri üzerine nitel bir araştırma. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 7(2), 172-190. [doi: 10.21020/husbfd.681833](https://doi.org/10.21020/husbfd.681833)

Ercan, Z. G., & Gündüz, F. N. (2022). Zorunlu eğitim çağını geçmiş engelli bireylerin durumlarının incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31(2), 458-476.

- Ezer, B. (2022). Türk hukukunda korumalı işyeri uygulaması ve engellilerin korumalı işyerlerinde istihdam edilmesinin esasları. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), 534-565. [doi: 10.51120/NEUHFD.2022.55](https://doi.org/10.51120/NEUHFD.2022.55)
- Genç, Y., & Çat, G. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1), 363-394.
- Genç, Y. (2016). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2). [doi: 10.21560/spcd.77043](https://doi.org/10.21560/spcd.77043)
- Gerşil, G. S., & Yemişçi, D. A. (2020). Korumalı işyeri kapsamında zihinsel engelli istihdamı: Manisa Osb yönetiminde Zeki Projesi örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1125-1153. [doi: 10.16953/deusosbil.753110](https://doi.org/10.16953/deusosbil.753110)
- Giri, A., Aylott, J., Giri, P., Ferguson-Wormley, S., & Evans, J. (2022). Lived experience and the social model of disability: Conflicted and inter-dependent ambitions for employment of people with a learning disability and their family carers. *British Journal of Learning Disabilities*, 50(1), 98-106. [doi: 10.1111/bld.12378](https://doi.org/10.1111/bld.12378)
- Gönülaçan, A. (2016). Engelli istihdamına yönelik işveren tutumları: Trabzon örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 111-130. [doi: 10.11616/basbed.vi.455300](https://doi.org/10.11616/basbed.vi.455300)
- Helena, T., Magnus, T., & Carin, S. N. (2023). People with intellectual disability and employment sustainability: A qualitative interview study. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 36(1), 78-86. [doi: 10.1111/jar.13036](https://doi.org/10.1111/jar.13036)
- Heymann, J., Wong, E., & Waisath, W. (2022). A comparative overview of disability-related employment laws and policies in 193 countries. *Journal of Disability Policy Studies*, 33(1), 25-34. [doi: 10.1177/10442073211006396](https://doi.org/10.1177/10442073211006396)
- İslamoğlu, E., YİĞİT, Y., & Budak, N. (2020). Türkiye’de engelli bireylerin çalışma koşulları: Bizimköy örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 18(37), 471-497. [doi: 10.35408/comuybd.557306](https://doi.org/10.35408/comuybd.557306)
- Kalkan, Ö. K., & Karabulut, Ş. (2021). Türkiye’de metal sektöründe çalışan sağır ve işitme engellilere ilişkin bir durum analizi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 21(53), 941-962. [doi: 10.21560/spcd.vi.961775](https://doi.org/10.21560/spcd.vi.961775)

- Kasapoğlu, M. M., & Murat, S. (2018). Aktif istihdam politikaları ve Türkiye’de İşkur tarafından uygulanan aktif istihdam politikalarına güncel bir bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(25), 485-502. [doi: 10.20875/makusobed.440542](https://doi.org/10.20875/makusobed.440542)
- Khan, N., Korac-Kakabadse, N., Skouloudis, A., & Dimopoulos, A. (2019). Diversity in the workplace: An overview of disability employment disclosures among UK firms. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 26(1), 170-185. [doi: 10.1002/csr.1669](https://doi.org/10.1002/csr.1669)
- Lysaght, R., Cobigo, V., & Hamilton, K. (2012). Inclusion as a focus of employment-related research in intellectual disability from 2000 to 2010: A scoping review. *Disability and Rehabilitation*, 34(16), 1339-1350. [doi: 10.3109/09638288.2011.644023](https://doi.org/10.3109/09638288.2011.644023)
- Murfitt, K., Crosbie, J., Zammit, J., & Williams, G. (2018). Employer engagement in disability employment: A missing link for small to medium organizations—a review of the literature. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 48(3), 417-431. [doi: 10.3233/JVR-180949](https://doi.org/10.3233/JVR-180949)
- Namal, M. K. (2019). İŞKUR Engelli Girişimciliği Destek Programı’nın incelenmesi TR61 Bölgesi örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 261-272.
- Orhan, S., & Uysal, S. (2019). Engelli bireylerin çalışma hayatında maruz kaldıkları duygusal yükler: Sakarya ili örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 270-291. [doi: 10.15869/itobiad.472032](https://doi.org/10.15869/itobiad.472032)
- Ottewell, N. (2022). Working in disability employment: An interpretative phenomenological study of experiences of people with a diagnosis of schizophrenia. *British Journal of Occupational Therapy*, 85(7), 541-548. [doi: 10.1177/03080226211039429](https://doi.org/10.1177/03080226211039429)
- Önol, S., & Dönmez, A. (2021). Kronik ruhsal bozukluğu olan bireylerde mesleki rehabilitasyon: Toplum ruh sağlığı hemşiresi neler yapabilir?. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 37(1), 87-94.

- Polat, E. K. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869-897. [doi: 10.46928/iticusbe.758135](https://doi.org/10.46928/iticusbe.758135)
- Remnant, J., Wånggren, L., Huque, S., Sang, K., Kachali, L., & Richards, J. (2022). Disability inclusive employment in urban Malawi: A multi-perspective interview study. *Journal of International Development*, 34(5), 1002-1017. [doi: 10.1002/jid.3678](https://doi.org/10.1002/jid.3678)
- Shaw, J., Wickenden, M., Thompson, S., & Mader, P. (2022). Achieving disability inclusive employment–Are the current approaches deep enough?. *Journal of International Development*, 34(5), 942-963. [doi: 10.1002/jid.3692](https://doi.org/10.1002/jid.3692)
- Şen, M. (2018). Türkiye’de engellilere yönelik istihdam politikaları: sorunlar ve öneriler. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.
- Sönmez, Ö. F., Karatekin, K., & Merey, Z. (2013). Ulusal televizyon kanallarında engelli hakları. *Electronic Turkish Studies*, 8(8).
- Tinar, Y. (2020). Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü örneği. *Journal of Social Policy Conferences* (No. 78, pp. 429-453). [doi: 10.26650/jspc.2020.78.0011](https://doi.org/10.26650/jspc.2020.78.0011)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Aylık İstatistik Bültenleri. 2011-2022. 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> adresinden alınmıştır.
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., ... & Corbière, M. (2018). Disability and employment–overview and highlights. *European journal of work and organizational psychology*, 27(1), 40-55. [doi: 10.1080/1359432X.2017.1387536](https://doi.org/10.1080/1359432X.2017.1387536)
- World Health Organization. Health Topics. Disabilities. 26 Şubat 2023 tarihinde <https://www.who.int/topics/disabilities/en/> adresinden alınmıştır.
- Yanikkerem, E., & Esmeray, N. (2017). İşitme ve konuşma engelli kadınların yaşadığı güçlükler. *Annals of Health Sciences Research*, 6(2), 38-46.
- Yusupov, D., & Abdukhaliyov, A. (2022). Barriers to disability-inclusive employment in Uzbekistan: A pilot qualitative study of disabled people's lived

experiences. *Journal of International Development*, 34(5), 1048-1068. [doi: 10.1002/jid.3693](https://doi.org/10.1002/jid.3693)

EXTENDED ABSTRACT

While individuals were working to gain their basic needs in ancient times, today, they participate in working life for different purposes, such as status and economic freedom. At this point, the participation of people with disabilities in working life both increases their quality of life and enables them to be involved in production (Çevik & Özkul, 2022). Similarly, Genç and Çat (2013) claim that the participation of people with disabilities in the workforce enables them to integrate with society. Also, increasing studies demonstrate that the contribution of people with disabilities to production is crucial for countries (Khan et al., 2019; Vornholt et al., 2018). Therefore, providing employment for people with disabilities is essential both for their well-being and for the development of countries.

The number of people with disabilities is increasing day by day, and therefore various policies are needed (Şen, 2018). At this point, addressing the challenges experienced by them will be the first step in solving the problems. The policies being implemented are often far from producing solutions to the problems. There are examples of this in many countries, such as Uzbekistan and Great Britain (Giri et al., 2022; Yusupov & Abdukhalilov, 2022). In this respect, Kasapoğlu and Murat (2018) highlight that the conditions of each country vary within themselves. Thus, there is a need to review existing literature by considering specific conditions of Turkey in order to identify the challenges of employment of people with disabilities.

Method

This study aims to investigate what kind of challenges people with disabilities in Turkey face in terms of employment. In this study in which a literature review was conducted, the following keywords were used: "employment," "employability," "disabled", "people with disabilities," and "Turkey." Five databases (Web of Science, Scopus, Science Direct, TUBITAK, and Google Scholar) were searched through identified keywords.

Findings

According to the Turkish Statistical Institute (2022), looking at the data published in the last 10 years, the total number of people with disabilities participating in the workforce is less than half of the number of people without disabilities. This data shows us that some factors prevent people with disabilities from participating in the workforce in Turkey. Studies indicate employers have insecure and negative attitudes toward people with disabilities (Çolak & Hergüner, 2016; Polat, 2022). In addition to having difficulties finding a job, they face various problems in terms of maintaining the job (Polat, 2020) because the conditions in which people with disabilities are employed are unfavorable in Turkey (İslamoğlu et al., 2020). Orhan and Uysal (2019) express that disabled people are exposed to bad jokes and negative attitudes in the workplace. Likewise, Kalkan and Karabulut (2021) emphasize that people with disabilities are discriminated against in the workplace. On the other hand, people with disabilities are anxious about how others perceive them (Doğu, 2020). The anxiety of these individuals is triggered by society. If the number of employed people with disabilities increases, the attitudes of society may change. However, the policies implemented in Turkey are insufficient to increase the number of people with disabilities employed. According to statistics from the Ministry of Family and Social Services (2022), the number of people with disabilities employed with the quota system has decreased in recent years. Thus, the inadequacy of the implemented policies and the negative attitude seen in society are the determining factors in the employment of people with disabilities in Turkey.

Conclusion

According to the published data, it can be seen that people with disabilities participate in the workforce at a much lower rate compared to people without disabilities. In order to prevent this situation, different models, such as quota application and protected workplace, are applied in Turkey. However, it is seen that these practices are far from solving the problems experienced in the employment of people with disabilities. Furthermore, it is a significant problem for the sustainability of employment that they encounter many difficulties even if they can participate in working life. Therefore, there is a wide range of problems faced by people with disabilities in employment in Turkey. At this point, it will be insufficient to make only legal regulations or try only to raise awareness in society. Both complete each other. Thus, there is a need for both legal regulations and raising awareness in society simultaneously.

UFKUN ÖTESİ BİLİM DERGİSİ YAYIN KURALLARI

DERGİDE YER ALACAK YAZI TÜRLERİ

Araştırma Makalesi (Özgün Makale): Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış araştırmaların makaleleridir. Bu yazıların daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Bir bilimsel ortamda sunulmuş; fakat yayınlanmamış (özetler hariç) çalışmalar, bu durumun belirtilmesi koşuluyla kabul edilir. Araştırma makalelerinin orijinal bir araştırmayı bulgu ve sonuçlarıyla yansıtmaya veya temel ve uygulamalı bilim alanlarında teorik, hesaplmalı veya deneysel özgün bilimsel çalışmalardan oluşması gereklidir. Yeni kavram, kuram, model ve yaklaşımlar geliştiren makaleler de bu kapsamda yer almaktadır.

Derleme Makaleler: Bilimsel yöntem ve kurallara uygun olarak sosyal bilimlere ait alanlarda yapılmış derleme makaleleridir. Derleme makaleler araştırmacının belli bir konuda yayınlanan dikkate değer çalışmaları alarak teker teker karşılaştırmalı olarak değerlendirmesi, bu eserlerin literatüre kazandırdıkları perspektifleri ve bu perspektiflerin birbirlerini tamamlayan ve birbirleri ile çelişen argümanlarını ortaya koyması, belli bir konuda bilgi üretme adına o güne dek neler yapıldığını, o gün itibarıyla hangi noktada olduğunu ve bundan sonra hangi yöndeki araştırmaların literatüre önemli katkılar sağlayabileceğini özetlediği makalelerdir.

Olgu (Vaka, Case) Sunumları: Sosyal bilim uygulayıcıların, paylaşmakta yarar gördükleri olguları ele alan yazılardır.

Editöre Mektup: Okurların dergi ile ya da dergide yer alan yazılarla ilgili görüş ve önerilerini belirttikleri yazılar ile belirtilen alanlarda çalışmalar yürüten meslek ve disiplinlerden bilimcilerin, bilimsel konularda ve bilimsel bir biçimde yürüttükleri tartışmaların yer aldığı yazılardır.

Kitap/Makale Tanıtımı: İlgili alanlarda yayınlanmış kitapların/makalelerin tanıtım ve eleştirisini içeren yazılardır.

Tez Tanıtımı: İlgili alanlarda yapılmış uzmanlık ve doktora çalışmalarını okuyuculara tanıtan yazılardır.

DERGİ YAYIN POLİTİKASI

1. Yılda iki sayı (Haziran - Aralık) olarak elektronik ortamda yayın yapan Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli (Open Access) olarak Tübitak Dergi-Park-Akademik sistemi aracılığıyla yayınlanmaktadır. Yayın Kurulu ve Editör kararı ile mevcut sayılara ek olarak özel sayı da yayınlanabilmektedir.
2. Ufkun Ötesi Bilim Dergisi açık erişimli bir dergidir.
3. Dergi Tübitak DergiPark sistemi aracılığıyla yayımlanmakta olup, tümü ile ücretsiz bir dergidir.
4. Dergiye ulaşan yazılar, öncelikle editör ve yayın kurulu tarafından yapılacak ilk değerlendirmeden sonra derginin yayın ilkelerine uygun bulunduğu takdirde konu ile ilgili 2 hakemlere gönderilir. Red ve kabul koşulları eşit olması halinde 3. Bir hakem görevlendirmesi yapılır.
5. Dergiye gönderilen çalışmalara ilişkin hakem değerlendirmesi için hakemlere verilen süre 15 gün olup gerektiğinde 15 gün daha uzatılabilmektedir.
6. Dergiye gönderilen makalelerin hakem değerlendirme sürecinde çalışmaların tüm süreçlerinde yazar ve hakem kimlikleri gizlenmektedir.

7. Yazarlar, hakemlerden ve editörlerden gelen düzeltme istekleri doğrultusunda gerekli düzeltmeleri yaparak çalışmalarının hakem önerileri doğrultusunda düzeltilmiş hallerini en geç 15 gün içerisinde Dergipark sistemine yüklemelidir.
8. Yazarlar, dergiye yükledikleri makalelerini her aşamada geri çekme hakkına sahiptirler.
9. Düzeltmeden sonra talep edilmesi halinde yazılar hakeme tekrar gönderilir, hakem değerlendirmesinden sonra, ilgili makale dergi yönetiminin onayı ile yayınlanır.
10. Dergiye makale başvurusunda bulunmayı düşünen yazarlar tüm bu kuralları titizlikle incelemelidir.

DERGİ YAZIM KURALLARI

1. Yazılar, A4 boyutunda metin kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılarak, 1.5 aralıklı bilgisayarla Arial 12 punto kullanılarak yazılmalıdır.
2. Yazılar 20 sayfayı geçmemeli, eğer geçiyor ve yazarının iyi niyetli çabalarına karşın kısaltılmıyor ya da kısaltıldığında makalenin özelliği kayboluyorsa, bu durum Yayın Kuruluna gerekli bilgiler verilerek görüşülmelidir.
3. Metin iki yana hizalı, paragraf öncesi boşluk bırakılmadan ve paragraflar arasında otomatik olarak yarım satır (6 nk) boşluk bırakılarak hazırlanmalıdır.
4. İlk sayfa kapak sayfasıdır. Kapakta sırasıyla, makalenin tam başlığı, yazarın adı, yazarın kurumu sayfada ortalanmış olarak alt alta ikişer satır aralıklı sıralanır. Sayfanın altında yazar hakkında kısa bilgi notu sola yaslanmış olarak yer alır. Bu notta yazarın şu anki durumu, ilgi alanları, ödülleri vb. bilgiler, yazının bir proje kapsamında desteklenmesi vb. bilgiler ile iletişim için elektronik adresi yer alabilir.
5. Metin içinde kitap, dergi ve film, TV programı adları italik yazılır. Örneğin, *Siyaset Meydanı* programında (...). Ayrıca yeni veya teknik bir terim metin içinde ilk geçtiği anda italik yazılabilir, sonrasında italik yazılmaz. Örneğin, 1990'lardan sonra *alımlama* çalışmaları Türkiye'de de artış göstermiştir. İngilizcede yaygın olan ifadeler ve kısaltmaları italik yazmayınız. Örneğin, a priori, vis-a-vis, per se vb... Metinde bir ifadeyi daha çok vurgulamak amacıyla italik yapmayınız.
6. Sayıların kullanımı: Cümlelere başlarken sayısal ifadeler sözcük olarak verilir. Örneğin: Kırkbeş tezden yirmisi (...) metin analizi üzerineydi, kalan 15 tanesi üretim süreçlerinin ekonomi politikası ile ilgiliydi.
7. Bir ifadeyi aniden kesintiye uğratacak bir bilgi veriliyorsa, çift çizgi kullanılır. Örneğin: Bu iki katılımcı – biri ilk gruptan diğeri ikinci gruptan seçilmişlerdi- ayrı ayrı test edildiler.
8. Metinde dipnotlar, ilgili olduğu sayfada numaralandırılarak verilir; metin sonuna konulmaz.
9. Metinde sadece tek ek var ise Ek olarak italik başlıklandırılabilir ve metinde böyle yer alabilir. Birden çok ek var ise Ek A, Ek B diye harflendirilerek sıralanabilir. Metin sonunda yer alan bu eklere başlıkları verilmelidir. Ana metinde etiketleri ile belirtilmelidir. Örneğin: Türkiye'de yapılmış haber konusundaki doktora tezlerinin ve master tezlerinin konu dağılımına bakıldığında (Ek A ve Ek B), 1990'lardan itibaren bunların çoğunun temsil, ideoloji ve söylem meselelerine odaklandığı görülmektedir.
10. Metninizi karmaşık ve fazla hacimli değilse, başlık ve alt başlıklarda sayılar veya harfler kullanmayınız. Yine metinde yer alan çeşitli türden ardışık sıralamalarda sayı yerine madde işaretlerini kullanmayı tercih ediniz (kare, çizgi, yuvarlak vb).

11. Yazı; sırasıyla çalışmanın türü (araştırma, derleme veya vaka sunumu), başlığı, yazar adları, yazarların bağlı oldukları kurumlar, iletişim kurulacak yazarın iletişim bilgileri (posta adresi, telefon, faks, e-posta) ve çalışmanın daha önce yayınlanmadığını ya da yayınlanmak üzere hâlihazırda başka bir yayın organına gönderilmediğinin bildirimini içeren ayrı bir başlık sayfası ile gönderilmelidir.
12. Yazının diğer bölümleri şu sıraya uygun olmalıdır: Sola dayalı, alt alta, Türkçe ve yabancı dilde başlık, Türkçe özet, anahtar sözcükler, yabancı dilde özet, yabancı dilde anahtar sözcükler, metin ve yararlanılan kaynaklar.
13. Çizelge içermeyen bütün görüntüler (fotoğraf, çizim, harita vs.) şekil olarak adlandırılmalıdır. Bütün çizelgeler ve şekiller, ayrı ayrı, Çizelge: 1 ya da Şekil: 1, düzeni içinde sıralanmalıdır.
14. Her yazının başında 200 sözcüğü geçmeyecek bir Türkçe özet yer almalıdır. Ayrıca İngilizce, Almanca ya da Fransızca dillerinden birinde de aynı uzunlukta bir özet konulmalıdır. Özet(ler)in sonunda anahtar sözcükler belirtilmelidir.
15. Satır sonlarında sözcükler kesinlikle hecelerine bölünmemelidir.

KAYNAKÇA KURALLARI

Ufkun Ötesi Bilim Dergisine gönderilen yazıların referans ve kaynakça düzenlenmesinde American Psychological Association (APA) 6 stili kullanılmalıdır. Mendeley atıf programının APA 6 TR kaynakça versiyonu dergimizin yayın kuralları ile birebir uyumludur.